130 ISSN 0772-6384
44e jaargang - 3

Ten Mandere

Heemkundige periodiek voor Izegem, Emelgem en Kachtem

MACHINES BOUCHERIE

Machines Boucherie nv
Stuivenbergstraat 106
8870 Izegem
Tel. 051 31 21 41 - Fax 051 30 54 46

Drukkerij
STROBBE
opgericht in 1890

BRENGT KLEUR IN DRUK
EN PAPIER

www.strobbe.be

tm TEN MANDERE
heemkundige periodiek voor izegem en omgeving

BESTUUR:
Voorzitter :
Dr. JEAN-MARIE LERMYTE
Kortrijksestraat 323, 8870 Izegem
tel./fax. 051/30 39 99

Ondervoorzitter :
ANTOON VANDROMME
Blauwhuisstraat 52, 8870 Izegem
tel. 051/30 31 35

Secretaris : ROBERT LEROY
Boomforeeststraat 49, 8870 Izegem
tel. 051/30 10 56

Ere-Penningmeester : ALBERIC DEPREZ (†)
Rustoord "De Plataan"
Meensesteenweg 8870 Izegem
tel. 051/30 28 48

Penningmeester : ANDRE MISTIAEN
Hondekensmolenstr. 24, 8870 Izegem
tel. 051/30 36 69

Archivaris : ANDRE DEMEURISSE
Baronielaan 33, 8870 Izegem
tel. 051/30 46 58

Hoofdredacteur en webmaster :
BART BLOMME
Europastraat 13, 8770 Ingelmunster
tel./fax. 051/30 03 67
bart.blomme@tiscali.be

Leden :
FREDDY SEYNAEVE
Elegastlaan 14, 8870 Izegem
tel. 051/30 58 31

RAF VANDENBERGHE
Meensesteenweg 77, 8870 Izegem
tel. 051/30 46 23

KURT HIMPE
Baronstraat 4, 8870 Izegem
tel. 0486/63 46 13

BERTRAND NOLF
Zevekotestraat 27, 8870 Izegem
tel. 051/30 74 30

ANDRE BOURGEOIS
Sint-Tillostraat 9, 8870 Izegem
tel. 051/30 19 06

ANTOINE MALLISSE
Meensestraat 149, 8870 Izegem
tel. 051/30 51 53

REDACTIE :
Bart Blomme
Jean-Marie Lermyte
Antoon Vandromme
Raf Vandenberghe
e-mail: Tenmandere@hotmail.com
URL: www.tenmandere.tk

J. MESTDAGH, "Daar blijkt dat in uw stad bekwame schoenmakers zijn..."
Het succesverhaal van de Izegemse schoenmakerij 3
B. BLOMME, parochiaal centrum Sint-Tilloparochie: zalen Tijl en Nele 46
G. DEVOLDERE, Zwei Rote Kreuzen auf weiszen Grunde 49
X., Reglement van inwendige orde voor het rustoord van Izegem anno 1963 51
J.M. LERMYTE., in memoriam Alberic Deprez 54
J.M. LERMYTE, Dank je Hendrik Willaert, Welkom Kurt Himpe 55

werkten mee aan dit nummer:
Jurgen Mestdagh, Schuiferskapelsesteenweg 22 8700 Tielt
Bart Blomme, Europastraat 13 8770 Ingelmunster
Gaspard Devoldere, Meensesteenweg 74 8870 Izegem
Jean-Marie Lermyte, Kortrijksestraat 323 8870 Izegem

Verantwoordelijke uitgever : Jean-Marie LERMYTE, Kortrijksestraat 323, 8870 Izegem.
Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn bijdrage en ontvangt 15 overdrukken.
Voor gehele en gedeeltelijke overname is de voorafgaandelijke toestemming van de heemkundige kring en de auteur vereist.
Bankrekeningnummer : 472-4353811-45.
Wie het lidmaatschap betaalt (leden 13 •, ereleden 18 •) ontvangt 3 nummers.

ALG. NUMMER **130**, 44te JG. NR. 3 (december 2004)

LIJST ERELEDEN 2004

de lijst werd op 04/11/2004 afgesloten

In Izegem :

Allewaert, Luc, Nieuwstraat 27 bus 2
Allosserie, Luc, Roeselaarsestraat 327
Architectenburo AW, Vijfwegenstraat 25/1
Artekom, Roeselaarsestraat 594
Basisschool, St.-Pieter, Prinsessestraat 15
Billiouw, Carlos, Vuurkruiserslaan 2
Bogaert, Jan, O.-L.-Vrouwestraat 20
Boucherie, Christiane, Abelestraat 61
Boucherie, N.V., Stuivenbergstraat 106
Bral-Dejonghe, Rudi, Ardooisestraat 62
Bruyneel, Roger, Ingelmunsterstraat 57
Carette, Adhémar, Sint-Jorisstraat 59
Christiaens, Roselin, Grote Markt 17
Claeys, Jozef, Manegemstraat 39
Compernolle-Devlieghere, Etienne, Heibrugstraat 17
Cornillie, Ann, Kruisstraat 4
D'Artois, Johan, Hondekensmolenstraat 12
Debosschere, Jean-Pierre, Reperstraat 65
Deceuninck, Flor, Baronielaan 26
Declercq-Horré, Marcel, Mentenhoekstraat 32
Decoene, Pierre, Kortrijksestraat 319
Deforce, Marie-Claire, Nederweg 55
De Forche, Christiaan, Nieuwstraat 27 bus 7
Degezelle, Lucien, Nieuwstraat 4
Demey, Johny, Kortrijksestraat 321
Denys, Roland, Emiel Neirynckstraat 12
Deprez, André, Wolvenstraat 6 bus 3
Derluyn, Jan, Meensesteenweg 83
Derolez, Jacques, Bellevuestraat 45
De Smedt, Dirk, Boomforeeststraat 3
Desmet, Georges, Visschersdreef 3
De Vlieghere, Luc, Melkmarktstraat 3
Devoldere, Gaspard, De Plataan, Meensesteenweg 74
Dewitte, Bart, Reperstraat 53
Dewitte, Erik, Lendeleedsestraat 42
Dierickx-Visschers, Jan, Meensesteenweg 147
Drukhuis Raphaello, Lendeleedsestraat 115
Duhamel, Frank, Merelstraat 4
Dumoulin, Christiaan, Kerelstraat 4
Dupont, Jim, B. de Pélichystraat 34
Dupont, Johan, Lendeleedsestraat 20
Duyck, André, Sint-Jorisstraat 55
Duyvejonck, Paul, Pieter Baesstraat 23
Eeckhout, André, Gentsestraat 40 bus 3
Eeckhout, Gabriël, H.-Hartstraat 7 bus 5
Eeckhout, Geert, Baronielaan 2
Firma Dux International, Lindestraat 27
Flamez, José, Bosbeekstraat 3
Gevaert-Tant, Filip, Rode Poortstraat 19
Guillemyn, Antoon, Meensesteenweg, 88
Gyselinck, Wouter, Baronielaan 56
Handsaeme, Roland, Gentseheerweg 82
Herman, Raphaël, Stijn Streuvelsstraat 26
Herreman, Danny, Sint-Jansstraat 35
Himpe, Kurt, Baronstraat 4
Hotel-Restaurant Royal, Stationsstraat 3
Houthoofd-Feys, Antoon, Steenovenstraat 4
KBC-bank, Gentsestraat 46
Kemp, Marc, Gentseheerweg 45
Kints-Verhaeghe, Jean-Pierre, St.-Crispijnstraat 50
Laga, Stefaan, Gentseheerweg 44
Lambert, Robert, Burg. Vanden Bogaerdelaan 64
Lannoo, Luc, Vlietmanstraat 2
Lecluyse, Eddy, Abelestraat 25
Loontjens, Alfons, Nieuwstraat 22
Madou, Chris, Kokelarestraat 89
Maertens, Erik, Kerelsstraat 13
Maes, Bernard, Gentseheerweg 102
Malfait, Luc, Schoolstraat 32
Marannes, Valere, Ingelmunstersestraat 70
Mattan, Erik, Henri Dunantstraat 45
Naessens, Maurice, Ingelmunstersestr. 50
Nieuw Technisch Instituut, Italianenlaan 30
Nollet-Vanneste, Tony, Kardinaal Cardijnlaan 1
Parochie H.Hart, Roeselaarsestraat 53
Rommel, Bart, Baronielaan 52
Ronse, Chris, Vlietmanstraat 6
Rosseel, Luc, Roeselaarsestraat 95
Sagon, Luc, Gentsestraat 19
Sagon-Vanden Avenne, Fernand Gentsestraat 17
Seynaeve, Jozef, Burg.V.d. Bogaerdelaan 93
Seynaeve, Paul, Meensesteenweg 191
Sintobin, Pol, Meensesteenweg 89
Sintobin, Stefaan, Kerkplein 8 bus 6
Spriet, Aurel, Nieuwstraat 20
Spriet, Leon, Kortrijksestraat 86
Spriet, Noël, Sint-Antoniusstraat 17
Spriet, Christophe, Rumbeeksestraat 47
Strobbe, Firma, Kasteelstraat 1
Strobbe, Michaël, Groenstraat 5
Strobbe-Cardoen, Dirk, Gentseheerweg 98
Strobbe-Hochepied, Marc, Wallemotestraat 77
Strobbe-Staessens, Luc, Vredestraat 1
Strobbe-Vanlauwe, Johan, Sint-Jorisstraat 37
Taeymans, Wilfried, Pieter Baesstraat 11
Terryn-Declercq, Rik, Melkmarkt 2 bus 5
Thibau, Eric, Rozelaan 75
Vanacker, Robert, Steenovenstraat 10
Vanackere, Herwig, Prinsdomlaan 39
Vanbeckevoort, Jaak, Meensestraat 133
Vanden Avenne, Zeno, Populierenstraat 3
Vandenbussche, Lieve, Nieuwstraat 9
Vandenbroucke, Guido, Leenstraat 135
Vandeputte, Didier, Nederweg 14/7

"DAAR BLIJKT DAT IN UW STAD BEKWAME SCHOENMAKERS ZIJN..." HET SUCCESVERHAAL VAN DE IZEGEMSE SCHOENMAKERIJ.

Jurgen Mestdagh

1. Inleiding.

Izegem, een stad in het zuidoosten van West-Vlaanderen, is tot diep in de 20ste eeuw het 'Mekka' van de schoennijverheid. De uitstraling van de Izegemse schoennijverheid reikte, vooral dankzij haar handgenaaide schoenen (*"cousu main"*), tot ver over de grenzen heen. De Izegemse schoenmakerij is in die zin bijzonder omdat het hoofdzakelijk – daar waar andere schoencentra al snel machinaal produceren – met thuisarbeiders blijft werken. De Izegemse schoen, door de schoenmaker heel precies en minutieus vervaardigd (omdat het om een luxeschoen ging), vormde een gegeerd object voor de Europese modehuizen. Op tal van internationale wereld-tentoonstellingen, en dit al vanaf het laatste derde van de 19de eeuw, rijfden de Izegemse schoenfabrikanten de hoogste onderscheidingen binnen. De Izegemse schoenmakerij is voor deze successtory in belangrijke mate schatplichtig aan één van haar schoenmakers, Eduard Dierick. In 1815 maakt hij schoenen voor Koning Willem I en even later voor Koning Leopold I (1835)[1]. Zijn sublieme technische vakkennis en vaardigheid geeft hij door aan zijn leerjongens. Het bezorgt Izegem een concurrentiële voorsprong. De schoenmakerij in onderaanneming vinden we eind 19de, begin 20ste eeuw niet alleen terug in de scherp afgebakende regio tussen Roeselare en Tielt (met Izegem als epicentrum), maar ook in de belangrijkste steden en in kleinere centra zoals Lier, Herve en Binche. Al op het einde van de 19de eeuw worden de contouren van deze opvallend sterk geconcentreerde bezigheid op papier gezet (Charles Gillès de Pélichy, 1895 en 1900). In diezelfde tijdsperiode wordt deze industriële sector - in de reeks *Les industries à domicile* - voor enkele andere steden en gemeenten onder de loep genomen[2].

In dit artikel leggen we de klemtoon op de kwantitatieve en conjuncturele analyse van de Izegemse schoennijverheid. Daarbij worden de thuisarbeid en de verschuivingen in de organisatie van de arbeid en de productiesystemen kwantitatief benaderd. We baseren ons daarvoor op de industriële tellingen van 1846, 1896, 1910 en 1930, op de bevolkingsregisters en op de patentlijsten. De conjuncturele analyse is vooral gebaseerd op krantenknipsels, briefwisseling van de Bond der Schoenfabrikanten, van de christelijke arbeidersbeweging en jaarverslagen van provincie, gemeente en van de Kamer van Koophandel. Sporadisch verwijzen we - om de continuïteit van het verhaal niet in het gedrang te brengen - naar de veranderde arbeidsorganisatie en productiesystemen. Bewust laten we het sociale aspect van de arbeid (werkomstandigheden, de sociale strijd en de werknemersverenigingen) buiten beschouwing[3]. Dit artikel vertelt het succesverhaal van de Izegemse schoenmakerij. Een chronologische afbakening dringt zich echter al vrij snel op. Als *termini a quo* en *ad quem* opteren we voor de jaren 1840 en 1940. De structurele crisis van het midden van de 19de eeuw wordt dus als vertrekpunt genomen. Het is immers vanuit deze context dat de schoenmakerij in onderaanneming zich als nieuw vorm van huisnijverheid zal gaan ontwikkelen, gekenmerkt door een sterke expansie in

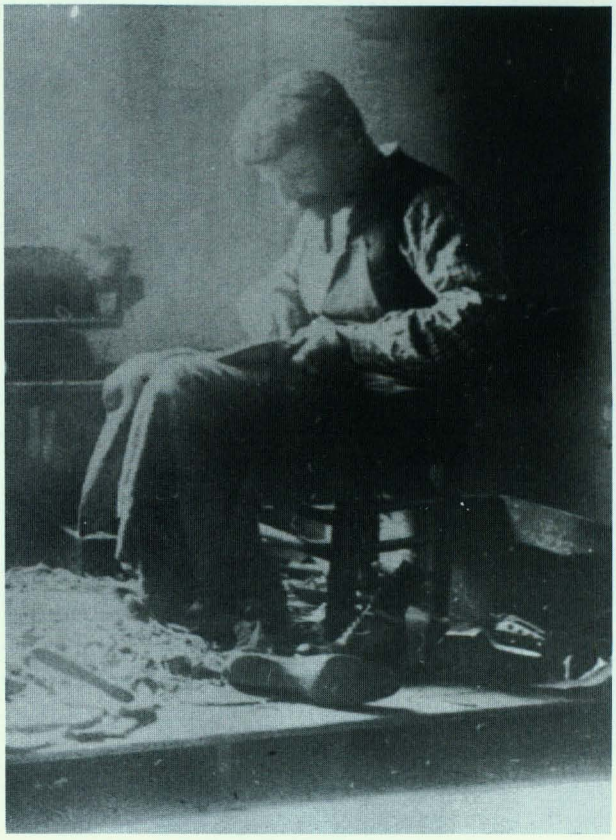

het laatste kwart van de 19de en begin 20ste eeuw (cfr. infra). Met het jaar 1940 kiezen we een weloverwogen cesuur. Niet omdat de schoennijverheid op de terugweg is, maar omwille van het feit dat tegen die tijd het mechanisatieproces zich in de schoensector bijna volledig heeft voltrokken. De naoorlogse periode zal zich dus grondig onderscheiden van het ambachtelijk stadium. Bovendien krijgen we vanuit methodologisch standpunt te maken met totaal ander bronnenmateriaal, wat de logica en de eenduidigheid van deze studie niet altijd zou bevorderen. Geografisch beperken we ons tot Izegem, hoewel in de latere deelgemeente (vanaf 1965) Emelgem de schoenmakerij ook sterk geconcentreerd was. Spreekt men over de Izegemse schoennijverheid, dan hoort Emelgem daar spontaan bij. In dit artikel dus niet.

Izegem ontpopt zich vooral naar het einde van de 19de eeuw als een stad van enige betekenis. De niet aflatende dynamische mentaliteit van het stadsbestuur en de ijver van de inwoners uit 'Boos' Izegem, geven de stad een enorme voorbeeldfunctie en aantrekkingskracht op de kleinere omliggende gemeenten. Een journalist van *De Standaard* formuleerde het begin de jaren 1930 zo:*"Nagenoeg honderd jaar geleden een der meest troosteloze gemeenten van het land, arme, bukkende bevolking, onontwikkeld. Maar schrander. En vlijtig zoeken en werken de Izegemnaren, de grond is niet bijzonder rijk, maar twee nijverheden ontstaan: de borstelnijverheid, de fijne schoennijverheid.(...)Het is een kleine fabel van Vlaamsche scherpzinnigheid: het arme, droevige Izegem van een kleine eeuw geleden steeg de laatste 40 jaar tot een ongekende bloei en welstand."*

2. De linnencrisis als voedingsbodem.

De kiem van het Izegems schoenmakersverhaal ligt in het negentiende-eeuwse economisch ontwikkelingsproces. De teloorgang van de proto-industrie als gevolg van de linnencrisis van 1840 maakt van het Vlaamse platteland een verarmd, verpauperd gebied. De linnennijverheid was voor vele kleine landbouwers uit het Izegemse een noodzakelijke bijverdienste. Door de sterke grondverkaveling rendeerde de landbouw niet genoeg. De kleine bedrijfsgrootte gekoppeld aan een drukkende gezinsgrootte en hoge huurprijzen, noodzaakt het grootste deel van de 'kortwoonders' een bijkomend inkomen in de linnennijverheid te zoeken. Dat niet-agrarisch inkomen uit de linnennijverheid liet een constante gezinsdichtheid toe of deed die zelfs aangroeien in geval van hoogconjunctuur. In perioden van hoogconjunctuur, van gunstige productievoorwaarden en lage voedselprijzen, werkte de linnennijverheid op zichzelf stimulerend voor de bevolkingsgroei. Men kon enkel profiteren van de hoogconjunctuur door supplementaire arbeid te creëren. Lage voedselprijzen (m.a.w goede oogsten) waren vereist opdat de supplementaire arbeidskracht geen bijkomend drukkingmiddel zou vormen.

De linnennijverheid is een typische huisnijverheid, uitgeoefend op de kleinschalige landbouwbedrijfjes. De Canadese historicus Franklin Mendels geeft het kind de naam 'proto-industrie'[4]. De hele nijverheid bevindt zich vaak in één hand. De kleine boer wint en bewerkt het vlas in al zijn industriële stadia, spint, weeft en verkoopt. Landbouw en nijverheid vloeien hier ineen. Spinnen en weven is trouwens geen fulltime bezigheid. De meerderheid van de wevers en spinners werken 's zomers minimum twee maanden op de eigen akker of als dagloner bij een landbouwer[5]. De verkoop van hun productie is slechts bedoeld om voedingsmiddelen en nieuwe grondstoffen aan te kopen en niet zozeer om winst te maken. De linnennijverheid heeft voor de 'kortwoonder' de functie van overlevingsindustrie. Dit extra-inkomen dat gehaald wordt uit het spinnen en weven van vlas, gaat echter geleidelijk aan de hoofdverdienste vormen, wat bij desintegratie van deze landelijke vormen van industriële productie tot grote verarming leidt[6].

Dit is ook wat gebeurd is met de linnencrisis van 1840-1850. Izegem lag temidden het West-Vlaams linnengebied, dat zich vooral concentreerde in de arrondissementen Roeselare, Tielt en Kortrijk. In het arrondissement Roeselare was rond 1840 1 op 2,1 personen van de beroepsbevolking wever of spinster. Voor het arrondissement Tielt lag dit gemiddelde nog iets hoger (1 op 1, 4). Kortrijk volgde op de derde plaats (1 op 2,5)[7]. Deze hoge percentages hoeven niet te verwonderen aangezien een belangrijk deel van de bevolking op het platteland gevestigd was. De linnennijverheid was namelijk vooral op het platteland gevestigd, dicht bij de grondstof, het vlas.

De ineenstorting van de traditionele vlasspinnerij en linnenweverij in de jaren veertig was dan ook heel dramatisch. Zij bezweek onder druk van de concurrentie van de Engelse gemechaniseerde linnenindustrie, die op grote schaal modieuze en goedkopere, mechanisch bewerkte weefsels op de markt bracht. Vooral het gebrek aan kapitaal en de behoudsgezindheid van het Vlaamse volk lagen aan de basis van de ondergang van de Vlaamse linnenindustrie. In het arrondissement

Roeselare-Tielt sprak vrijwel iedereen zich uit tegen het mechanisch garen. Ook de Izegemse gemeenteraad was niet onverdeeld opgetogen met deze koerswijziging: *"Er is veel voor en tegen geschreven sedert eenige jaren. (...)Het schijnt dat het mekaniek garen even goed is maer wij twijfelen daeraen grotelijks.(...)Nochtans om de waerheid hulde te doen moeten wij bekennen dat de fabrikatie van lijnwaden met mekaniek garen hier in deze streken schijnt toe te nemen.* [8]"

Overheidssubsidies, de oprichting van een vlascomité in 1840 (nijverheidscomité in 1843) en van modelleerwerkscholen (1854 en 1857) konden de nadelige gevolgen van de crisis slechts matig bezweren[9]. Tot overmaat van ramp werd het Vlaamse platteland in deze periode ook getroffen door een scherpe landbouwcrisis. Tussen 1844 en 1846 mislukten telkens weer de graan- en aardappeloogsten, waardoor veel thuiswerkers ook hun aanvullend inkomen verloren. Hongersnood en epidemieën (tyfus, cholera) teisterden het gebied. In 1846 en 1847 waren er twee maal zoveel sterfgevallen als geboortes en pas in 1850 was het saldo van de natuurlijke bevolkingsgroei terug positief[10]. Uit schrik voor het onheil achtten heel wat Izegemnaren het raadzaam betere oorden op te zoeken. Opvallend daarbij was dat de meerderheid van de uitwijkelingen uit stedelingen bestond. De bevolking van de buitengemeenten was meer honkvast. De gemeentelijke overheid schreef de bevolkingsdaling in het begin van de jaren 1850 toe aan de gevolgen van de *"rampspoedige jaren 1840, die veele huysgezinnen deze stad hebben doen verlaeten om na Vrankrijk een bestaan te zoeken."*

De linnencrisis in combinatie met hongersnood en epidemieën maakten van het spinnend en wevend Vlaanderen een verarmd gewest. Het aantal armen bereikte een ongekende recordhoogte. Men leefde met het verschijnsel armoede. De cijfers van de volkstelling van 15 oktober 1846 spreken van 2223 armen op 8155 inwoners, d.i. 27%. De binnenstad telde 27%, de buitenwijk Oosten 17%, de buitenwijk Zuiden en Westen elk 31%. Het aantal ondersteunde personen ging van 1843 tot 1489 steeds in stijgende lijn. Pas vanaf 1850-1851 nam het aantal behoeftige duidelijk af.

Het is het trieste verhaal van een Vlaams volk dat afhankelijk was van een bijverdienste uit de linnenindustrie om te overleven. De teloorgang van het spinnen met de hand zette zich ook na 1850 in dalende lijn verder. Van de 300 000 spinsters aan het begin van de 19de eeuw, bleven er in 1896 nog slechts 153 over die met de hand sponnen. Ook het handgeweven garen moest stilaan onverbiddelijk plaats maken, net als duizenden wevers die met de nieuwe productietechnieken gedeeltelijk overbodig geworden waren. Aanvankelijk kon de 'nieuwe' gemechaniseerde linnennijverheid nog enig soelaas bieden. Vooral in de jaren 1850 beleefde de textielsector in Izegem een ophefmakend herstel. In 1858 weefden 1661 arbeiders met mechanisch gesponnen garen. De overgang naar de nieuwe productiewijze was voor velen de enige uitweg om aan de slag te blijven. Petrus Parmentier introduceerde in 1839 als eerste deze nieuwe nijverheid. Zijn initiatief kreeg navolging en er ontstonden verschillende lijnwaadfabrieken.

Voor de vrouwelijke arbeidskrachten bood de kantnijverheid enige tijd een mogelijkheid op een bijverdienste. In 1849 waren in Izegem om en bij de 300 thuiswerksters en de vijf kantscholen telden samen zo'n 400 leerlingen[11]. Anderen probeerden terug te grijpen naar de landbouw. Dit kon echter onmogelijk een valabel alternatief vormen omdat deze activiteit altijd complementair was geweest met een niet-agrarische bezigheid. De lage lonen in de landbouwsector lieten dit ook niet toe. Bovendien nam de gemiddelde oppervlakte per exploitatie sterk af tussen 1846 en 1895. Het aantal minibedrijfjes van 50 are en minder liep op van 76% naar 84% in 1895. Meer dan 90% van de landbouwexploitaties had een oppervlakte die kleiner was dan 5 ha. De agrarische beroepsbevolking was in die periode sterk gestegen. Het gemiddeld aantal exploitanten per 100 ha cultuurgrond bedroeg in 1846 bijna 44, in 1896 was dat gestegen tot 114. Het grootste deel van de exploitanten bezat de grond die ze bewerkten niet in eigendom. Dit gegeven was op het einde van de 19de eeuw nog meer uitgesproken[12].

Het verval van de traditionele vlasspinnerij en handweverij, de toenemende bedrijfsversnippering, de drukkende pachtprijzen en later ook nog de landbouwcrisis (1880), zorgden ervoor dat een overaanbod van (goedkope) werkkrachten ter beschikking stond van het patronaat. Omstreeks het midden van de 19de eeuw vullen de schoen- en borstelnijverheid deze leemte op. Tal van wevers laten hun weefgetouw voor wat het was en trachten hun brood te verdienen met schoenen of borstels te maken. Op het einde van de 19de eeuw zien we heel wat kantwerksters schoenschachten stikken of borstels trekken.

In beide gevallen gaat het om nieuwe vormen van huisnijverheid, de zogenaamde *sweating industries*. Het in onderaanneming beheerd productieproces kan een beroep doen op een flexibel en goedkoop arbeidsaanbod en brengt weinig vaste arbeidskosten met zich mee. Daarbij ontsnapt het in belangrijke mate aan de fiscale en arbeidswetgeving. De proto-industriële productiewijze verdwijnt dus omstreeks het midden van de 19de eeuw. Zij maakt in eerste instantie plaats voor rurale armoede-industrieën zoals het kantklossen en in twee instantie voor gedecentraliseerde nijverheden met een binnenstedelijk karakter (confectie, schoenmakerij), die een belangrijke expansie doormaken in het laatste kwart van de 19de eeuw en het eerste kwart van de 20ste eeuw. Gelijklopend met het proto-industrieel model staat de loonvorming in functie van het totale gezinsinkomen waardoor deze bijverdienste geenszins het de totale reproductiekosten van de arbeid moest dragen[13].

Het succes van deze huisnijverheden kan slechts begrepen worden tegen de achtergrond van een versneld proletariseringproces en een meer onzekere inkomensvorming[14]. Deze 19de-eeuwse ontwikkeling ent zich op de ruïnes van de vroegere overlevingseconomieën. In deze systemen staat het zelfstandig huishoudelijk inkomen centraal, terwijl proletarisering de roep om subsistentielonen of externe loonverdiensten doet toenemen. De rurale overlevingsstrategieën worden ondermijnd door het tanend aandeel van het landbouwinkomen in het huishoudelijk subsistentie- en reproductiesysteem. De landbouwbedrijven versnipperen en het aandeel van de pacht in de bedrijfskosten loopt snel op. Bovendien vallen de vertrouwde vormen van bijkomende verdiensten weg: huisnijverheid, gemene gebruiken en gronden, interne ruil van goederen en diensten. Kost wat kost wil men op het platteland vast houden aan de oude vormen van inkomenssamenvoeging. Binnen het *home-based-family production model* congrueren de huishoudelijke arbeidsverdeling en de inkomensvorming. Het verbreken van deze tandem betekent een omschakeling in de huishoudelijke inkomensvorming. Vooreerst komt het zelfstandig aandeel van het inkomen onder druk te staan (minder huishoudens kunnen terugvallen op de landbouw), waardoor de afhankelijkheid van externe loonverdiensten toeneemt. Hiertoe dient een toevlucht genomen te worden tot een nieuw industrieel productiesysteem: de rurale armoede-industrieën of de *sweating industries* ('zweetnijverheden'). Het woordje 'zweet' appelleert aan een bepaalde exploitatie en walg. De onderaanneming impliceert een afhankelijkheidsrelatie tussen de producent en de opdrachtgever. Het gaat om een uitgekookte ondernemersstrategie waardoor men de baten van de massaproductie (lage prijzen) weet te behalen zonder zich aan de lasten (kapitaalintensieve investeringen, minder flexibiliteit) te moeten storen. Voor de ondernemer komt thuisarbeid dus aan heel wat vragen tegemoet: een snelle ingreep op markt- en prijsschommelingen door met een flexibel, laaggeschoold arbeidsaanbod te werken, de lage arbeidsvergoedingen, het omzeilen van arbeidsreglementeringen en het doorkruisen van arbeiderssolidariteit, soepele betalingen en een minimalisering van de productierisico's.

3. In het spoor van de pionier

In Izegem vindt midden de 19de eeuw als gevolg van de structurele crisis van de jaren 1840-1850 een opmerkelijke substitutie plaats van de linnennijverheid naar de schoennijverheid. Of het schoenmakersambacht ook al in de Middeleeuwen of tijdens het Ancien Regime enige vorm van betekenis had te Izegem, is een moeilijk te beantwoorden vraag. Bronnen zijn er niet, tenzij de woorden van Emiel Dierick, telg uit een befaamd Izegems schoenmakersgeslacht : *"Van over zeer oude tijd moet het schoenmaken hier reeds een plaatselijk ambacht geweest zijn en dat zal ik bewijzen: 1° door sommige gebruiken der middeleeuwen die hier nog bestonden en 2° door de talrijke familien die van geslacht tot geslacht het ambacht voortgezet hebben*[15]"

Het tweede item dat Emiel Dierick aanstipt zegt veel: *"Een ander bewijs dat de schoenmakerij van overouds hier een plaatselijk ambacht was, vind ik in de talrijke familien die van geslacht tot geslacht het ambacht uitgeoefend hebben. Om er eenige te noemen, bv. De Bourgeois, en 't zijn er vele 't zij bazen, 't zij werklieden, zijn schoenmakers of van schoenmakersafkomst; zoo ook de Clements, Cottenies, de Pauwels of Nonkels, Brals, Ronse, Tanghe, Vromans, enz. Daar waar ik woon en geboren ben, is ook mijn vader en grootvader die bijna honderd jaar geworden is, en 't waren dan reeds gekende schoenmakers dus reeds meer dan 200 en misschien van in de jaren 1600 toen mijn voorouders hier gekomen zijn. (...)Zo zien wij vijf geslachten in eene familie de schoenmakerij voortzetten. (...)Gelijk ge ziet bestaat er geen twijfel dat de schoenmakerij sedert honderd jaren hier uitgeoefend wierd.* [16]"

Het is pas in de Franse tijd dat de schoenmakerij in Izegem enig belang krijgt. Het Franse leger komt uitgehongerd en slecht gekleed ons land binnengevallen.

Eduard Dierick (1800 - 1875) (ATM)

De legertop van onze zuiderburen wil hun manschappen dan ook zo vlug mogelijk voorzien van kleding en schoeisel. Op 31 december en 1 januari van het jaar III (1794) en IV(1795) ontvangen leerlooiers en schoenmakers het volgend besluit:

"De Franse volksrepresante willende spoediglyk voorzien in de schoeying der verdedigers van het vaderland besluiten: Alle schoenmakers en al het leer bekwaem tot het maeken van schoenen, worden in requisitie gesteld voor den dienst der republiek tot er in de militaire magazynen zullen gelevert en gefurniert zyn de quantiteyt van dry duyzend paeren.[17]*"*

West-Vlaanderen krijgt de opdracht 21.200 paar schoenen te maken. De 13 Izegemse schoenmakers die hiervoor worden aangesproken, maken samen 83 paar schoenen[18]. Niet alle Izegemse schoenmakers worden hierbij betrokken, want in de volkstelling van 1799 staan 67 mannen als schoenmaker genoteerd[19]. Vijftien jaar later is dit aantal slechts met één eenheid vermeerderd. De 68 mannelijke schoenmakers maken op dat ogenblik samen net iets meer dan 4 % van de totale actieve bevolking uit[20]. Daarna gaat het aantal schoenmakers gestaag de hoogte in: van 92 (voor 32 bedrijven) in 1819 tot 171 in 1825[21].

Een historiek laat zich niet alleen uit cijfers aflezen. Zonder enige twijfel is Eduard Dierick de grondlegger van de Izegemse luxe-schoennijverheid. Hij stamt af uit een schoenmakersfamilie. Wanneer zijn vader, Joannes, in 1818 sterft, weet de jonge Eduard bitter weinig af van het schoenmakersambacht.

"Toen mijn alom gekende vader, ten gevolge van een galziekte, kwam te overlijden, in den ouderdom van 51 jaer, was ik pas 18 jaer. Tot dan toe had ik op vaders atelier niets gedaen dan leerzen gespannen, zolen genaaid en schoenen gepoetst. Ik, weinig vervorderd in mijn ambacht, maar gesteund door Francois Malfait, onzen trouwen werkman, en de kostelijke raed van ons moeder, nam het meesterschap aen van mijnen vader, die ervaren was in zijn ambacht. Alles had eenen besten uitslag.[22]*"*

Al vrij snel weet Eduard zich te ontpoppen tot één van de bekwaamste vakmannen van Izegem. Gedreven en begaafd als hij is, komt hij er toe schoenen te nagelen met koperen nageltjes. Voordien zijn de zolen genaaid, maar ze komen soms los. Op 4 januari 1830 krijgt hij van koning Willem I een octrooi *"voor de tijd van tien jaren op de uitvinding van een vervaardiging van waterdigte schoenen en laarzen.*[23]*"* Uit dankbaarheid voor dit octrooi biedt Eduard Dierick de geoctrooieerde laarzen aan de Koning Willem I aan, maar als gevolg van de revolutie worden die nooit verstuurd. Er bestaat echter ook een andere versie van het verhaal. Volgens Dejan stuurde Willem I een beloning van 300 gulden.

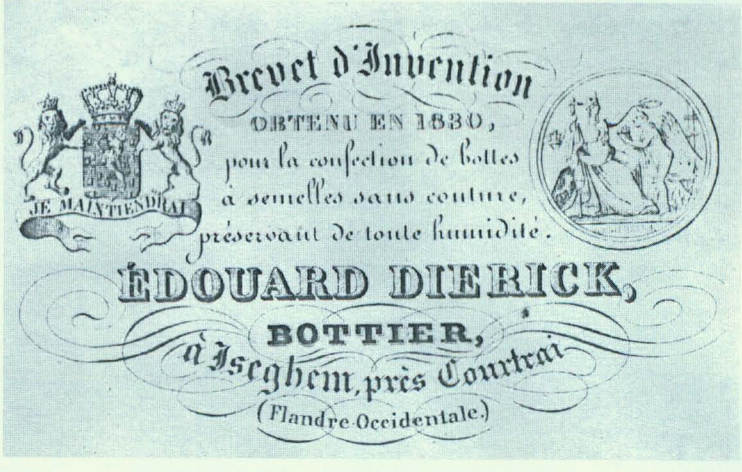

visitekaartje van Eduard Dierick (ATM)

Het octrooi en het mandaat werden opgestuurd naar Izegem, maar het geld werd ontvangen op de Thésorie van het Gouvernement te Brugge[24]. Het verkregen octrooi geldt in de Nederlanden, en enkele jaren later wordt dit nieuwe procédé gekopieerd door Duitse schoenmakers. In *L'industrie de la cordonnerie à Herve* lezen we: *"Ce n'est que vers 1850 que deux cordonniers, qui avaient fait leur apprentissage en Allemagne, en rapportent un procédé de fabrication nouvelle : le chevillage de la semelle*[25]*."* Op de tentoonstelling van 1835 te Brussel wordt Dierick gedecoreerd voor een paar laarzen die hij maakt voor koning Leopold I[26].

Het belang en het succes van Eduard Dierick liggen niet alleen in zijn prachtschoenen, hij is bovendien ook een uitstekend leermeester. Tot ver in de 19de eeuw is de schoenmakersbaas tegenover zijn knechten de leverancier van het leer en de afnemer van de schoenen die ze thuis maken. Bij Dierick is het anders: niemand van zijn personeel werkt thuis. Het resultaat is dat ze een bijzondere opleiding krijgen van de meester zelf. Sommigen gaan later zelfstandig werken en groeien uit tot de beste schoenmakersbazen van Izegem. Op die manier dragen ze de vakkennis die ze van Eduard Dierick geleerd hebben verder uit.

Na het verkrijgen van zijn octrooi en de expositie van 1835, lopen de zaken als een sneltrein. Het cliënteel groeit zodanig dat hij volgens sommige bronnen aan 32 schoenmakers werk kan verschaffen, wat voor die tijd uitzonderlijk veel is[27]. Een gevolg daarvan is dat Dierick niet langer enkel voor de naburige markt werkt, maar voor adellijke families uit Izegem en voor de familie De Jonghe d'Ardoye. De diplomatieke betrekkingen van laatstgenoemde familie te Parijs, Sint-Petersburg en tal van andere Europese hoofdsteden, brengt met zich mee dat de vraag naar op maat gemaakte schoenen toeneemt. Notabelen uit de Vlaamse hoofdsteden (Gent, Brugge, Oostende, Brussel, Antwerpen, Mechelen en Kortrijk) komen naar het atelier van Eduard Dierick afgezakt. Volgens de overlevering bevinden zich onder zijn cliënteel: ministers, gouverneurs, senatoren, generaals, enz[28].

In het zog van deze pionier profiteren andere schoenmakers van deze goede gang van zaken. Tussen 1833 en 1838 krijgen de Izegemse schoenmakers van het West-Vlaams provinciebestuur de opdracht jaarlijks 244 paar schoenen te maken voor de veldwachters van de Provincie West-Vlaanderen, omdat volgens de gouverneur *"blijkt dat in uw stad (=Izegem) bekwame schoenmakers zijn die kunnen wedijveren met deze van Brugge*[29]*"*

Volgens de nijverheidstelling van 1846 zijn er op dat moment in Izegem 52 *'manufactures, fabricants ou artisans'*, zelfstandige schoenmakers met andere woorden. Zij stellen 140 arbeiders te werk, allemaal mannen[30]. Omdat de industriële telling van 1846 geen rekening houdt met de huisnijverheid en door al te lage opgaven, mogen we aannemen dat de resultaten eerder minima zijn. In de bevolkingregisters staan immers 380 personen als schoenmaker geregistreerd. Bijna twee derden van alle schoenmakers is als thuisarbeider werkzaam[31]. Tot circa 1860, die we als de fase van het ambacht kunnen omschrijven, fabriceert één en dezelfde schoenmaker de volledige schoen. Hij maakt de patronen, snijdt de gewenste vormen uit het leder, naait de verschillende schoenonderdelen aan elkaar, zet er de zool en het hielstuk aan vast, m.a.w. de schoenmaker werkt de schoen volledig zelf af. Op dat ogenblik zijn nog geen vrouwen in het arbeidsproces te vinden. Zij vinden hun bezigheid in andere activiteiten zoals kantklossen en spinnen (cfr. supra). Op dat moment wordt vooral nog voor de lokale markt gewerkt. Van luxeschoenen is nog geen sprake. De productie bestaat uit zware laarzen en plattelandsschoenen. In de omgangstaal spreekt men van 'kazakken'. De schoen is op dat ogenblik nog lang geen modegebonden en conjunctuurgevoelig product en heeft een uitsluitend utilitair karakter, met weinig frivoliteit en variëteit. De schoenmakers verkopen hun koopwaar thuis, op de Izegemse zaterdagmarkt of trekken naar naburige gemeenten. Vooral de (jaar)markten van Avelgem, Kortrijk, Menen, Gent, Doornik en Diksmuide worden aangedaan[32]. In elk geval tot omstreeks 1860 blijven de schoenmakers voor de afzet van hun goederen aangewezen op de *"leur- en markthandel"*. Op de wekelijkse markten neemt men de voetmaat van de klanten op om ervoor te zorgen dat die tegen de week erna klaar zijn. Vaak gebeurt het dat de klanten zelf hun schoenen komen afhalen bij de schoenmaker. De belangrijkste schoenmakersbazen hebben een winkel bij hun werkhuis waar ze de afgewerkte schoenen verkopen. We citeren de Gazette van Iseghem uit 1906: *"Over 30 à 40 jaar verkochten de schoenmakers hunne produkten uitsluitend thuis, veel bazen gingen zelden of nooit op reis. Wekelijks deden zij eene verzending naar eenige kalanten, meest op de frontieren, de volgende week kwamen de Walen af, met het geld en nieuwe kommandementen. Men wrocht wederom voort en zoo ging het van week tot week..."*[33].

Onderlinge wedijver tussen de patroons is halfweg de 19de eeuw nog niet te bespeuren. In 1840 hebben de schoenmakersbazen onder impuls van Eduard Dierick zich opnieuw verenigd in een gilde[34]. Door het ambachtsprivilege blijft het aantal schoenmakers en de scherpe concurrentie op die manier beperkt. Maar vanaf 1860 verandert er opnieuw heel wat. De vestiging van het schoenbedrijf van de broers Verhoeven uit Moeskroen maakt een einde aan het ambachtsprivilege en het onderling akkoord. Iedereen kan voortaan het schoenmakersambacht aanleren en de concurrentie wordt aangescherpt[35]. De komst van nieuwe niet-Izegemse schoenmakersbazen, de arbeidsverdeling en de introductie van de stikmachine stuwen de kwaliteit van de schoenen de hoogte in. Nieuwe afzetmarkten bieden zich aan voor de intussen talrijker geworden schoenbedrijfjes. In eerste instantie worden de gemeenten (Rijsel, Roubaix, Tourcoing) aan de Franse grens verkend, vervolgens is Frankrijk zelf aan de beurt. De Borinage en Doornik zijn eveneens belangrijke afnemers van de Izegemse schoenen. De grote handelszaken uit Brussel, Antwerpen, Luik en Gent besteden bestellingen uit aan de Izegemse ateliers om zo de kostprijs te drukken[36]. In de plattelandsgemeenten liggen de lonen een stuk lager dan in de grootsteden. In mindere mate wordt geëxporteerd naar Engeland, Duitsland, Holland en Amerika[37].

Frankrijk is in de hier besproken periode veruit het belangrijkste afzetgebied voor de Izegemse schoenfabrikanten. In 1869 zou één derde van de productie bestemd zijn geweest voor de Franse markt[38]. Dat Izegem dicht bij Frankrijk ligt, speelt hierin een niet te onderschatten rol. In 1861 wordt een handelsverdrag met onze zuiderburen afgesloten[39]. Dit kadert in een vrijhandelspolitiek die men vanaf 1847 heeft op gang getrokken. Voordien zijn de hoge Franse invoerrechten een doorn in het oog van de Belgische ondernemers. De schoennijverheid reageert bijzonder gunstig op deze ontwikkeling. In 1862 verbruiken de verschillende ateliers samen voor een slordige één miljoen frank aan leder[40]. Om hoeveel paar schoenen het hierbij gaat, is niet duidelijk. Wel weten we dat de 500 schoenmakers in 1865 zowat 260.000 paar schoenen maken, wat meteen goed is voor een omzet van 1,3 miljoen frank. Drie jaar later zijn dat 320.000 paar[41].

Buitenlandse politieke troebelen zorgen af en toe voor een neerwaartse knik in deze voor de rest bijzondere gunstige conjunctuur. De Europese oorlogen, de Amerikaanse burgeroorlog en de internationale

economie verstoren de handel en nijverheid in de Roeselaarse regio. De Kamer van Koophandel van Roeselare formuleert het als volgt: *"La situation de l'Industrie et du Commerce de notre Ressort s'est ressentie des influences désastreuses, qui ont fait de 1866 une année de pénibles épreuves. (...) les appréhensions de la guerre qui agita plus tard une partie de l'Europe, causèrent une perturbation générale. Le mouvement des affaires se ralentit considérablement, notre commerce extérieur fut paralysé pendant plusieurs mois ...*[42]". Eens de Duitse oorlog voorbij is, herstellen de buitenlandse handelscontacten zich. Door de politieke onrust nadien blijft de malaise aanhouden. Het College van Burgemeester en Schepenen wijst daarnaast de cholera-epidemie aan als schuldige van de mindere gang van zaken[43]. In afwachting van een beter handelsklimaat, werken de Izegemse fabrikanten wel ijverig door. Nu en dan lopen de zaken wat minder vlot voor de Izegemse schoenpatroons. Dat is het geval in 1866 en 1868[44].

Huis in de Kortrijksestraat waar Eduard Vanden Berghe zich in 1865 als schoenmakersbaas vestigde
(Nationaal Schoeiselmuseum)

Op het moment dat de schoenmakers terug op vol toerental draaien, brengt de Frans-Duitse oorlog opnieuw onrust. Na een drukke activiteit gedurende de eerste zes maanden van 1870, vallen de handelsbetrekkingen met Frankrijk volkomen stil in de maanden juli en augustus. Vanaf september komt er evenwel zo'n toevloed aan bestellingen dat de aangelegde stock in een mum van tijd verkocht is. In de laatste vier maanden wordt voor een half miljoen frank schoenen verhandeld aan Frankrijk[45]. Frankrijk ontpopt zich tussen 1860 en 1870 als de levensader van de Izegemse schoenindustrie. Maar dat beeld krijgt een ferme deuk in 1873 wanneer de Franse autoriteiten in strijd met de overeengekomen tarieven, buitensporig hoge invoerrechten gaan heffen[46].

Hoe meer men voor de export gaat werken, hoe grotere eisen het cliënteel stelt. De mode wordt beter opgevolgd en de kwaliteit van de Izegemse schoen gaat er sterk op vooruit. De zware laarzen worden ingeruild voor fijner afgewerkte schoenen. Door het streven naar elegante en modieuze modellen stappen de schoenmakersbazen van genageld naar genaaid werk over. De fijn randgenaaide schoenen betekenen een hele stap vooruit richting fijn en keurig afgewerkte schoenen. De eerste grote vooruitgang bestaat in het opdelen van het productieproces in een drieledig takenpakket (snijden en stikken van het leder en het monteren van de schoen) dat toevertrouwd wordt aan gespecialiseerde vaklui. Deze arbeidsspecialisatie zorgt enerzijds voor een technische verbetering en anderzijds reduceert het de productietijd van een paar schoenen. Het snijden van de lederen schoenonderdelen naar patronen gebeurt altijd in het atelier onder toezicht van de patroon. De achterliggende reden hiervoor ligt vervat in het feit dat een goede schoensnijder zo efficiënt en economisch mogelijk de *schachten* uit een vel leder moet kunnen snijden[47]. Eens de taak van de schoensnijder erop zit, gaan de schachten naar de schoenstiktsers om ze laten stikken. De schoenstiksters werken in bijna alle gevallen thuis. Ze doen eigenlijk meer dan gewoon de verschillende onderdelen van het bovenleder aan elkaar naaien. Ze maken het bovenleder zwart, lijmen of stikken de voering aan de binnenkant van het leder, priemen knoopgaatjes in de schoen en vestigen er haakjes aan[48]. Wanneer omstreeks 1880 de eerste damesschoenen met houten Louis XIV-hakken gemaakt worden, gaat een deel van de vrouwelijke arbeidskrachten zich nuttig maken met het bekleden van de houten talons met leder[49]. De arbeidsspecialisatie loodst de vrouwen in het productieproces binnen. Zodra het voorbereidend werk voltooid is, kan de schoenmaker - die uitsluitend thuis werkt - beginnen met het monteren van de schoen.

Dat de Izegemse schoenen van hoge kwaliteit zijn, blijkt uit de onderscheidingen die ze binnenhalen op de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1867 waar zes Izegemse schoenmakers hun kunstwerkjes exposeerden. Vier van hen krijgen een eervolle vermelding. Het gaat om Dierick-Delobelle, Nonkel-Desmedt, Van Doorne Frères et Soeurs en Dierick-Van Pachtebeke. De schoenen van Izegemse makelij zijn bijzonder gegeerd door de Fransen. *"Les ateliers d'Iseghem continuent d'expédier leurs chaussures en France, où elles obtiennent la préférence, grâce à leur belle forme, leur solidité et le bas prix relatifs ».*

De pijlsnelle opgang van de schoenmakerij vanaf de jaren 1860 heeft als gevolg dat die sector met een nijpend arbeidstekort worstelt. De introductie van de stikmachine[50] die een enorme tijdswinst oplevert[51] en bijgevolg het inschakelen van vrouwen (en kinderen) kan dit euvel evenmin verhelpen. De sterke onderlinge wedijver draagt ertoe bij dat de lonen om de haverklap de hoogte in gaan. Na 1870 zoeken ook schoenmakers uit de omliggende gemeenten in Izegem werk omdat de lonen er hoger liggen. In 1867 registreert de Izegemse ambtenaar van dienst 542 schoenma(a)k(st)ers, wat in vergelijking met de bevolkingsregisters van 1847 een toename betekent van bijna 43%. We tellen in 1867 maar liefst 63 schoenmakersbazen, een aantal dat niet

De stiksters van de firma Leenknecht in 1905
(Nationaal Schoeiselmuseum)

zo ver afwijkt van datgene wat Charles Gilles de Pélichy vooropstelt[52]. Volgens laatstgenoemde zijn er in 1860 60 en drie jaar later zelfs 70 patroons die collectief 400 schoenmakersknechten en 200 'bottinestiksters' aan het werk zetten[53]. Volgens deze twee bronnen moet de totale tewerkstelling rond de 600 personen schommelen. Wat wel opvalt is het hoge aantal stiksters dat de Izegemse baron in zijn studie vermeldt, want in de bevolkingsregisters staan er maar 9 vrouwen als schoenmaaksters ingeschreven. Wellicht kunnen we dit verklaren door het feit dat er in de bevolkingsregisters vaak onvolledige beroepsvermeldingen weergegeven worden, en bovendien is het zo dat in het hoogseizoen de vrouw en de dochters meehelpen met het stikken van de schoenschachten.

In de jaarverslagen van 1860 en 1861 lezen we dat er 450 schoen- en laarzenmakers zijn[54]. Dit van 1864 vermeldt 375 schoenmakers waarvan 15 in één van de omliggende gemeenten wonen, maar voor Izegemse bazen werken[55]. De schoennijverheid is uitgegroeid tot de tweede voornaamste nijverheidstak van Izegem, enkel de lijnwaadnijverheid scoort beter[56]. Het blijkt opnieuw dat het kwantitatieve gegevens uit de diverse bronnen onderling sterk verschillen. Het jaarverslag van de Kamer van Koophandel van 1859 vermeldt 360 schoenmakers betrokken zijn bij de confectie van schoenen. In 1866 zou dit aantal volgens het jaarverslag opgelopen zijn tot 500[57]. De schoenmakerij ontwikkelt zich jaar na jaar in gunstige zin, zo goed zelfs dat in 1870 de schoenmakerij een arbeidsoccupatie bezit van meer dan 700 schoenmakers en 60 schoenmakersbazen[58].

4. Gedaanteverandering

De arbeidsinzet blijft na 1870 crescendo gaan. In 1881 zijn er ongeveer de helft meer schoenmakers dan in 1867. In de Izegemse schoenmakerij werken nu 812 arbeiders. Meer dan 10% van de totale arbeidsinzet bestaat uit vrouwen[59]. De thuisarbeiders zijn duidelijk in de meerderheid. Bijna 90 % van alle schoenmakers werkt in onderaanneming. Hoe is deze ontwikkeling te verklaren? Vanaf 1870 wordt het productieproces anders georganiseerd. De arbeidsspecialisatie doet zoals eerder vermeld haar intrede en dat heeft weerslag op de manier waarop de arbeid wordt georganiseerd. De *complete* schoenmaker, die vroeger alle fasen van het productieproces voor zijn rekening nam, heeft afgedaan. Iedere fabrieksarbeider heeft binnen dit gesegmenteerde productiesysteem zijn taak. Een hele reeks machines vervangen vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw een aantal standaardhandelingen:

naaimachines, machines om het leer te verdunnen en te snijden, machines om gaatjes te maken, ringmachines, nagelmachines, cambreermachines, doornaaimachines, enz. De afwerking van de schoen, wat het meeste tijd in beslag neemt, wordt door de thuiswerkende schoenmaker verricht. Aangezien ook de stiksters, die de lederen onderdelen aan elkaar naaien, thuis werken, worden alleen nog de voorbereidende activiteiten (kappen en snijden van het leder) in het atelier uitgevoerd. De groep atelierarbeiders maakt op die manier nog slechts een marginaal aandeel (10 à 15 %) uit van de totale arbeidsinzet.

De industriële tellingen van 1896 en 1910 nemen - in tegenstelling tot de voorgaande nijverheidstellingen - de huisnijverheid wel op in de telresultaten. Dat maakt het een stuk makkelijker om het aandeel van de huisnijverheid te berekenen én de verhouding tussen het aantal vrouwelijke en mannelijke thuisarbeiders te reconstrueren. Voor het eerst gaat het om bronnen met een officieel karakter waarvan de telresultaten als behoorlijk betrouwbaar mogen worden beschouwd. De telling van 1896 toont aan dat het aantal schoenmakers in Izegem bijzonder gevoelig is gestegen. In de sterk expanderende schoennijverheid verdienen op dat moment 1424 mensen hun broodwinning[60]. Het contingent thuisarbeiders is goed voor meer dan 80 % van de globale arbeidsinzet. Izegem is zonder meer hét schoencentrum van België. Bijna 14 % (1178) van alle thuisarbeiders-schoenmakers in België (8415 in 1896) werkt voor een Izegemse ondernemer[61]. De belangrijkste schoencentra, naast Izegem, die met een behoorlijke groep thuisarbeiders werken zijn: Lier (400), Poperinge (200), Leuven (800), Herve, Verviers en omgeving (600) en Binche en omgeving (600)[62]. Het luxecachet dat typisch is voor de Izegemse schoen, is de voornaamste reden waarom hoofdzakelijk met thuisarbeiders wordt gewerkt. Deze sterke concentratie blijft ook in 1910 gehandhaafd: van de 6636

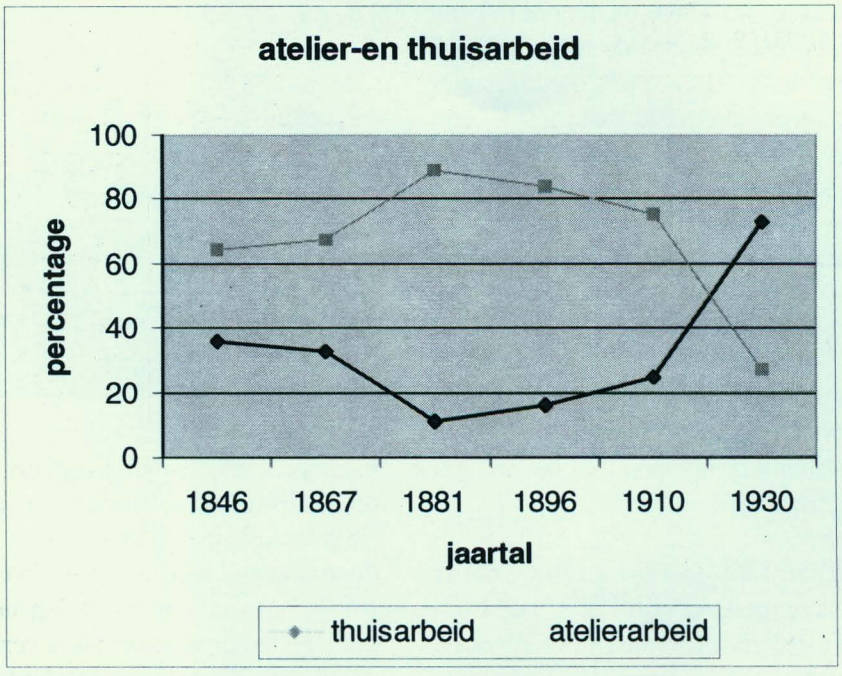

thuisarbeiders in de Belgische schoenmakerij werken er 1150 (17 %) in Izegem[63]. In 1910 telt de Izegemse schoenmakerij 1531 arbeiders. De thuisarbeiders blijven met iets meer dan 75 % de grootste groep onder de Izegemse schoenmakers. Het aandeel van de mannen is precies even groot als in 1896.

Het laatste kwart van de 19de eeuw kenmerkt zich door twee duidelijke ontwikkelingen Enerzijds tekent er zich een tendens af naar de concentratie van de schoenmaker-arbeiders rond kapitaalkrachtigere ondernemers en anderzijds kenmerkt die periode zich door een spectaculaire toename van het aantal arbeiders. De schoenmakerij als nieuwe vorm van huisnijverheid floreert. De snelle toename van het arbeidersaantal in de schoennijverheid laat zich ook aflezen uit de bevolkingsstatistieken. Parallel met de expansie van de tewerkstelling in de schoenmakerij, kent het bevolkingsaantal in Izegem een sterke stijging. Van 9965 inwoners in 1890 gaat het in één ruk naar 12172 inwoners in 1900[64]. De gunstige arbeidsmogelijkheden oefenen een grote aantrekkingskracht uit op de inwoners van de omliggende gemeenten.

Door het feit dat Izegemse schoenfabrikanten meer en meer voor de buitenlandse markten werken, worden steeds hogere eisen gesteld aan het afgewerkt product. Dit proces had zich al op het einde van de jaren 1860 ingezet, maar zet zich nu sterk door. De vraag naar modeschoenen wordt steeds groter. In de jaren 1880 worden de eerste damesschoenen met hoge houten Louis XIV- hakken geproduceerd en de naaitechnieken raken verder geperfectioneerd[65]. Waar vroeger voor de dames de rechter en de linker schoen op één en dezelfde leest gemaakt werd, wordt vanaf circa 1890 een afzonderlijke leest gemaakt voor beide voeten. Leesten worden ingevoerd uit Duitsland en Brussel[66]. De leestenfabricatie ontpopt zich als een nevenindustrie van de schoenmakerij. De eerste leestenmaker in Izegem is Edmond Deboosere in de jaren 1860[67]. Hij was een oud-schoenmaker die leesten *à la minute* vervaardigde uit een ruwe blok beuken- of esdoornhout. Wanneer de kwalitatieve normen hoger gelegd worden, voert men leesten in uit Parijs (firma Minne), Brussel (firma Meulemans) en Duitsland (Bernecker-Gotha)[68]. De eerste echte leestenfabriek in Izegem was de firma Gebroeders Smalle die ontstond rond 1900[69]. Zo kon Izegem zich nog beter op het luxewerk toeleggen.

De patroons stellen alles in het werk om de kwaliteit van hun product hoog te houden. In 1884 richten vier schoenmakersbazen (Crochon-Plamont, Decoene-Mortier, Delberghe Arthur en Uyttenhove Henri) een prijskamp in waaraan alle schoenmakersknechten van het gehele kanton mogen aan deelnemen. De initiatiefnemers krijgen daarbij steun van de gemeenteraad die twee honderd frank ter beschikking stelt[70].

Door de snelle toename van het aantal schoenmakers,

herleeft de gedachte om zich opnieuw te verenigen in een schoenmakersgilde de naam waardig. De talrijke cafégilden en hun slemppartijen misnoegden de geestelijkheid die daarom zelf een Sint-Crispijngilde opricht in 1882. Deze op een nieuwe leest geschoeide gilde is christelijk geïnspireerd met een onderpastoor als proost. Men wil de verbroedering tussen patroons en arbeiders, de typische christelijke gedachte van die tijd, stimuleren, en materiële verbeteringen bereiken door lessen, vergaderingen en voordrachten. Ook de vakopleiding krijgt de nodige aandacht. Eind 1896 wordt een bijstandskas opgericht voor oude en zieke leden. Terzelfdertijd wordt de stichting van een pensioenskas in het vooruitzicht gesteld[71]. Op Crispijnsdag 1894 wordt naast de schoenmakersgilde in de Jongelingen-Congregatie, ook een schoenmakersgilde opgericht in de Werkmanskring van de H. Fraciscus-Xaverius. Omdat de eerste schoenmakersgilde alleen toegankelijk is voor de *jongelingen der congregatie*, blijven heel wat schoenmakers uitgesloten. Om die leemte op te vullen, sluiten ze zich dan maar aan bij de talrijke cafégilden. Net als haar grote concurrent bezit de schoenmakersgilde van de Xaverianen een *"godsdienstigen geest"*

Arbeiders gaan zich organiseren om hun beroepsbelangen te verdedigen en zich in te dijken tegen ziekte en tegenslag. Deze nieuwe gilden zijn de voorloper van de syndicaten die aan het begin van de 20ste eeuw het levenslicht zien[72]. Het duurt dan ook niet lang vooraleer het eerste ongenoegen over te lage lonen de kop opsteekt. *"Eene soort van oproer heeft plaats den woensdag avond 6 Augusti 1884 en vier volgende avonden, op de Koornmarkt tegen Paul Decoene, nadat hij den loon der bottinesteksters verminderd heeft en de loon der schoenmakers wil verminderen. Geene ongelukken, veel geroep en getier.* [73]"

Nauwelijks vier jaar later is het opnieuw hommeles bij diezelfde Polydor Decoene-Mortier, maar nu om een heel andere reden. Hij is de eerste die in 1887 zijn werkhuis omvormt tot een fabriek. Het handwerk moet plaats ruimen voor een stel Goodyear-machines die het mogelijk maken op mechanische wijze schoenen te produceren die concurreerbaar zijn met het handwerk. Volgende machines maken deel uit van zijn machinepark: ringmachines, uitkapmachine, cambreermachine, doornaaimachine, nagelmachine, uitpoetsmachine en een binnenzoolmachine[74]. Het gaat hoofdzakelijk om machines die een deel van de handelingen vervangen die nodig zijn om de schachten te bewerken: het snijden van het bovenleder en hielstukken (uitkapmachine), het 'cambreren' van de schachten (cambreermachine), het maken van

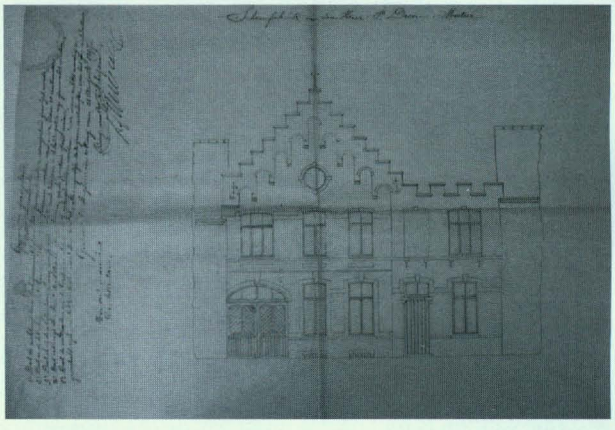

Bouwplan van de fabriek die P. Decoene-Mortier in 1897 liet optrekken op de Kruisplaats (SAI)

knoopgaten en plaatsen van ringetjes (ringmachines). Voor die omschakeling werft hij twee specialisten aan, een Fransman voor de afdeling damesschoenen, een Engelsman voor de herenschoenen. Decoene betaalt hoge lonen omdat de fabrieksarbeid de Izegemse schoenmaker niet aanspreekt. Uiteindelijk gaan toch een dertigtal schoenmakers op het aanbod in[75]. De arbeiders zien in de opkomende mechanisatie een bedreiging voor het handwerk. Eind april, begin mei zijn er rellen aan de fabriek Decoene-Mortier. *"Van aan de Koornmarkt te Izegem, waar de heer De Coene woonde, stonden de arbeiders opgesteld om het werk te verhinderen en de machine stuk te slaan. Rijkswachters te paard, ijlings uit Roeselare ontboden herstelden de vrede"*. Decoene stelt de stad verantwoordelijk voor de voorgevallen feiten en spant een proces in. Hij eist een schadevergoeding van 1019,75 fr. *"Uit hoofde dat deze stad zou aansprakelijk zijn nopens gewelddadigheden gepleegd op 30 april laatst, op het grondgebied dezer stad, door verzameling van volk gewapend of niet gewapend, tegen de personen of tegen de eigendommen[76]"*. Decoene woont op het moment van het proces al in Antwerpen[77]. Hij had begrepen dat Izegem niet klaar was voor de omschakeling.

Omstreeks 1895 doet er zich voor het eerst een crisis voor in de Izegemse schoennijverheid. Het wegvallen van vijf Izegemse schoenmakersbazen maakt 115 arbeiders werkloos[78]. Een groter aanbod dan de vraag doet de lonen gevoelig dalen. Een stijging van de aankoopprijs van het leder in 1896 raakt vooral de ondernemers. In Izegem en Tielt, twee schoencentra die luxewerk voortbrengen, neemt de prijs van de huiden toe met 10%, deze van zoolleder stijgt met 20 tot 30%[79]. De kleine fabrikanten, die niet over voldoende kapitaal beschikken, worden door deze ontwikkeling sterk gehinderd. Kapitaalkrachtiger schoenfabrikanten zien zich van alle kanten bestookt door de grote handelszaken die, vooruitziend op de crisis, de bestellingen willen geleverd zien tegen de oude prijzen. Deze gang van zaken brengt met zich mee dat er aanzienlijke stocks worden aangelegd. De maanden nadien kenmerken zich door een tekort aan arbeidskrachten. De crisis duurt slechts één jaar. Daarna dalen de prijzen van de grondstoffen terug, maar bereiken nooit meer hun oude niveau. De crisis brengt wel een verhoging met zich mee van de verkoopprijs van de Izegemse kwaliteitsschoenen. De gewone schoen is niet onderhevig aan deze prijsstijging.

Een nieuwe verhoging van de prijs van het leder in 1899-1900 creëert een gelijkwaardige situatie. Een aantal Amerikaanse speculanten die een monopolie verworven hadden, houden hun koopwaar in om de prijs kunstmatig op te drijven. De Chinees-Japanse, Grieks-Turkse en Amerikaans-Spaanse oorlogen, de prijsstijgingen van het leder en de ondermaatse kwaliteit van de Amerikaanse huiden hebben evenmin een positieve invloed op de schoenindustrie[80].

In de jaren 1890 gaat de verkoopprijs van de Izegemse schoenen, net als in de andere schoencentra van het Vlaamse land, stelselmatig omlaag. De snoeiharde concurrentie van de machinaal ingerichte schoenbedrijven, de onderlinge strijd tussen de fabrikanten die met thuiswerkers werken en de overproductie waaraan veel patroons zich bezondigden, zijn de voornaamste oorzaken van deze prijsdaling[81]. De crisissen die voortgebracht zijn door overproductie, zijn meestal van voorbijgaande aard en hebben geen algemeen karakter. De grotere ateliers zoals in Izegem, werken altijd met een voorraad die aangelegd wordt tijdens de wintermaanden, wanneer de verkoop veel minder is dan in het hoogseizoen. Voor kleinere fabrikanten of fabrikanten die enkel op krediet werken, kan een overproductie het einde van hun zaak betekenen.

Het laatste kwart van de 19de eeuw is niet alleen een periode waarin de grotere schoenondernemingen groeien, er komen zich ook nieuwe kapitaalkrachtige schoenfabrikanten in Izegem vestigen. In 1875 zakken de broers August en Leon Crochon uit Montaleux, nabij Moeskroen, af naar Izegem om hier een fabriek voor handwerk op te richten. Wat later doet Florent Clement-Brabant (afkomstig uit Marcq- en Baroeuil) precies hetzelfde. In 1884 stichten de broers Defauw een grote schoenfabriek op in Izegem. François Bral-Donego volgt hun voorbeeld. Alle vier groeien ze uit tot protagonisten van het Izegemse succesverhaal.

In 1898 duikt in de pers opnieuw een bericht op over een crisis in de schoenbranche. Het begrip crisis slaat hier vooral op het handwerk dat in toenemende mate concurrentie ondervindt van de mechanische schoenfabrieken[82]. De introductie van machines laat toe schoenen veel sneller (in serie) en goedkoper te produceren. De concurrentie komt daarbij in de eerste plaats vanuit het buitenland dat de stap naar de mechanisatie veel vroeger heeft gezet dan in België het geval is. De landen die hierbij een voortrekkersrol vervullen zijn Frankrijk, Groot-Brittannië en V.S. Slechts een minimaal gedeelte van de Belgische

schoenfabrikanten durft of wil op dat ogenblik de stap naar de mechanisatie zetten. In 1896 telt België slechts 16 gemechaniseerde schoenfabrieken. Negen daarvan liggen in Brabant, drie in Luik, twee in Henegouwen en één in Antwerpen en in Oost-Vlaanderen. Geen enkele mechanische schoenfabriek op dat moment in West-Vlaanderen en dus ook niet in Izegem[83]. Wel zijn er volgens de nijverheidstelling van 1896 al acht stoommachines in gebruik in de Izegemse schoenmakerij[84]. De eerste stoommachine(s) komt er in 1887 bij Polydor Decoene[85].

Nog voor de eeuwwisseling begrijpen veel Belgische schoenfabrikanten waar het om draait: de weg inslaan van de mechanisatie en de concurrentie met het buitenland aangaan of zich toeleggen op het luxewerk. De journalist van *de Thouroutenaar* stak zijn mening niet onder stoelen of banken: *" Er blijft onze schoenmakers niets over dan zich toe te leggen op de verveerding van het sterke en fijne schoenwerk. Zij moeten trachten, door het maken van voortreffelijk werk en door het nauwkeurig acht geven op de heerschende mode de concurrentie staande houden* [86]" De machinaal vervaardigde schoenen zijn natuurlijk een stuk goedkoper dan het handwerk, en het is dan ook niet geheel onlogisch dat ze veel succes kennen, zeker wanneer het kwalitatieve en esthetische aspect erop vooruit gaat. Vooral de frauduleuze praktijken van de buitenlandse schoenfabrikanten stellen hun Belgische collega's ontevreden. *"Het leder, dat voornamelijk uit het buitenland wordt ingevoerd is kunstmatig bereid en 'vervalst' door glucose chloorbarium pijnaarde, enz*[87]*."* Het buitenlands leder is een stuk goedkoper, en wordt vooral ingevoerd uit Noord-Frankrijk en Noord-Duitsland. Ook sommige Belgische schoenfabrikanten zien hierin een middel om de strijd met de buitenlandse concurrenten aan te gaan." *Ze vergeten daarbij dat ze de hand reiken aan de 'vijand', de 'vreemde' en de Belgische schoen van de markt verdringen*[88]*."*

In de grootsteden zoals Brussel, Antwerpen en Gent heerst onder de schoenmakers periodieke werkloosheid[89]. In de kleiner gemeenten, waaronder Izegem, is dit niet het geval. De schoenfabrikanten uit de grootsteden werken vooral in het vooruitzicht van de lokale afzetmarkt en voor een beperkt seizoen. Zij leggen geen stocks meer aan in hun magazijnen. Het handwerk is immers te sterk afhankelijk van de wetten van vraag en aanbod. Het handwerk heeft met de mechanische confectie van schoenen dan ook een geducht concurrent tegenover zich gekregen. Bijna alle schoenen van middelmatige kwaliteit worden machinaal gemaakt. De afzetmarkt voor de met de hand afgewerkte schoenen wordt dan ook steeds kleiner. Enkel het luxewerk kan het hoofd bieden aan de opkomende mechanisatie. Dat is onder meer het geval in Izegem en Tielt, twee schoencentra die nog met een groot contingent thuisarbeiders werken en vooral luxeschoenen voortbrengen. Omstreeks 1900 zou er in deze twee zustersteden werk in overvloed geweest zijn. *"(...) l'ouvrage abonde, la situation actuelle est très prospère.* [90]"

Blijkbaar gaat het vijf jaar later overal opnieuw de goede kant uit. *"Ondanks den prijsopslag beleeft men te Iseghem een goeden bedrijfstijd, inzonderheid voor de fijne waar; daarbij is er voor gewone waar een ernstige opleving te bespeuren, dankzij het wijken van de strenge maatregelen van het tolwezen op de Fransche grens*[91]*"*. In de andere West-Vlaamse centra, zoals Brugge, Tielt en Torhout gaan de zaken voortvarend. Veel schoenmakers uit Tielt en Izegem trekken echter naar Torhout omdat *"prachtwaar naar uitbreiding neigt."* In Mechelen, Luik, Verviers, Brussel, Gent, Aalst en Bergen is er overal veel werk te bespeuren. Alleen in Geraardsbergen en Eeklo loopt het minder vlot[92].

Het woord crisis duikt in de daaropvolgende jaren geregeld op in de Izegemse pers. De druk van de buiten- en binnenlandse gemechaniseerde schoenfabrieken is moordend aan het worden. Om dit te verduidelijken, enkele citaten uit de lokale pers, daterend uit periode 1911-1914:

a) *"Sedert enige tijd is de fabrikatie der schoenen met mekanieken gemaakt, zoodanig verbeterd en heeft zulke groote uitbreiding genomen dat de fabriekanten onzer streek, willen zij stand houden, genoodzaakt zijn zich op dien voet in te richten om de concurrentie tegen de Amerikaanse, Engelse en Belgische huizen te volhouden, bijzonderlijk voor wat het manswerk betreft.(...)Alles doet voorzien dat het mekaniek werk in dit vak welhaast de plaats van het handwerk zal innemen...* [93]"

b) *"Sedert enige tijd heerst een echte crisis in de verschillende nijverheden van de streek. De schoenmakerij lijdt fel onder door de concurrentie van de mekanieke schoenen, en door de invoer van Engelse en Amerikaanse schoenen, ook de grote droogte is nadelig aan de verkoop*[94]*."*

c) *"(...)Elkeen is van gedacht dat een zekere crisis heerscht onder de schoenmakerij, en de konkurrentie*

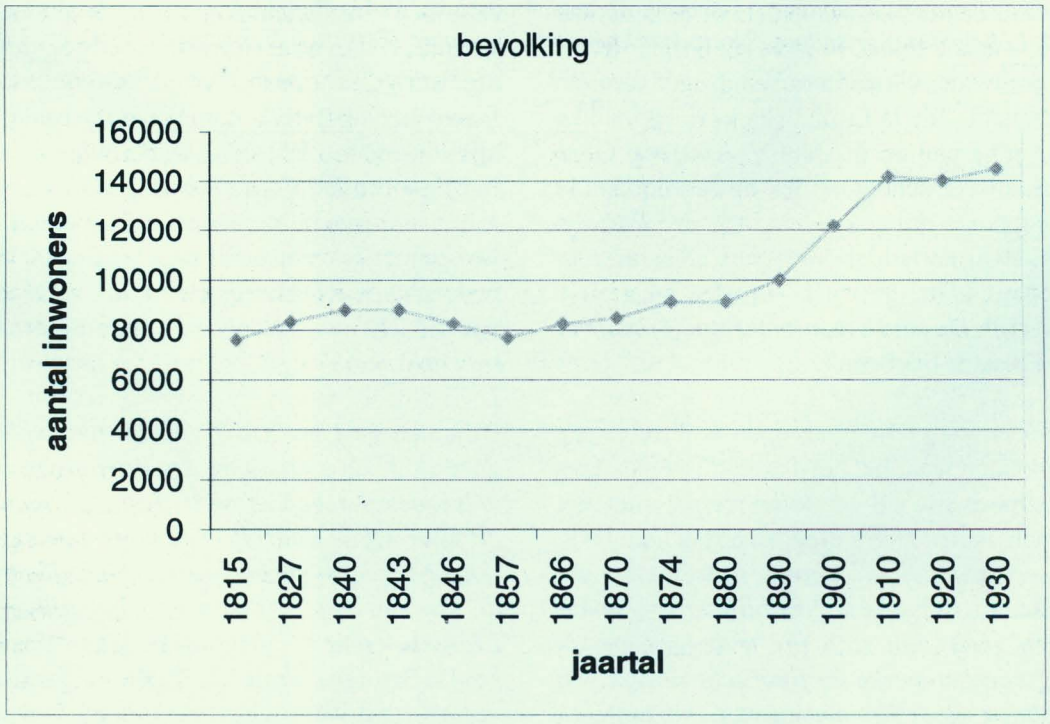

der andere landen schijnt er de oorzaak van...[95]"

d) " *Een echte crisis heerst in de schoenmakerij en wel bijzonderlijk in het handwerk. Er is gemis aan bestellingen. Het handwerk moet gestadig wijken voor de gedurig verbeterde makanieke schoenmakerij, zoodanig dat bijna geen manschoenen met de hand nog gemaakt worden...In alle geval voorziet men dat binnen korten tijd het handwerk bijna geheel zal verdwenen zijn*[96]."

e) " *De Belgische Schoennijverheid heeft voor het oogenblik eene ernstige crisis te doorstaan. Langs alle kanten komen magazijnen tot stand van schoenen uit het vreemde. Het is eene ware overrompeling*[97]."

In 1913 lezen we in *Boos Iseghem* dat de Izegemse schoennijverheid de grootste crisis uit haar bestaan kent[98]. Er is een gebrek aan bestellingen, vooral voor wat het luxewerk betreft. Daardoor zien de fabrikanten zich genoodzaakt heel wat arbeiders te ontslaan of het aantal werkuren drastisch te verminderen. Een eerste oorzaak van deze mindere conjunctuur is de grote import van Engelse schoenen die veel goedkoper zijn dan deze die de Izegemse schoenmakers vervaardigen. De toegenomen levensduurte is een tweede reden waarom de zaken minder vlot lopen. Veel mensen opteren voor goedkopere kleding en dus ook voor goedkoper schoeisel. Daarbij komt dan nog een prijsstijging van het leder, wat de schoenfabrikanten ertoe verplicht de verkoopprijs van hun schoenen te verhogen. Heel wat werklieden uit het Izegemse moeten in die periode werkloos geweest zijn. Het is niet duidelijk hoe groot het aandeel van de schoenmakers is, maar in elk geval stijgt het aantal leden van het Werklozenfonds van 977 in 1911 naar 1880 in 1912[99]. Het Werklozenfonds wordt opgericht in 1908 om de arbeider tegen de groeiende werkloosheid te beschermen[100]. Een ongunstige conjuncturele ontwikkeling leidt dikwijls tot faillissementen. De Voorzitter van de Koophandelsrechtbank van Brussel en omstreken, de Heer Delbrossinne, verwondert zich over het hoge aantal faillissementen dat zich in de laatste twee jaar onder de schoenfabrieken heeft voorgedaan. Dit moest volgens bovengenoemde toegeschreven worden aan " *de duurte van het leven die voor de handelaars en nijveraars de algemeene onkosten geweldig verzwaarde*[101]." Hoeveel Izegemse schoenbedrijven over kop gingen, hebben we niet kunnen achterhalen.

De buitenlandse concurrentie zorgt ervoor dat de handelsbalans in schoenen deficitair wordt. De invoer neemt sterk toe tussen 1901-1913, van een totale waarde van 1.514.728 fr. in 1901 naar 6.353.090 fr. in 1913, een stijging van meer dan 400 %. De invoer uit Frankrijk en Duitsland vergroot aanzienlijk. Vanaf 1897 gaat Engeland Duitsland voorbij. In 1901 voeren ze voor 287.512 fr. in, twaalf jaar nadien voor maar liefst 3.776.383 fr. of een toename van 1313 %. Het deficit stijgt dan ook logischerwijs tussen 1901-1913: van 449.657 fr. naar 4.654.145 fr[102]. In het eerste

decennium van de 20ste eeuw, verschijnt een nieuwe leverancier op de Belgische markt die al gauw een vooraanstaande plaats weet te veroveren: de Verenigde Staten. Haar succes is te danken aan hun vooruitstrevende productiemethodes, maar nog meer aan hun nieuwe schoenmodellen. Belgische fabrikanten produceren schoenen met een smalle, slanke top, terwijl de Amerikaanse schoenfabrikanten schoenen met een afgeronde top op de markt brengen, de zogenaamde *forme boulevard* of *forme boule-dogue*. De invoer van Amerikaanse schoenen naar België neemt toe met factor 9 tussen 1901 en 1913[103].

De eerste vijftien jaren van de 20ste eeuw kenmerken zich dus door een geweldige toename van de import. Het zijn machinaal vervaardigde schoenen, in serie geproduceerd tegen een lage kostprijs, die de binnenlandse markt overrompelen. De Belgische schoenfabrikanten blijven kwalitatief hoogstaande en handgemaakte schoenen vervaardigen, gericht op export. De al te trage overschakeling van de artisanale productiemethode naar de mechanische is zonder enige twijfel de belangrijkste reden voor de terugval van de Belgische schoenindustrie. Een tweede oorzaak is te vinden in een gebrek aan commerciële ondernemingszin, iets waarover de Engelsen en de Amerikanen wel beschikken[104]. Van in het begin van de 20ste eeuw voeren Amerikaanse schoenbedrijven massaal reclamecampagnes over de hele wereld. Ze vestigen overal dochterondernemingen om op die manier te ontsnappen aan de protectionistische politiek van sommige landen. In alle grootsteden hebben Engelse en Amerikaanse bedrijven een netwerk van verkooppunten waar ze hun producten aan de man brengen[105]. Andere landen volgen het Anglo-Amerikaanse voorbeeld. Vanaf 1870 richt de Zwitserse schoenfabriek Bally afdelingen op in Buenos Aires en in Montevideo[106]. Ten derde wordt de Belgische schoenindustrie fel gehinderd door de zware douanetarieven. Dit is al het geval op het einde van de 19de eeuw. De Verenigde Staten en Canada sluiten hun grenzen door de invoerrechten op 25% ad valorem te brengen. Nieuw-Zeeland en Chili doen er met 35% nog en schepje boven op. De Zuid-Amerikaanse landen zijn de kampioenen van de hoge tolrechten: Argentinië (1884, 45%), Brazilië (1896, 60% en in 1906 zelfs 70%). Ook in Europa trekken heel wat landen hoge tolmuren op: dit is het geval voor Noorwegen, Italië, Frankrijk, het vroegere Oostenrijk-Hongarije, Duitsland, Spanje, enz[107].

De uitvoer gaat in kleine mate vooruit. Frankrijk, onze voornaamste afnemer, is in 1913 goed voor een afzet van 799.111 fr. (365.979 fr. in 1901). De uitvoer naar Groot-Brittannië loopt op van 13.866 fr. in 1901 naar 69.494 fr. in 1913[108]. België voert een open economie, terwijl andere landen met de regelmaat van de klok een protectionistische politiek hanteren. In 1909 verhoogt Frankrijk de tolrechten om op die manier de invoer van Belgische schoenen te beletten[109].

Om het hoofd te bieden aan de buitenlandse en ook binnenlandse concurrentie zat er niets anders op voor de Izegemse schoenfabrikanten dan de stap naar de mechanisatie te zetten zonder daarbij het luxewerk de rug toe te keren. Polydor Decoene-Mortier slaagt er

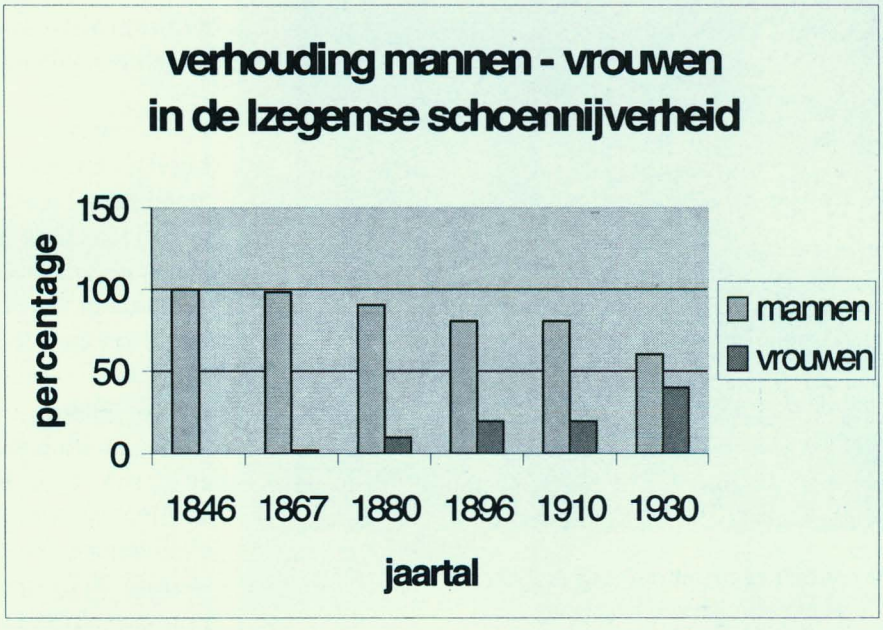

toch in, na zijn mislukte poging in 1887, een mechanische schoenfabriek op te richten in Izegem. Dit gebeurt in september 1909[110]. Hij zorgt daarmee voor een primeur in Izegem. Hij huurt van de *United Shoe Machinery Compagny* 78 machines[111]. In 1910 is het aantal gemechaniseerde schoenfabrieken in België gestegen naar 134[112]. Zowel de provincie Brabant als de provincie Henegouwen tellen elk 43 schoenfabrieken. West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen hinken met respectievelijk zeven en negen schoenfabrieken een heel stuk achterop[113]. In 1910 telt Izegem vier gemechaniseerde schoenfabrieken: P. Decoene-Mortier, Defauw Gebroeders, Vandenberghe Gebroeders en Deltomme-Staes. Ze stellen een zesde van het totaal aantal arbeiders te werk[114]. Van de zeven gemechaniseerde schoenfabrieken die West-Vlaanderen in 1910 rijk is, staan er vier in Izegem, twee in Tielt en één in Torhout[115]. In 1911 richt Bral-Donego een fabriek op voor het produceren van machinaal vervaardigde schoenen, zonder daarbij het handwerk voorgoed vaarwel te zeggen. Bij het uitbreken van het oorlogsgeweld in 1914 zou het aantal mechanische schoenfabrieken in Izegem opgelopen zijn tot vijf[116].

Tentoonstelling in de Gildezaal in 1900
(Nationaal Schoeiselmuseum)

De Izegemse schoenfabrikanten blijven de onderscheidingen op de wereldtentoonstellingen opstapelen, ook tijdens deze moeilijke periode. Het is nogmaals een bewijs dat aan de kwaliteit van de Izegemse schoen niet te tornen valt. De firma François Bral-Donego behaalt tweemaal de Grote Prijs op de Wereldtentoonstelling van 1910 in Brussel en op die van Turijn in 1911[117]. Op de Wereldtentoonstelling in Gent van 1913 behalen volgende firma's 'de Groote Prijs in Collectiviteit': François Bral-Donego, Auguste

Canniere, Clement-Tanghe, Leon Crochon-Desmet, Polydor Decoene-Mortier, A. Delberghe-Hourdoir, Deltomme-Staes, L. D'Hondt-Clerycq, Driessens-Vens et Fils, E. Ronse-Lagae en J. Strynck-Huysmans. De Grote Prijs gaat naar Defauw Gebroeders. Drie gouden medailles worden uitgedeeld aan de firma's Clement-Tanghe, Leon Crochon-Desmet en Deltomme-Staes. Een zilveren medaille is weggelegd voor de firma Driessens-Vens et Fils en twee bronzen medailles gaan naar Ronse-Lagae en Strynck-Huysmans. Een jaar later, op de Wereldtentoonstelling in Lyon van 1914 kaapt de firma Decoene-Mortier de grote prijs weg en een elftal schoenmakers krijgen het nijverheidsereteken van 2de klas toegekend[118].

Een tweede belangrijke gebeurtenis in de hier besproken periode is de stichting van de christelijke vakbond voor schoenmakers "Recht en Plicht" in 1906[119]. In datzelfde jaar wordt ook een socialistisch syndicaat tot stand gebracht, maar het telt een pak minder leden dan haar grote concurrent. Begin 1911 wordt aan christelijke zijde beslist de schoenmakers in twee afdelingen op te splitsen: thuiswerkers en fabriekwerkers[120]. Dat komt niet alleen omdat er veel leden zijn. Men wil een bijzondere inspanning doen voor de thuiswerkers. De vrouwen blijven niet achterwege en worden opgesplitst in een afdeling voor stiksters en een afdeling voor borstelmaaksters[121]. De jaren 1912-1914 zijn een heel woelige periode. We noteren in die korte tijdspanne vijf stakingen bij de schoenmakers[122]. De stakingen hebben niet alleen te maken met loonkwesties, maar ook het verenigingsrecht wordt betwist. Hoe sterker de vakbonden zich gaan profileren, hoe heviger het patronaat zich verzet. Met hun ondernemersorganisatie of de 'Bond der Schoenfabrikanten van Izegem en omliggende' - waar alle belangrijke Izegemse schoenfabrikanten deel van uitmaken - beschikken ze over een geducht wapen tegenover de syndicaten. De bond is er in de eerste plaats gekomen om een tegengewicht te vormen tegen deze acties. De leden verbinden zich er toe noch het loontarief, noch de werkreglementen te wijzigen zonder dat daarover een akkoord is gesloten met het bestuur. Eensgezindheid en solidariteit over o.a. de loonkwestie zijn sleutelwoorden binnen de bond. Meer en meer wordt de tweestrijd tussen de ondernemersorganisatie en de vakbonden een spel van kat en muis. De oplossing blijkt zich in de gulden middenweg te verschuilen. Een loonovereenkomst tussen beide partijen is de enige manier om conflicten te vermijden. Daarenboven geven de *onverenigde* arbeiders onbewust een duwtje in de rug van de patroons, die maar al te graag aan lage lonen laten werken en geen tegenkanting dulden. Een opvallende vaststelling is dat de solidariteit onder de

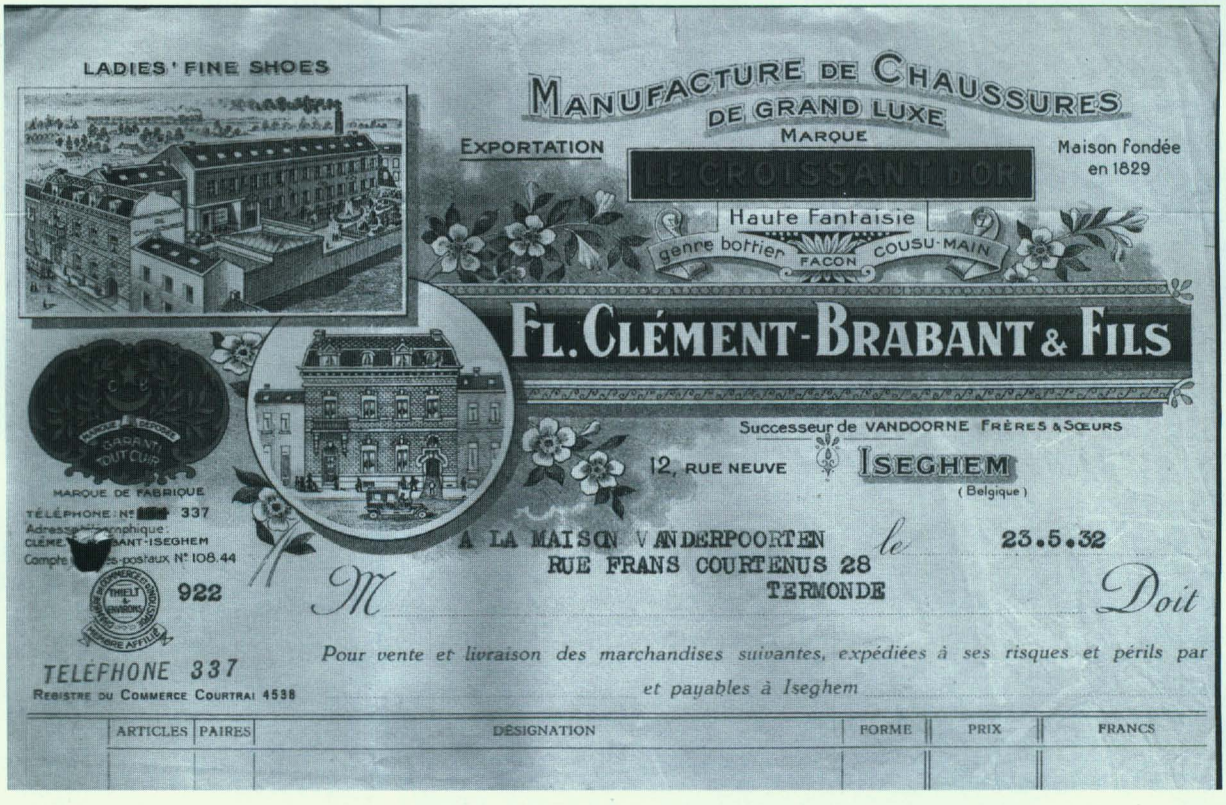

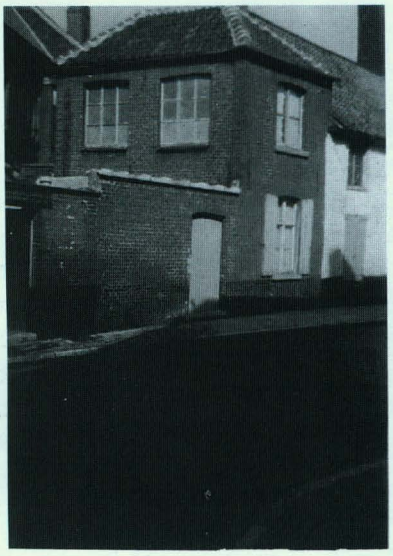

Achterkeuken in de Papestraat, waar François Staes werkte met een paar knechten
(Nationaal Schoeiselmuseum)

(Nationaal Schoeiselmuseum)

arbeiders vaak heel groot is. *Onderkruipers* worden met de vinger gewezen.

Het doorgeven van de technische kennis en vaardigheid was de hoofdbezorgdheid van iedereen die met de schoenmakerij was begaan. In september 1912 wordt een volledige dagschool voor schoenmaken geopend[123]. Het vindt zijn oorsprong in 1900 wanneer Emiel Dierick in de schoot van de Sint-Crispijngilde van de Congregatie een 'leergang in onderwerk' van 15 lessen inricht. Jaarlijks wordt het initiatief herhaald en in 1906 uitgebreid tot de 'beroepsleergangen in de schoenmakerij'. Die lessen worden de maandagmiddag gegeven. Het programma is verdeeld over drie leerjaren, telkens met theorie en praktijk. Vanaf het schooljaar 1908-1909 erkent en subsidieert de Staat de afdeling schoenmaken en patroonmaken. Ook voor de meisjes is er vakonderwijs. In 1900 wordt eveneens een vakschool voor bottinestiksters ingericht.

5. Van vertwijfeling naar euforie

De Grote Oorlog 1914-18 maakt bruusk een einde aan meer dan een halve eeuw bloei en expansie. Heel wat schoenfabrikanten hebben hun inrichting verbrijzeld gezien of moesten hun deuren sluiten. Anderen waren uit Izegem weggetrokken en hadden veiliger oorden opgezocht. Eenmaal het wapengekletter voorbij kan terug volop werk gemaakt worden van de heropbouw: *"De schoennijverheid begint stilaan te ontwaken, de kleine fabriekanten ontzien hun de moeite niet om, 't zij te voet, 't zij met wagen of auto, hunne kalanten van vroeger op te zoeken, bestellingen aan te nemen, en meteen zich de noodige grondstoffen aan te schaffen, om met nieuwen vlijt het werk te hernemen, voor het welzijn van burger. Een bond van schoenfabriekanten wierd tot stand gebracht door toedoen van eenige fabrikanten uit kleine burgerij, ten einde samen aankoopen te doen en malkander te verstaan tot het herinrichten der schoenmakerij. Zoodoende zouden er in tijd dat het treinverkeer nog onderbroken was, vele vermoeiende reizen ontgaan en vele vervoerskosten bespaard worden*[124]"

De wapenstilstand is nog niet ondertekend of de christelijke vakbond onderzoekt al hoe de achtergebleven of reeds teruggekeerde schoenmakers

François Bral (ATM)

werk kunnen bekomen. Izegem telt op dat moment ongeveer 2000 schoenmakers[125]. Het Ministerie van Oorlog had enkele dagen voor de wapenstilstand een bestelling voor soldatenschoenen geplaatst bij één patroon, nl. Cyrille Staes. Een goed begin zou je zeggen, maar de realiteit is anders. Op 14 november 1918 schrijft Emiel Allewaert naar pater Rutten:

"Spijtig, na al dit lijden (en wat rust verlangende) en na zulk eenen oorlog, hebben wij wederom een kleinen oorlog te voeren[126]*"*

Allewaert doelt daarmee op de schoennijverheid. Knelpunt is de overeenkomst over de lonen die bij het vervaardigen van de legerschoenen zouden uitbetaald worden. Er wordt aanvankelijk afgesproken dat voor genagelde schoenen 2,75 fr. zal worden betaald en voor genaaide schoenen - waaraan 2 à 3 uur meer moest worden gewerkt - 3,50 fr[127]. De voorzitter van het syndicaat kan bij de onderhandelingen het loon voor genaaide schoenen nog wel optrekken tot 3,75 fr., maar daar blijft het voorlopig bij[128]. Tegen de prijs van de genaaide schoenen protesteert de christelijke vakbond Recht en Plicht. Er wordt geargumenteerd dat vóór de oorlog het verschil tussen genaaid en genageld werk ten minste 2,50 fr. per paar bedroeg (en geen 1 fr. zoals men dit nu wilde afdwingen) en dat met de levensduurte helemaal geen rekening wordt gehouden. Het Nationaal Hulpcomité is van oordeel dat een gezin van vijf personen op zijn minst 42 fr. per week moet verdienen. Een paar genagelde schoenen vergt acht uur werk.

"Nemen wij 60 uren werken per week, te deelen door 8 uren, tusschen 7 en 8 paar schoenen per week voor een middelmatige rappe goede werkman, die dan rond de 30 fr. per week zou verdienen of veel min als het barema door het Nationale Hulpcomiteit voorgesteld[129]*."*

Volgens de vertegenwoordiger van de Minister, M.Giffroid, kan ieder werkman twee paar schoenen per dag maken, maar dat betwist Recht en Plicht. Voorts wil de christelijke vakbond dat alle patroons werk zouden kunnen uitgeven, want dat zou dan door de jacht op personeel de lonen doen stijgen. Uit de briefwisseling van 9 januari 1919 tussen Leopold D'Hondt en Emile Allewaert vernemen we dat de regering dan toch bereid is de prijs te verdubbelen[130].

Met de Izegemse patroons willen de vakbonden eveneens een gesprek hebben. Dat wordt door de

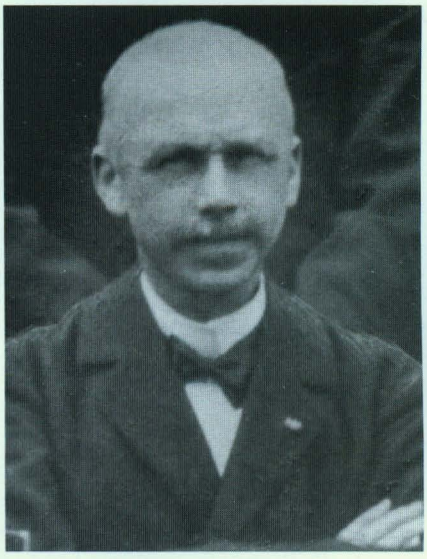

Emiel Dierick (ATM)

'Vereeniging der Schoenfabrikanten van Iseghem' eerst afgewezen omdat er enkele grote fabrikanten afwezig zijn en later omdat de christelijke en socialistische schoenmakerssyndicaten andere eisen stellen[131]. Het duurt tot in maart 1919 vooraleer het tot onderhandelingen komt. Een akkoord wordt er niet bereikt[132]. Doordat er geen consensus wordt gesloten over de loon- en werkvoorwaarden verlaten heel wat schoenmakers Izegem om elders werk te gaan zoeken.

"Intusschen verlaten al de beste schoenmakers de

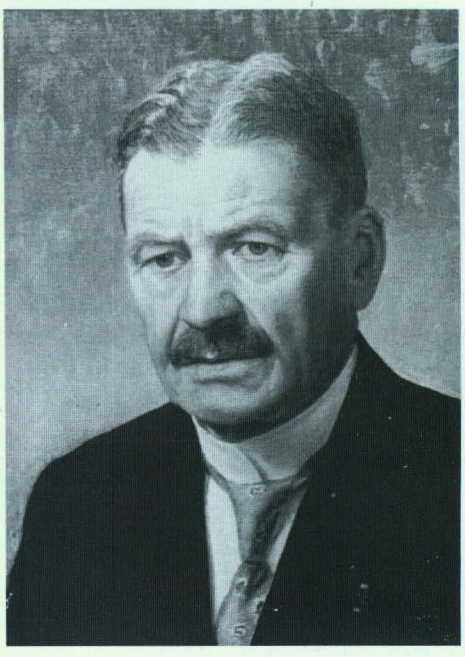

Emiel Allewaert (ATM)

stad, en gaan naar Brussel, Leuven, Antwerpen of Gent aan een schoon loon werken. De patroons van deze steden lachen niet weinig in hun vuist als ze zoo een werkman op hun atelier krijgen[133]*."*

Het talmen aan de zijde van de patroons en de hoge lonen die elders worden uitbetaald, zorgen er dus voor dat heel wat schoenmakers andere oorden gaan opzoeken. Ook *de Volksmacht* meldt dat al 250 van de beste schoenmakers wegens de lage lonen zijn weggetrokken[134]. Een valse start zeg maar voor de Izegemse schoennijverheid. Deze toestand duurt enkele weken, en vormt niet alleen voor de plaatselijke schoennijverheid in het algemeen, maar ook voor de schoenfabrikanten een gevaar. De fabrikanten doen er dan ook alles aan om de uitgeweken schoenmakers terug naar Izegem te halen.

"Nu wierden loonen betaald verre boven het tarief door de syndikaten voorgesteld, meer nog, de overeengekomen maximum prijzen, door den bazenbond vatgesteld, wierden door sommige zijner leden overschreden[135]*"*

De meeste moeilijkheden net na de oorlog komen niet alleen voort uit loongeschillen. De schoennijverheid, maakt zoals zoveel andere nijverheden een crisis door als gevolg van de veranderde sociale en economische situatie in ons land na de Eerste Wereldoorlog. De levensduurte is enorm toegenomen. Enerzijds hebben de democratische instanties bij het einde van de oorlog aan de koning hun formele eisen voorgelegd, anderzijds heeft de Belgische economie die vooral op export gericht is, haar normale peil nog niet bereikt. De officiële commissie die in 1920 een verslag uitbrengt over de schoennijverheid in Izegem, besluit dat schoenen met de hand vervaardigd onder de luxe-uitgaven moeten gerekend worden. In een periode van neerwaartse conjunctuur moet men volgens deze commissie alle luxe vermijden. De schoennijverheid dient zich dan ook aan de basisprijs van 60 fr. per paar te houden.

"Wanneer echter, eene bijzondere klienteel luxeschoenen koopt aan zeer hooge prijzen men moet de fabrikant niet kritikeeren die dezelfde voortbrengt en er een groot getal werklieden op nahoudt, noch de voortverkooper die ze aan deze bijzondere klienteel verkoopt, maar men moet dit publiek blameeren, die niet wilt begrijpen, dat in deze moeilijke tijden die wij doormaken, het verstandiger ware zulk onnoodige luxe-uitgaven niet te doen. Onze handwerk-nijverheid is dus om hare hoedanigheid zelf een overbodig luxe-bedrijf, dat maar best gemist kan worden![136]*"*

Van vakbondszijde wordt aan de Ministerie van Landsverdediging opnieuw gevraagd om legerschoenen te mogen vervaardigen, met de hand aan 20 fr. het paar[137]. Kort daarop wordt een lichte loonsverhoging geheven, maar de crisistijd blijft aanhouden. Uiteindelijk ziet het Ministerie van Landsverdediging af van het idee om het maken van militaire schoenen uit te besteden aan Izegemse schoenfabrikanten.

Crisis is het woord dat over de meeste tongen gaat in 1920. Voor de maand juni heeft de christelijke vakbond aan 551 werkloze leden een bedrag van 1677,50 fr. aan werklozensteun uitbetaald.

"...in vele Nijverheids-Centrums ligt het gansche bedrijf stil, honderden en honderden onzer leden zijn werkloos, en daardoor ook zonder bestaansmiddelen[138]*.*

In datzelfde nummer lezen we dat in Izegem de crisis in volle hevigheid woedt en dat vele schoenmakers hun ontslag hebben gekregen als gevolg van een gebrek aan bestellingen[139].

De steeds strengere protectionistische politiek die gevoerd wordt, maakt het de schoennijverheid nog een stuk lastiger. Engeland verhoogt in de zomermaanden van 1921 de invoerrechten tot 33%. Frankrijk brengt de invoerrechten tot 8 fr. per paar en tot 5,25 fr. per paar halve schoenen, wat een serieuze verhoging is in vergelijking met de toestand vóór de oorlog. Zwitserland en Italië maken de invoer zelfs totaal onmogelijk. Afgevaardigden van de Bond der Borstelfabrikanten, van de Bond der Schoenfabrikanten, van de maatschappij van Reizigers, Handelaars en Fabrikanten "Spoed en Moed" en van de Weefnijverheid trekken naar Minister van Economische Zaken Vande Vyvere om er de zaak te gaan bepleiten en aan te dringen op het nemen van maatregelen[140].

De toestand is onrustig in de Izegemse schoenindustrie. Op 21 oktober 1921 moeten de patroons de achturendag toepassen, wat meteen inhoudt dat de lonen anders moeten berekend worden. Aangezien het syndicaat en de patroons geen consensus bereiken, gaan de schoenmakers staken. Ze staken in het najaar van 1921 twee maanden, van 27 oktober tot 29 december, omdat de patroons hen gemiddeld 20 fr. minder weekloon

willen betalen[141].

De hoge invoerrechten die vooral door Frankrijk en Engeland worden geheven, blijven de Belgische schoenfabrikanten dwars zitten[142]. Een deficitaire handelsbalans is het resultaat, en volgens de Handels - en Nijverheidskamer van Tielt en Omliggende zouden de verhoudingen in 1922 nog ongunstiger geweest zijn dan het jaar voordien. De toestand zou zelfs zo dramatisch geweest zijn dat *"de uitvoer van gemaakt schoenwerk naar Frankrijk, door de toepassing der huidige toltarieven, onmogelijk geworden is in zoo ver dat de schoenfabrikanten geen afzetgebieden meer vinden in Frankrijk."* De Belgische markt is veel te klein om de volledige productie aan de man te brengen en bovendien heeft de toegenomen levensduurte voor een vermindering van de binnenlandse koopkracht gezorgd. Vóór de oorlog voerden de Belgische schoenfabrikanten uit naar alle windstreken van de wereld: Frankrijk, Zwitserland, Italië, Oostenrijk, Duitsland, Scandinavië, Holland, Engeland, Brazilië, Transvaal, Algerië, Egypte, Indië, Australië, enz. De schoenfabrikanten zien zichzelf ook als *" het slachtoffer van den al te strenge toegepasten achturigen werkdag"*, wat volgens hen een aanzienlijk nadeel oplevert in vergelijking met de buitenlandse concurrenten[143]. De Belgische schoenfabrikanten tekenen massaal protest aan tegen de hoge Franse toltarieven en vragen de regering om de belangen van de schoennijverheid mee te helpen verdedigen. Op 12 mei 1923 wordt een nieuw handelsverdrag ondertekend tussen Frankrijk en België, om de invoer van schoenen, borstels en linnen in Frankrijk weer mogelijk te maken en een einde te maken aan de willekeurige verhoging van de toltarieven[144]. Het handelsverdrag is noodzakelijk, niet alleen om de uitvoer van schoenen naar Frankrijk terug mogelijk te maken. De gehele Belgische economie gaat gebukt onder de loodzware Franse invoerrechten.

Charles Gillès de Pélichy (ATM)

België is tijdens de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog geconfronteerd geworden met een massale invoer. Onze bevolking had nood aan schoeisel, nog vooraleer de Belgische schoenfabrieken weer op dreef waren. Gedurende de eerste acht jaar na de oorlog blijven Frankrijk en Engeland veruit onze voornaamste leveranciers. Vanaf 1926 trachten twee landen de Belgische markt te veroveren: Duitsland en Tsjecho-Slowakije[145]. Vooral vanaf 1931 overrompelt Tsjecho-Slowakije ons land. Vanaf 1922 zien we ook onze export geweldig toenemen. Deze opgaande conjunctuurbeweging duurt tot en met 1929, een jaar waarin de uitvoer haar maximumwaarde bereikt[146]. Tussen 1922 en 1929 vinden 8 op 10 Izegemse schoenen een afzet in het buitenland. In het bijzonder op de Engelse markt zijn de Izegemse schoenen gegeerd.

De jaren van euforie (1922-1929) zijn ten dele mogelijk gemaakt door de hogere toltarieven die België in 1924 gaat heffen (15% ad valorem), wat de invoer afremt. Wanneer het pond sterling in 1925 pari noteert, is dit onrechtstreeks een uitnodiging voor de Belgische en Izegemse schoenfabrikanten om naar Engeland uit te voeren. En ten derde is er natuurlijk de superieure kwaliteit van de Izegemse schoen die haar tot een gegeerd object maakt op de buitenlandse markt. Na de oorlog is heel veel veranderd. De eerste jaren heeft België nodig om haar productieapparaat opnieuw op te bouwen. Voor de schoenfabrikanten betekent dit *in concreto* dat heel wat onder hen het handwerk links laten liggen en opteren voor machines. In 1926 zijn er in België 258 mechanische schoenfabrieken, een verdubbeling in vergelijking met 1910[147]. Met de wet op de 8-uren werkdag (oktober 1921) en de 48-uren week (Conventie van Washington, 1921) worden de voordelen van de mechanische productie nog groter[148]. De mechanisatie zet haar opmars op een bijzonder snel tempo voort. Een snellere en hogere productie betekent ook dat de kostprijs van het afgewerkt product daalt. Ook op de binnenlandse markt neemt de vraag in de jaren 1920 toe als gevolg van een excessief consumptiegedrag, dat op zijn beurt dan weer het

diverse schoenetiketten (Nationaal Schoeiselmuseum)

Het personeel van de firma Vandenberghe in 1929
(Nationaal Schoeiselmuseum)

resultaat is van de monetaire inflatie.

De jaren 1922-1927 hebben we aangeduid als de jaren van euforie, als een periode waarin de schoennijverheid een bloeiperiode kent. We wezen er tevens op dat met Frankrijk op 12 mei 1923 een nieuwe overeenkomst wordt bereikt over de invoerrechten en dat België van haar kant in 1924 die rechten opvoert tot 15 % ad valorem. Blijkbaar zijn de economische problemen tussen Frankrijk en België met het verdrag van mei 1923 niet opgelost, want einde februari 1925 verdedigen de plaatselijke volksvertegenwoordiger Baron Charles Gillès de Pélichy en Emile Allewaert de belangen van de schoennijverheid in de senaat.

"Weten onze gedelegeerden dat de rechten van vóór den oorlog, welke reeds te hoog waren, vervierdubbeld zijn? Weten zij dat daarbij een recht gelegd wordt op de kartonnen verpakking van 36 frank per 100 kilogram? Daarbij een taxezegel! Dan verder een recht op het zakencijfer, dus op het beloop der rekening, met nogmaals een zegel en een recht voor de pleegvormen! Dit is alles samen, op zeven paar schoenen, eene som van 46 fr. 59 c. Fransch geld![149]*"*

Voor de Eerste Wereldoorlog zou ongeveer de helft van de Izegemse schoenen voor de Franse markt bestemd zijn, in 1925 zou dat aantal teruggelopen zijn tot 1/20. In 1923 voert Frankrijk voor 9.894.007 fr. aan schoenartikelen uit naar België, terwijl België maar voor 900.460 fr. kan uitvoeren naar Frankrijk[150].

Met de gunstige conjunctuur die zich vanaf 1922 aftekent, breken ook rustiger tijden aan voor de syndicaten. Begin april 1923 wordt vier dagen gestaakt onder de thuiswerkers van de firma's Vandommele, Vandenberghe en Debusschere. In maart en juni 1924 zijn er twee heel korte (anderhalve dag) stakingen. Daarna duurt het tot eind 1927 vooraleer er nog eens een staking te bespeuren valt, van 18 november tot 1 december. Dat het vanaf juni 1924 rustig wordt, heeft alles te maken met het feit dat het loon voortaan gekoppeld wordt aan het indexcijfer en omdat de volle bloeitijd van de Izegemse schoennijverheid begonnen is[151]. Volgens een telling uitgevoerd in 1926 zijn er 23 schoenfabrieken met meer dan 10 arbeiders. Samen stellen ze 42 bedienden, 993 mannen en 489 vrouwen te werk, een totaal van 1524 personen[152]. Emelgem telt

5 schoenbedrijven waar 134 personen (6 bedienden, 99 mannen en 29 vrouwen) werken.

6. In de greep van de wereldcrisis.

De jaren 1920 zijn niet alleen een periode van gunstige conjunctuur, maar ook die waarin de mechanisatie zich in de schoennijverheid sterk doorzette. Vooral vanaf de tweede helft van de jaren 1920 tekent zich een duidelijke tendens af. In 1930 telt de Izegemse schoennijverheid 2364 arbeiders[153]. Ongeveer 65 % van de vrouwen werken als fabriekarbeidster en 70% van de mannen. Het aandeel van de thuisarbeiders in het productieproces is behoorlijk verminderd[154]. Zonder rekening te houden met de éénmanszaken, zijn in 1930 in Izegem 34 schoenbedrijven. Zes daarvan werken niet langer met thuisarbeiders; 27 ondernemingen doen zowel een beroep op fabrieksarbeiders als op thuisarbeiders. Geen enkele fabrikant laat nog uitsluitend in onderaanneming werken. Bij deze cijfers moeten evenwel een aantal opmerkingen geplaatst worden. Er zijn een aantal ondernemingen tot de tweede groep gerekend waarvan vaststaat dat ze in de besproken periode louter handgemaakte schoenen produceren en dus hoofdzakelijk terugvallen op thuisarbeiders. Dit is het geval bij de N.V. Vandommele Gebroeders (64 % thuisarbeiders) en de N.V. Vandenberghe Gebroeders (80% thuisarbeiders). Tot de zes schoenfabrieken die niet langer een deel van hun productie in onderaanneming laten produceren, behoren drie ondernemingen die al vóór de Eerste Wereldoorlog gedeeltelijk gemechaniseerd waren. Het gaat om de N.V Staes-Werbrouck, N.V. Bral-Donego en de N.V. Defauw Gebroeders. De firma Decoene & Co - die in 1887 de eerste poging heeft ondernomen om zijn bedrijf te mechaniseren - werkt nog steeds met een kleine minderheid thuiswerksters (20 % van het totaal aantal arbeiders). Het feit dat ruim 2/3 van zowel de mannelijke als vrouwelijke arbeidskrachten fabrieksarbeiders zijn geworden en dat geen enkele fabrikant nog uitsluitend in onderaanneming laat werken, wijst erop dat tijdens de jaren 1920 het mechanisatieproces zich in de Izegemse schoenindustrie inderdaad sterk heeft doorgezet. De productie van de Izegemse schoenen gebeurt deels manueel, deels machinaal (in vaktaal spreekt men van *mixtwerk*), volledig handgemaakt (*cousu-main*) en in sommige gevallen geheel machinaal. Met deze productievormen - vooral de eerste twee - verwerft de Izegemse schoennijverheid wereldfaam.

Een wijziging in het productieproces brengt ook een aanpassing in de arbeidsorganisatie teweeg. Het aandeel van de thuisarbeiders in het productieproces daalt drastisch: van 75 % in 1910 naar 27% in 1930. De doorbraak van de mechanisatie draagt de volle verantwoordelijkheid voor deze ontwikkeling. Dit heeft niet alleen voor gevolg dat heel wat arbeiders hun werkkamer moeten in ruilen voor een plaats in de fabriek, maar ook dat de arbeid nog verder opgedeeld en gespecialiseerd wordt. Voor enkele handelingen is geen vakkennis meer nodig; die worden voortaan door de machines verricht. Ondanks het feit dat er in 1930 nog steeds meer dan een kwart van de arbeidskrachten thuis werken en bijgevolg manueel, mag dit aantal niet overschat worden. Meer dan de helft (55%) van het contingent thuiswerkers maakt deel uit van de twee ondernemingen (Vandommele en Vandenberghe) die louter handwerk voortbrengen[155].

Jules en Tillo Vandommele op hun eerste werkdag in 1925
(ATM)

In 1929 bereikt de export van Belgische en Izegemse schoenen een absoluut hoogtepunt: 1/3 van de Belgische producten wordt uitgevoerd, 80% van de Izegemse schoenen. Het hoogtepunt dat wordt bereikt, betekent evenwel ook een keerpunt voor de Izegemse schoennijverheid. De continu stijgende

exportcijfers, zoals ze zich hadden voor gedaan vanaf 1923, worden in een mum van tijd omgebogen in een scherpe daling. Engeland, waarop de buitenlandse export zeer sterk is afgestemd, speelt een cruciale rol in deze neerwaartse conjunctuurspiraal. De aanhoudende moeilijkheden van de Engelse economie vormen trouwens een permanente valkuil voor de internationale economie. Groot-Brittannië heeft dan wel niet langer de allure van de grote mogendheid zoals dat in de 19de eeuw het geval is, toch blijft het één van de voornaamste pijlers van de wereldeconomie en het Britse pond was nog steeds de sleutelvaluta van de internationale handel[156]. Na de Eerste Wereldoorlog wordt Groot-Brittannië samen met Nederland en Frankrijk - landen waarmee België zijn betrekkingen snel had weten op te bouwen - één van de belangrijkste Belgische handelspartners. De Belgische export nam vooral na de sterke devaluatie van de frank in 1926 een hoge vlucht[157]. Vanaf 1929 begint de motor van de wereldeconomie serieus te sputteren. De werelddepressie zet zich in de Verenigde Staten in. Door de sterke concurrentie op de wereldmarkt dalen in de V.S. vanaf 1929 de industriële productie en de prijzen. De beurs reageert op de ongunstige tendens met als breekpunt *zwarte donderdag* (24 oktober 1929). De beurskrach is nog maar het begin. De echte crisis met productiedalingen en massale werkloosheid breekt pas goed uit in 1930. In 1930 steekt de depressie over naar Europa. Na de snelle groei in de tweede helft van de jaren 1920 geraakt het productieapparaat in 1928-1929 oververhit. Vanaf de tweede helft van de jaren 1930 zet de daling van de productie in België zich in, gepaard gaande met een stijgende werkloosheid. De internationale overproductie en concurrentie leiden tot een protectionistische politiek (tolmuren, devaluatie, contingentering,...)[158].

De crisis in de Izegemse schoennijverheid laat zich voelen vanaf september 1931. Tot 1931 was er bijna geen werkloosheid. De muntontwaarding van de Britse pond in september 1931 gaat gepaard met het opdrijven van de tolrechten tot 20 % ad valorem. In 1929 was ¾ van de uitvoer bestemd voor Engeland[159]. In 1932 is dit nog slechts 1/10[160]. Voor datzelfde jaar is de uitvoer in gewicht teruggevallen met 90%[161]. Vanaf 1931 begint voor de Izegemse schoenfabrikanten een lange lijdensweg die zal duren tot eind van de jaren 1930. We bekijken eerst de oorzaken die aan de basis liggen van deze crisis en gaan daarna in op de ravage (enorme werkloosheid) die het aanrichtte.

De directe aanleidingen tot deze penibele situatie zijn

Theophile Defauw (ATM)

enerzijds de onmogelijkheid te exporteren en anderzijds de massale invoer van schoenen in België. De alsmaar hoger oplopende toltarieven van de handelspartners, de muntdevaluaties en de contingenteringssystemen maken het de Belgische schoenfabrikanten vrijwel onmogelijk hun afgewerkte product nog in het buitenland kwijt te geraken. In 1929 wordt 4.276 ton uitgevoerd en in 1936 nog amper 202[162]. De concurrentie op de binnenlandse markt is dan ook snoeihard. De Izegemse schoenmakers brengen een luxeartikel voort, en door de achtereenvolgende devaluaties is de koopkracht van de grote massa niet van die aard om de Izegemse luxeschoenen te kopen. Hierin ligt de voornaamste oorzaak van de ondermaatse binnenlandse verkoop. Een paar met de handgemaakte luxeschoenen vóór de Eerste Wereldoorlog wordt aan de handelszaken verkocht voor gemiddeld 12,50 fr., in 1937 is dat het tien- tot twaalfvoudige. Machinaal vervaardigde schoenen worden verkocht voor 55 à 60 fr. per paar. De detailhandelaars van hun kant brengen de handgemaakte schoenen aan de man voor 200-250 fr. per paar[163]. De opeenvolgende devaluaties hebben de fabrikanten genoodzaakt hun schoenen duurder te verkopen, want anders wordt er met verlies gewerkt en gaat veel kapitaal verloren. Aangezien uitvoeren heel moeilijk geworden is en de Izegemse fabrikanten op de binnenlandse markt nauwelijks voet aan de grond krijgen, zoeken sommige Izegemse schoenfabrikanten naar *Ersatzproducten*. Men gooit het roer om en gaat voortaan spotgoedkope schoenen op de markt brengen. In een periode van verminderde koopkracht kiest de

Henri Dewaele (ATM)

consument sneller voor een goedkope dan voor een dure schoen. De schoenen die men op de binnenlandse markt brengt moeten niet alleen goedkoop zijn maar ook aantrekkelijk ogen. De Belgische en Izegemse schoenfabrikanten voeren een meedogenloze wedloop op de binnenlandse markt. Van de 400 schoenfabrieken die België aan het begin van de wereldcrisis rijk is, blijven er ongeveer zeven jaar later nog slechts 150 over[164].

Dat de Belgische schoenfabrikanten teruggedreven worden naar de binnenlandse markt, heeft alles te maken met de protectionistische politiek die onze handelspartners op dat ogenblik voeren. Sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog waren onze voornaamste klanten Nederland, Frankrijk, Belgisch Congo, Engeland, Zwitserland en Duitsland. De hoge douanetarieven die deze landen hanteren zijn de belangrijkste oorzaak van de spectaculaire daling van onze uitvoer in schoenen. Het resultaat van deze defensieve economische politiek en de devaluatie van de Britse pond is dat de uitvoer van Belgische schoenen drastisch terugloopt. Deze tendens was al te merken in 1930 en 1931[165].

Een tweede belangrijke oorzaak voor de crisis in de Belgische schoennijverheid ligt in de massale invoer van buitenlandse schoenen in België. De eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog hadden zich eveneens gekenmerkt door een te hoge invoer. Na 1924 brachten we onze invoerrechten dan ook op 15 % ad valorem in plaats van 10 % waardoor de invoer in eerste instantie afgeremd werd. Tot 1926 bleef Frankrijk onze voornaamste leverancier, gevolgd door Engeland. Maar vanaf dat ogenblik maakten Duitsland en Tsjecho-Slowakije aanstalten om Frankrijk van de eerste plaats te verdringen. Beide landen voerden tot rond 1933 vrijwel evenveel in, maar vanaf dan trok Tsjecho-Slowakije aan het langste eind[166].

In dertien jaar is de gemiddeld prijs van de Tsjecho-Slovaakse schoenen formidabel gedaald. Deze prijsdaling vertaalt zich ook in verminderde kwaliteit van de schoenen. De import van schoenen uit Tsjecho-Slowakije daarentegen is spectaculair gestegen: in 1926 was dat gemiddeld 0,95 kg schoenen per 1000 inwoners en in 1938 73 kg. De belangrijkste exporteurs vanuit Tsjecho-Slowakije naar België waren Popper, Hirsch en vanaf 1931 Bata[167]. Niet alleen de Belgische markt wordt veroverd, maar de gehele wereldmarkt. Het Tsjechoslovaakse succes noopt vele landen er toe protectionistische maatregelen te nemen om op die manier een massale invoer af te remmen. Duitsland, Zwitserland, Nederland, de Verenigde Staten en de Scandinavische landen sluiten hun grenzen af. Kleine landen zoals België zien daarmee belangrijke afzetgebieden verloren gaan[168].

Om dus aan de vraag en aan de verminderde koopkracht van de consument te voldoen schakelen de fabrikanten over naar schoenen van een mindere kwaliteit. De Belgische schoenfabrikanten bevinden zich op dit vlak opnieuw in een ongunstige positie ten opzichte van de buitenlandse concurrentie. Voor gelijke kwaliteit immers, geeft de laagste prijs de doorslag. De laagste kostprijs wordt meestal bekomen door de grote schoenfabrieken die een hoge productiecapaciteit hebben. In België gaat het echter vooral om kleine en middelgrote ondernemingen. De lage prijs gekoppeld aan een middelmatige kwaliteit verklaart waarom de schoenen uit Tsjecho-Slowakije zo succesvol zijn in België en andere landen.

Terwijl heel wat landen hoge tolmuren optrekken om hun nationale producten te beschermen en hun grenzen af te sluiten, blijft België een relatief open economische politiek volgen. Het zijn niet alleen schoenen uit Tsjecho-Slowakije die de Belgische grens oversteken. Het probleem is echter dat al de landen die naar ons land schoenen invoeren, zelf geen Belgische schoenen binnenlaten, wat automatisch aanleiding geeft tot een deficitaire handelsbalans. In 1929 heeft de schoennijverheid voor 221.743.000 fr. uitgevoerd, en dit cijfer is in 1936 teruggevallen op 14.780.000 fr.

Waar Duitsland in 1936 85.276 paar lederen schoenen, laat dit land slechts 423 paar Belgische schoenen binnen. Tsjecho-Slowakije weet in 1936 145.116 paar schoenen in België af te zetten, maar laat zelf geen enkel paar invoeren. Tijdens de eerste elf maanden van 1936 voert Frankrijk 32.404 paar schoenen in België in, terwijl wij maar 6.916 paar aan onze noorderburen kwijt geraken. In 1936 voert België in totaal 581.963 paar lederen schoenen in en nog eens 1.500.000 paar schoenen in lijnwaad, rubber, enz[169].

Zo ziet de toestand eruit in 1936, maar een jaar later vreest de Bond der Schoenfabrikanten van Izegem en Omliggende dat de invoer nog meer zal toenemen door: a) de devaluatie van de Franse frank, b) de Oslo-Conventie, waarbij Nederland, de Scandinavische landen, Duitsland, Frankrijk en Engeland waren aangesloten, schafte de contingentering af, en c) de aangroeiende exportpremies[170].

Blijft België bij dit alles onverschillig of neemt het zelf de nodige maatregelen om de invoer in de te dijken? Door de Syndicale Kamer van Schoenfabrikanten van België wordt sinds 1932 bij de bevoegde ministers aangedrongen om een tussenkomst van de regering te bekomen om de massale invoer van schoenen, dumpingmethodes, verhoging van de invoerrechten, enz tegen te gaan. Het *Staatsblad* van 24 maart 1932 kondigt een Koninklijk Besluit af waarbij de invoer van schoenen voortaan onderworpen is aan een vergunning die door de Minister van Nijverheid en Arbeid moet verleend worden. Bedoeling is de invoer van schoenen gedeeltelijk af te remmen. België sluit zich in 1932 aan bij de protectionistische en defensieve politiek die andere landen voerden door alle accijns- en douanerechten met 15 % op te trekken en de invoer van bepaalde producten door middel van contingentering te beperken[171].

De crisis van de jaren dertig geeft de doodsteek aan de oude ideologie van 'laissez-faire'. De liberale politiek blijkt geenszins in staat stabiliteit, groei en volledige werkgelegenheid te garanderen. De eerste ingrepen vanwege de nationale overheden tijdens de crisis zijn gericht op een herstel van de 'vrije' markt door de kosten van de ondernemingen te drukken (belastingen, lonen, rentelasten). Dit is een deflatoir beleid. Volgens deze visie worden de producten niet gekocht omdat ze te duur zijn, zodat de verkoopsprijzen moeten dalen. Het drukken van de loonkosten herstelt echter niet de markt, integendeel. De koopkracht en de vraag komen in een neerwaartse spiraal terecht. Het deflatiebeleid dat wordt gevoerd gaat ten koste van het arbeidsinkomen en leidt tot de ineenstorting van de vraag en de internationale handel. Het deflatiebeleid ging samen met een orthodoxe monetaire politiek. Na de Eerste Wereldoorlog kwam de gouden standaard, de volledige omwisselbaarheid in goud, onder sterke druk te staan. De verplichte standaard hield de geldhoeveelheid in perken en garandeerde stabiele wisselkoersen. In de jaren 1920 kwam men echter al niet verder dan een gedeeltelijke omwisselbaarheid. Vanaf 1931 verlaat de ene na het andere land de gouden standaard. De wereld zit zo opgezadeld met sterk schommelend wisselkoersen. De afzonderlijke landen werken met hun concurrentieel deflatoir beleid de crisis in de hand. Meteen betekent dit het failliet van het orthodox monetair beleid[172].

Het failliet van het deflatoir beleid zet aan tot een meer interventionistisch overheidsingrijpen. De overheid verlaat zijn neutrale functie ten voordele van een actieve economische politiek. In België vinden we de eerste aanzetten van deze nieuwe economisch politieke cultuur terug vanaf 1935 met de regering 'van nationale eenheid' Van Zeeland met een overname van bepaalde aspecten van het socialistisch plan 'De Man' (verhoging van de overheidsuitgaven, belastingsverminderingen, verruiming van goedkoop krediet). In maart 1935 volgt een devaluatie van de Belgische frank met 28% waardoor weggevluchte kapitalen weer naar België stromen en de Belgische producten goedkoper worden[173]. De Belgische economie herleeft, vooral de grootindustrie, maar de schoen- en borstelnijverheid kennen weinig of geen verbetering.

Op dinsdag 11 januari 1938 houdt volksvertegenwoordiger Emiel Allewaert een interpellatie in de Kamer over de Izegemse schoen- en borstelnijverheid, die beantwoord wordt door de Ministers van Economische Zaken, Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel. Vertegenwoordigers van de andere gewesten bevestigen de gegrondheid van de ondervraging. Minister Van Isacker zendt ingenieur De Meyere, koninklijk commissaris van de grensstreek naar Izegem en omgeving om de toestand van de schoennijverheid te onderzoeken en vast te stellen wat gedaan kan worden om verbetering te brengen in de toestand. Volgens volksvertegenwoordiger Allewaert en de leden van de Bond der Schoenfabrikanten van Izegem en Omliggende onderneemt de regering te weinig om de Izegemse schoennijverheid te beschermen[174]. Het Koninklijk Besluit van 3 november 1937 hield een verhoging van de invoerrechten in op

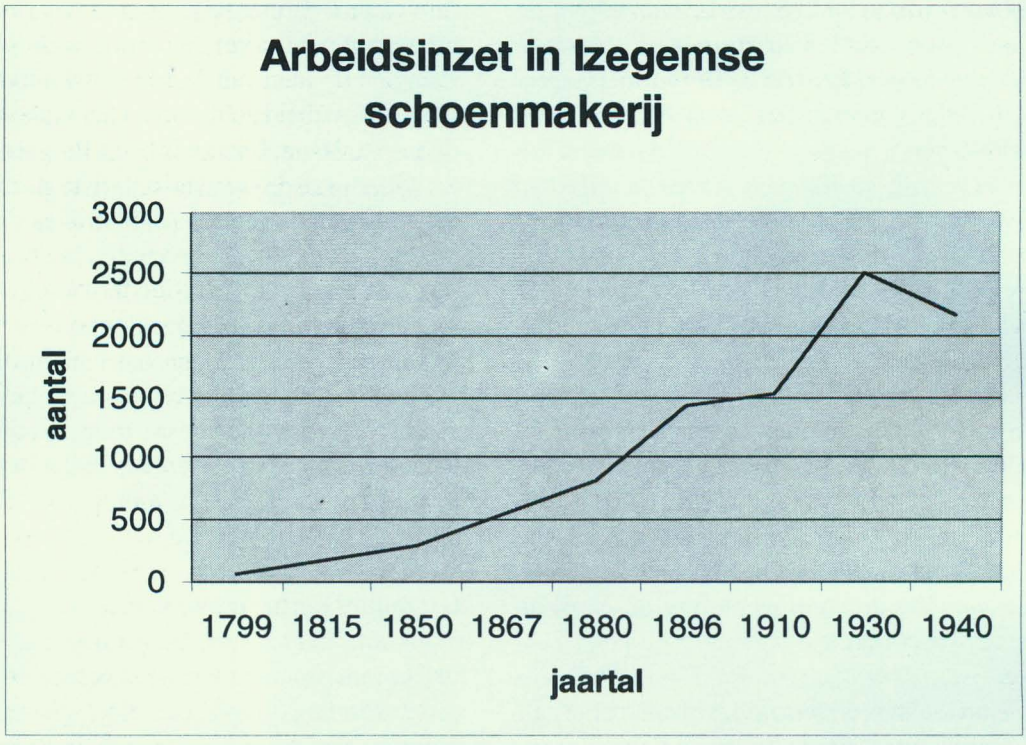

een deel van de schoenartikelen. Voor een aantal rubrieken (1154 B.I., 1154 B.A., 1154 B.2., 1155 B.I, 1158 C.I, 1158 D1-2) was dit niet van toepassing omdat zij op basis van bestaande handelsakkoorden met sommige landen geconsolideerd waren. Deze maatregelen beschermden enkele takken van de Belgische schoennijverheid, maar voor Izegem was het een grote teleurstelling. De Izegemse productie viel onder de rubriek 1158 C.I: *"Lage schoenen en schoenen gaande tot aan den enkel, in leder en speciale bepaalde vellen."* Over deze soort schoenen bestond een akkoord met Frankrijk over de invoerrechten van 11,50 fr. per paar. Door de clausule van de meestbegunstigde natie en de Conventie van Oslo[175], waren deze bepalingen ook van toepassing voor andere landen. Dit type schoenen werd dus vrank en vrij in België ingevoerd indien 11,50 fr. per paar aan invoerrechten werd betaald[176]. Voor de Izegemse schoenfabrikanten was het duidelijk dat er dringend bijkomende maatregelen genomen moesten worden die de Izegemse schoennijverheid niet langer in de kou lieten staan. Nadat Emiel Allewaert in januari 1938 in de Kamer een interpellatie heeft gehouden, doet Baron Charles Gilles de Pélichy twee maanden later hetzelfde in de Senaat. Hun eisen en die van de Izegemse schoenfabrikanten zijn duidelijk[177]:

1) Contingentering van alle rubrieken (nr. 1153 tot 1158). Andere landen pasten de contingentering toe op alle rubrieken, terwijl België maar een halfslachtige maatregel nam en enkele rubrieken aan contingentering ontsnapten.

2) De contingentering in België wordt nu berekend op de invoer van 1930-1931, terwijl andere landen elk jaar hun quota herzien. Zo bracht Zwitserland haar quota terug van 100 % in 1932 naar 60% in 1936.

3) Aanpassing van het toltarief aan de veranderingen die andere landen aangebracht hebben tussen 1928 en 1936. België had sedert 1928 11,50 fr. aan invoerrechten per paar schoenen geheven, terwijl andere landen regelmatig hun tolrechten verhoogden. Onze handelspartners hadden volgende tolrechten vastgelegd per paar ingevoerde schoenen in 1937:

Frankrijk: 20,80 fr.
Duitsland: 25,00 fr.
Zwitserland: 13,45 fr.
Denemarken: 16,15 fr.
Engeland: 16,00 fr.
Zweden: 22,50 fr.
Noorwegen: 52,55 fr.

Het douanetarief dat in België was toepassing per paar ingevoerd schoenen dat viel onder de rubriek 1158 C.I, was het lager dan dat van al onze handelspartners.

4) Uitvoermogelijkheden en verder "onze nijverheid niet meer te verwaarlozen en zelfs te negeren door

handelsakkoorden af te sluiten zonder voorafgaande raadpleging, maar, bij het afsluiten van nieuwe handelsakkoorden, rekening te houden met de wenschen uitgedrukt door de Landelijke Federatie der Schoenfabrikanten."

H. Spaak, Minister van Buitenlandse Zaken en Handel, was niet van plan de tolrechten op schoenen te verhogen en contingenteringsmaatregelen te nemen. Volgens de Minister is het risico te groot dat de benadeelde landen represaillemaatregelen zouden nemen waardoor andere takken van de Belgische nijverheid zouden worden getroffen. *"Alle industriëlen, die in moeilijkheden verkeeren, vragen ons de tolrechten te verhoogen en contingenteeringsmaatregelen te treffen. Dat is geen organieke oplossing, want al was deze maatregel doeltreffend voor de schoennijverheid, 's lands economie zou er in een anderen sector onder lijden. Werden, bijvoorbeeld de schoenen uit Duitsland en uit Tchecoslovakije op onze markten geweerd, dan zouden deze landen weerwraakmaatregelen treffen ten nadeele van andere Belgische producten, die wij hen thans verkoopen. Er moet een bepaald evenwicht gehandhaafd worden. (...) Doch moet ik de schoennijverheid niet redden om een andere tak van 's lands bedrijvigheid in gevaar te brengen.*[178]" De Minister herinnert er volksvertegenwoordiger Allewaert nog eens aan dat al de Belgische diplomatieke en handelsposten in 1935 voor de schoennijverheid nieuwe afzetgebieden zochten en vonden. Hij betreurt dat deze inspanningen onvoldoende gewaardeerd worden.

In het jaarverslag uit 1938 van de Syndicale Kamer der Schoenfabrikanten van België lezen we: *"De Reegering gehoor gevend aan onze herhaalde en gerechtvaardigde klachten, heeft ons voldoening geschonken door de verhooging der tolrechten en de nieuwe rangschikking der schoensoorten bij den invoer. (...) Reeds hebben de eerste gevolgen zich laten voelen.*[179]" Tijdens de eerste negen maanden van 1938 gaat de invoer in vergelijking met 1937 met meer dan 10% achteruit. De uitvoer van lederen schoenen neemt tijdens de eerste negen maanden van 1938 toe met ongeveer 15% in vergelijking met dezelfde tijdsperiode in 1937.

Naast onmogelijkheid om te exporteren (door de hoge invoerrechten en een gebrekkige organisatie van de export) en de massale invoer van goedkope schoenen van minder kwaliteit (als gevolg van de verminderde koopkracht) heeft ook de industriële organisatie en structuur van de Belgische schoennijverheid aanleiding gegeven tot de penibele situatie waarin de Belgische schoennijverheid verkeert tijdens de jaren 1930. Al vanaf het midden van de 19de eeuw hinkt de Belgische schoennijverheid achterop het vlak van organisatie en mechanisatie. Enerzijds heeft België te laat gekozen om de weg van de mechanisatie in te slaan en anderzijds heeft die transformatie zich te bruusk doorgezet in de tweede helft van de jaren twintig. We bespraken eerder hoe België al vóór de Eerste Wereldoorlog enkele belangrijke afzetgebieden verloor omdat het niet in staat was te concurreren tegen die landen die al volledig mechanisch produceerden. Machines lieten een grotere productie toe en maakten het mogelijk de kostprijs van het afgewerkt product gevoelig te verlagen, iets wat de consument natuurlijk aansprak. Toch is deze ontwikkeling niet meteen fataal geweest voor de Belgische schoennijverheid. Tegen de eerste mechanische schoenfabrieken hielden de thuiswerkers nog gemakkelijk stand. Zij brachten immers tegen lage loonkost handgemaakte luxeschoenen voort. Maar geleidelijk aan slaagden de machines erin een schoen te produceren die even mooi en elegant was als deze die met de hand gemaakt werden. Niettemin was er nog steeds een cliënteel dat handgemaakte (luxe)schoenen wenste te kopen. Tot 1931 was het vooral dit soort schoenen, vaak van Izegemse makelij, dat we in grote hoeveelheden naar Engeland en Frankrijk uitvoerden. Vanaf 1931 ging het de verkeerde kant op. De hoge douanetarieven, de devaluatie van de Britse pond en de wereldcrisis die allerminst een klimaat creëerde voor het kopen van luxeartikelen, lagen aan de basis van een dalende uitvoer. Voor de Eerste Wereldoorlog hadden we een tekort aan mechanische schoenfabrieken. Tussen 1926 en 1930 schieten ze als paddestoelen uit de grond. In de jaren 1930 waren de meeste schoenfabrieken in staat grote hoeveelheden schoenen te produceren, ongeveer 30 miljoen paar per jaar. Elke fabrikant produceerde alle genres van schoenen en miste zodoende een specialiteit. Bovendien bestond de Belgische schoennijverheid voornamelijk uit kleine en middelgrote ondernemingen die niet over de nodige kapitalen en kredieten beschikten om de concurrentie aan te gaan met de grootschalige buitenlandse bedrijven.

De schoennijverheid verschafte werk aan heel wat Izegemnaren en mensen uit de omliggende gemeenten. De lange crisis in de jaren 1930 maakt dan ook heel veel schoenmakers volledig of toch tenminste gedeeltelijk werkloos. De zware problemen beginnen met de devaluatie van de Britse pond in september 1931, al was de situatie twee maanden voordien

Vrije vakschool afdeling schoenmaken
(Nationaal Schoeiselmuseum)

evenmin rooskleurig te noemen. In de maand juni waren al 47 % van de Izegemse schoenmakers werkloos, terwijl dit aantal de maand voordien slechts 22 % bedroeg[180]. Toen al was de toestand 'schrikwekkend' te noemen. *"We kenden er sedert 1921 nooit zoveel werklozen. 't Is gevaarlijk schrikwekkend op dit ogenblik*[181]*."* In oktober 1931 zijn in Izegem en haar latere deelgemeente Emelgem samen ongeveer 1500 werklozen, waarvan 1/3 volledig. Een heel groot aantal hiervan zijn schoenmakers(sters)[182]. Op 18 november 1931 wijst Henri Dewaele, senator en secretaris van de socialistische vakbonden van Izegem en omliggende, in de Senaat op de grote werkloosheid die in de streek van Izegem heerst. In het gewest Izegem (Izegem, Emelgem en Kachtem) zouden er volgens Dewaele 2000 werklozen zijn (op een bevolking van ongeveer 25000). Van de schoenmakers is 70 % werkloos, bij de borstelmakers ligt dit percentage 20 tot 30 % lager[183].

In november 1931 betaalt het socialistisch syndicaat alleen al voor 175.296,75 fr. uit aan werklozenvergoeding. Er zijn 1002 volledig werkloze leden en 144 onvolledige. Daarvan zijn 298 volledig werkloos en 28 deeltijds werkloos. Samen komen zij aan 4934 gestempelde dagen[184]. Het aankomende zomerseizoen van 1932 brengt een kleine verbetering. Volgens de socialisten dragen de patroons zelf bij tot een grote werkloosheid.

"De kleine patroons die het meeste aandeel hebben

Met een deelname aan een internationale tentoonstelling in 1938 in Waalwijk bewees de vakschool dat zij heel wat bekwame schoenmakers-in-spé hadden (foto uit: "Vakblad voor de schoenmakerij en den schoenhandel" 05/05/1938 p. 2)

van kalantenwerk en maten of Paaschwerk genoemd, gaan op de volgende manier te werk: zij werpen een deel van hun personeel op straat en behouden maar het hoogst noodige, van zodra ze enkele paren schoenen meer te maken hebben, moeten de op het werk gebleven arbeiders verschillende uren overwerk doen, zoo zien we het werkloozenleger aangroeien...[185]"

Terwijl een kleine groep arbeiders overuren kloppen, staat er een massa arbeiders aan de kant werkloos toe te kijken. Hoe minder arbeiders een schoenmakersbaas in dienst heeft, hoe minder pensioenbijdragen en familievergoedingen hij moet betalen. Vaste lonen gekoppeld aan een arbeidsduurverkorting zijn volgens de socialistisch vakbond de oplossing.

"Meer en meer wordt door de zich opeenvolgende gebeurtenissen over de wereld bewezen, hoe noodzakelijk het is den arbeidsduur te verkorten. (...) Het is een der bijzonderste middelen om eenige verbetering te brengen in de sedert meer dan 3 jaar heerschende krisis, waaronder het kleine volk in het algemeen zoveel te lijden heeft. De verbetering der techniek, en de nieuwe uitvindingen op alle gebied, hebben met minder arbeidskrachten steeds grooter voortbrengstmogelijkheden geschapen. Een groot deel der arbeiders die meer dan en meer vervangen worden door de machine, zijn met het huidig stelsel gedoemd om werkloos te blijven. (...) Zelfs in periode van heropleving der zaken heeft men hun arbeidskracht niet meer nodig[186]"

De schoenfabrikanten van hun kant zijn gekant tegen een arbeidsduurverkorting omdat dit enerzijds een verhoging van de lonen met zich meebrengt en anderzijds omdat een groter aanbod van arbeidskrachten het mogelijk maakt de lonen te drukken.

Van enige verbetering is geen sprake. In juli 1934 zijn 85 tot 90 % van de schoenmakers in Izegem volledig of gedeeltelijk werkloos. In de borstelnijverheid is dit 40 à 45 %, in de bouwnijverheid 20 à 25 %, in de meubelnijverheid ook 25 %, in de textielnijverheid 55 à 60 %, in de metaalnijverheid 30 à 35 % en in de voeding- en papiernijverheid 40 %[187]. De meeste werklozen vinden we met andere woorden terug onder de schoenmakers. Vanaf maart, april 1935 gaat het opnieuw de goede kant op met de Izegemse schoenindustrie. Er zijn opnieuw voldoende bestellingen, maar door het feit dat de schoenfabrikanten blijven werken met een beperkt aantal arbeiders – die ze dan overuren laten werken – blijft het aantal werklozen hoger dan de gunstigere conjunctuur laat vermoeden[188]. Er is zelfs een tekort aan schoenstiksters, wat onrechtstreeks voor gevolg heeft dat een aantal schoenmakers nodeloos werkloos blijven. Het tekort aan stiksters heeft drie oorzaken[189]: 1) er is veel meer werk aan luxeschoenen dan voorheen, 2) door de perfectionering van de machines worden veel meer schoenen voortgebracht en 3) een gebrek aan beroepsopleiding, waardoor vele jonge meisjes en vrouwen het beroep eerst nog een jaar kosteloos moeten aanleren. Bovendien moeten de stiksters hun stikmachine, hun benodigdheden en alle onkosten aan licht en vuur zelf betalen en in een tijd van crisis en verminderde koopkracht is dit niet aan iedereen besteed. De daling van de werkloosheid is het rechtstreeks gevolg van de devaluatie van de Belgische munt in maart 1935. Vooral in de kleding- en voedingssector is de daling van de werkloosheid opmerkelijk. Laten we de vermindering van de verloren arbeidsdagen bekijken in een aantal sectoren tussen juli en januari 1938[190]:

Leder –en huid	- 47 %
Kleding	- 52 %
Textiel	- 47 %
Metaal	- 29 %
Mijnbouw	- 19 %

De heropleving is maar van korte duur. Na een korte periode van veel bestellingen die in een snel tempo worden afgewerkt, slaat het noodlot opnieuw toe in de schoennijverheid. Het aantal werklozen neemt er razendsnel toe. De jaren 1936 en 1937 zijn de hardste noten om te kraken.

"De toestand in de schoennijverheid is werkelijk meer dan droevig. De gedeeltelijke werkloosheid is van die aard dat het levenspeil onzer schoenmakers bestendig daalt[191]"

Het Nationaal Komiteit der Centrale van Leder– en Vellenbewerkers van België stelt in een algemene vergadering op 23/10/1937 te Brussel vast dat *"de toestand langs om neteliger wordt en zelfs een rampspoedig karakter aanneemt. Bestendig sluiten fabrieken hun poorten, wat meebrengt dat de arbeiders overgeleverd worden aan de werkloosheid, daar waar ze niets beters vragen dan te kunnen werken voor het brood van vrouw en kinderen*[192]" Op 27 november 1937 zijn in Izegem 1567 werklozen, waarvan 820 schoenmakers en 505 borstelmakers. In januari 1938

is het aantal opgelopen tot 1818. Vanaf 1931 blijft het aantal werklozen altijd aanhouden. Dit bewijzen de cijfers van de christelijke vakbond van Izegem (zie tabel).

maand juni	aantal leden	aantal werklozen	uitgedrukt in procent	volle werklozen	uitgedrukt in procent	onvolledig werklozen	uitgedrukt in procent
1930	886	67	9,71	1	0,11	86	9,60
1933	859	284	33,06	56	6,52	228	26,54
1936	849	589	76,67	62	7,30	527	69,37
1937	896	706	78,79	62	6,92	644	71,87

Aantal werkloze schoenmakers tussen 1930-1937 volgens de christelijke vakbond van Izegem[193]

Niet alleen een grote werkloosheid is het gevolg van deze crisis. Heel wat ondernemingen gaan over kop, moeten hun deuren sluiten of zijn maar twee of drie dagen per week actief. Volgens de Syndicale Kamer der Schoenfabrikanten van België zijn er in 1929 400 ondernemingen met minstens 10 werklieden, terwijl dit aantal in 1937 teruggevallen is tot 300[194]. Hoeveel Izegemse bedrijven failliet gegaan zijn is moeilijk te bepalen. Het aantal ondernemingen in Izegem is wel gedaald van 42 naar 30 tussen 1930 en 1940[195]. We hebben de indruk dat in het bijzonder de bedrijven met minder dan 20 arbeiders van het economisch toneel verdwijnen. Niet alleen de Izegemse schoennijverheid telt tijdens de jaren 1930 heel wat werkloze arbeiders, de gehele Belgische schoenindustrie heeft met hetzelfde probleem te kampen. In september en oktober 1938 doen 317 schoenfabrikanten een beroep op 14.042 werklieden, wat in vergelijking met drie jaar terug een verlies betekent van 3528 arbeidskrachten. Als we teruggaan tot 1930-1931 zou dit zelfs een vermindering betekenen van 7000 schoenmakers in negen jaar tijd. Van de 14.042 arbeiders in de schoennijverheid in 1938, zijn er 2006 volledige werklozen en 5237 onvolledig werklozen, goed voor respectievelijk 17 % en 43 %[196]. Op hetzelfde tijdstip telt de gehele Belgische industrie, uitgezonderd de schoenindustrie, 12 % volledig werklozen en 18 % onvolledig werklozen. De werkloosheid in de schoennijverheid ligt stukken hoger dan in de andere takken van de Belgische nijverheid.

Waren er bepaalde schoencentra die minder te lijden hadden onder de crisis dan andere? Het antwoord wordt duidelijk als we volgende cijfers naast elkaar zetten:

gebruikte werklieden uitgedrukt in % op het aantal dat kon gebruikt worden	stad, streek of gemeente	gewerkte dagen in vergelijking met wat kon gewerkt worden, zonder werkloosheid, uitgedrukt in %
84,2 %	Borinage	66,8 %
78,5 %	Izegem	50,0 %
70,7 %	Brussel	58,9 %
87,4 %	Aalst	81,1 %
83,8 %	Verviers	63,3 %

Werkloosheidsgraad in enkele schoencentra[197]

In de tabel gaat het om vijf belangrijke schoencentra in België. Elk hebben ze hun eigen specialiteit[198]: de schoenmakers uit de Borinage vervaardigen vooral gewone werkschoenen, die uit Izegem luxeschoenen, in Brussel en Verviers maakt men gewone heren – en damesschoenen en de Aalsterse schoenmakers specialiseren zich in het produceren van pantoffels. De werkloosheid is dus het grootst in Brussel. Dit heeft veel te maken met het groot aantal Brusselse schoenfabrieken die gedwongen worden hun deuren te sluiten. In Brussel lag het aantal failliete ondernemingen hoger dan elders in het land.

Uit de leeftijd van de werkloze schoenarbeiders kan men afleiden of de arbeiders erin geslaagd zijn zich aan de nieuwe technologie aan te passen[199]. Hoe ouder men wordt, hoe moeilijker men zich aan de nieuwe technieken aanpast die in het beroep van toepassing zijn en hoe trager men een ander beroep aanleert. In Izegem zijn de helft van de volledig werkloze schoenmakers ouder dan 50 jaar. In Leuven is dat ruim driekwart. In de Borinage is de gemiddelde leeftijd van de werkloze schoenarbeider 36 jaar en van het aantal volledig werklozen is slechts 20 % ouder dan 50 jaar. Voor geheel België is zo'n 40 à 50 % van de volledig werkloze schoenmakers ouder dan 50 jaar. Het gaat dus in essentie om een werkloosheid die het gevolg is van de moeilijke aanpassing van 'oude' arbeiders aan de nieuwe productietechnieken. Volgens een aantal Belgische schoenfabrikanten is de werkloosheid ook ten dele te wijten aan een gebrek aan geschoolde arbeidskrachten[200]. Vooral onder de schoenstiksters is er een tekort aan een goede beroepsopleiding. Door de al te snelle overschakeling van handwerk naar machines op het einde van de jaren 1920, is het aantal arbeiders

Schoenfabriek Strynckx, gelegen in de Sint-Crispijnstraat (foto in privébezit)

dat met de nieuwe productiemethodes weet om te gaan aanvankelijk nog heel beperkt. In de Izegemse vakschool voor schoenmakers krijgt men enkel een opleiding in het handwerk, en niet in het machinaal maken van schoenen. Bovendien zien veel ouders er tegenop om hun zonen nog drie of vier jaar naar de vakschool te zenden omdat het zolang duurt vooraleer ze geld verdienen.

Om op de binnenlandse markt, waar de verarmde bevolking zich geen luxe kan veroorloven, het hoofd te kunnen bieden aan de buitenlandse concurrenten, hadden sommige schoenfabrikanten het luxewerk laten varen en goedkoper schoeisel van mindere kwaliteit geproduceerd (cfr. supra). Vanaf 1938 duiken in de Izegemse pers echter stemmen op om terug kwaliteitswerk te produceren, hetzij handgemaakt of

Schoenfabriek Strynckx (foto's in privébezit)

machinaal.

"De Izegemsche Schoennijverheid zal alleen in stand gehouden worden door het maken van schoon en fijn werk (dit geldt voor het machinaal werk) doch bijzonder door meer terug te keeren naar het handwerk,(...)[201]*"*

"Wordt het geen hoog tijd onze methoden van machinale produktie te herzien? Wordt het geen misdaad tegenover onze nijverheid steeds maar voort te zoeken naar immer goedkooper artikelen, geen tijd meer te laten aan te [sic] werklieden de onderdeelen van de schoen volmaakt af te werken en voort te doen met een groot procent menschen die van een goeden schoen ten slotte geen benul hebben.[202]*"*

"In de kringen van het Hof, in de Regeering wil men al het mogelijke doen om onze nijverheid te doen herleven, op voorwaarde dat het "Izegemsche werk" wederom uitstrale door schoonheid en kwaliteit boven de produkten van andere centra's (...) 't Izegemsch werk moet "prima" werk zijn...iedere schoen, hier voortgebracht, zou moeten een goede, lijnvolle, schoone, sluitende schoen zijn(...)[203]*".*

Enige tijd later lezen we in dezelfde lokale kranten dat enkele fabrikanten opnieuw de overstap gemaakt hebben naar kwalitatief hoogstaand werk.

"Er is zelfs eene neiging op verschillende fabrieken om weder het handwerk in eere te herstellen. In elk geval is er nu wederom eene sterke poging naar het schoone luxewerk, en de zoekers hebben reeds uitslagen.[204]*"*

"Reeds meerdere fabrikanten (...) leggen zich opnieuw toe op schoon, degelijk werk[205]*"*

Volgens velen ligt een belangrijke sleutel tot de *revival* van de Izegemse schoenindustrie in een degelijke vakopleiding die aangepast is aan de nieuwe vereisten en die een terugkeer naar kwaliteitsschoenen terug mogelijk maakt. Op dat ogenblik komen de kwaliteitsschoenen uit Engeland en Zwitserland[206]. Willen de Izegemse schoenfabrikanten terug exporteren, dan zijn ze verplicht opnieuw *"schoon, degelijk werk"* te produceren. In de pers wordt met schering en inslag gewezen op de gebrekkige vakopleiding:

"Doch er moeten bekwame stielmannen gevonden worden, en mogelijks dat deze er voor het oogenblik niet meer in genoegzame hoeveelheid voorhanden zijn. De goede schoenmakers zijn misschien teveel vergroeid met het machienwerk en te veel gespecialiseerd.(...) Waar gaan wij naartoe als voort de meeste werkhuizen alleen nog ongeschoolde schoolverlatende jongens opnemen?[207]*"*

"Wanneer onze jongens de vakschool verlaten moeten zij bekwaam zijn hun plaats in de fabriek in te nemen nevens de geschoolde werklieden, met een woord wij moeten specialisten hebben. Hier ligt helaas een groote moeilijkheid: onze jongens krijgen in de vakscholen een eenzijdige opleiding, namelijk het handwerk alleen. Het onderwijs moet dus volledig worden en onze jongens moeten de machines kunnen hanteeren vooraleer naar de fabriek te gaan.[208]*"*

Een nauwe samenwerking tussen de vakschool voor schoenmakers en de fabrikanten is dan ook nodig. Hier en daar gaan zelfs stemmen op om de leerlingen naar het buitenland te sturen, omdat nu vooral Engeland en ook Duitsland de belangrijkste producenten zijn van luxeschoenen.

"Een gedurig contact is dus noodig tusschen de vakschool en den schoenfabrikant. (...) De fabrikanten kunnen immers een gemeenschappelijk fonds stichten ten einde den leeraars toe te laten vakscholen te bezoeken en zich aldaar te bekwamen. Bekwame elementen kunnen naar het buitenland gestuurd worden, naar bekende vakscholen, ten einde daar het vak verder in te studeren en dan hier als specialisten te werk gesteld worden.[209]*"*

Dit stille protest lijkt effect te hebben, want op 25 oktober 1938 neemt de directie van de Vrije Vakschool van schoenmakers de beslissing om een avondschool voor machinaal schoenmaken te openen in afwachting dat het programma voor een dagschool is opgesteld en goedgekeurd[210]. Aanvankelijk worden uitsluitend theoretische lessen gegeven. De Tweede Wereldoorlog zorgt er evenwel voor dat de levering van de machines - nodig voor de praktijklessen - door vooraanstaande schoenfabrieken vertraging oploopt. De aanleiding tot het oprichten van een machinale afdeling is van tweeërlei aard: 1) de veranderde productiewijze en 2) het aantal leerlingen uit Izegem zelf daalt drastisch vanaf begin 1930. Vele ouders vinden het niet passend hun kinderen drie of vier jaar verder te laten 'studeren',

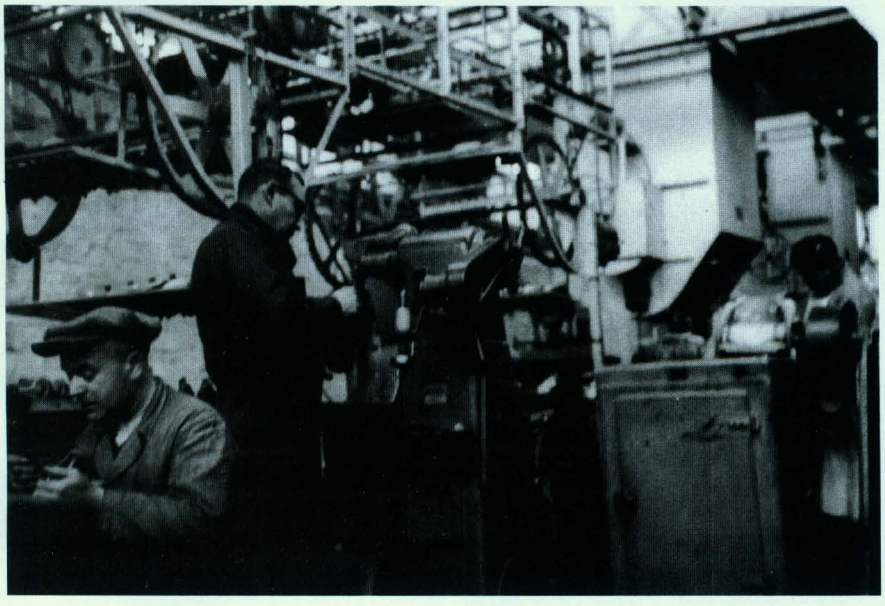

Binnenzicht in de Eperon d'or (foto in privébezit)

terwijl echte vakkennis niet langer vereist is. De band tussen de vakschool en de fabrikanten is altijd heel nauw geweest. De leerlingen uit de vakschool werken in opdracht van de Izegemse schoenfabrikanten. De opleiding heeft tot en met de oprichting van een machinale afdeling in het teken gestaan van het handwerk. Wanneer de machinale productiewijze ook in Izegem aan belang wint, daalt de belangstelling voor de opleiding van schoenmaker bij de Izegemnaars zelf snel.

Vanaf september 1939 (mobilisatie) ondergaat de Izegemse schoennijverheid alweer een belangrijke verandering[211]. Weinig schoenfabrieken zijn uitgerust om herenschoenen te produceren en nog veel minder voor het vervaardigen van militaire schoenen. Voor de grote kapitaalkrachtige ondernemingen is het heel wat evidenter om zich aan te passen. Zij kopen snel de vereiste machines en leesten en produceren meteen op grote schaal militaire schoenen. De kleine fabrikanten daarentegen beschikken niet over het broodnodige kapitaal en zien geen andere mogelijkheid dan de koppen bij elkaar te steken. De directeur van de Izegemse Vrije Vakschool voor schoenmakers probeert bij het Koninklijk Hof te bemiddelen om de twee schoenbedrijven die nog handwerk voortbrengen schoenen voor officieren te laten maken[212].

7. Besluit.

De steeds weerkerende vraag naar de wortels van het Izegemse schoenmakersverhaal en naar het waarom van de sterke concentratie van schoenmakers in Izegem, kan maar beantwoord worden door te verwijzen naar een aantal lokale verklaringsvariabelen en naar het 19de-eeuwse economisch ontwikkelingsproces. Vooreerst is er de teloorgang van de linnennijverheid en het wegvallen van een pluriforme inkomensbasis mede als gevolg van een verder doorgedreven versnippering van het aantal kleine landbouwbedrijfjes. Het vormt Vlaanderen niet alleen om tot een verarmd gewest, maar stelt eveneens een uitgebreid arbeidsreservoir te beschikking van het patronaat op een moment dat 'nieuwe huisnijverheden' (schoen- en borstelnijverheid) een doorbraak forceren.

Naast het 19de-eeuwse economische ontwikkelingsproces, zijn er nog enkele lokale verklaringsvariabelen. Er is de figuur Eduard Dierick die een belangrijke rol heeft gespeeld. Hij heeft al vrij vroeg in de 19de eeuw aan de Izegemse schoen een luxecachet gegeven; hij is steeds op zoek gegaan naar de technische perfectie en werkt al vrij snel voor een selectief buiten- en binnenlands cliënteel. Bovendien is hij een uitstekend leermeester. Zijn technische kennis wordt langzaam aan verder uitgedragen. In het zog van deze pionier volgen heel wat schoenmakersbazen die op hun beurt uitgroeien tot protagonisten in het Izegemse schoenmakersverhaal. Door het wegvallen van het ambachtsprivilege krijgt iedereen toegang tot het aanleren van het schoenmakersambacht. De factor concurrentie kan zich ten volle uitleven. Schoenmakers uit gemeenten nabij de Franse grens komen naar Izegem afgezakt. Deze ontwikkeling tilt de schoenmakerij naar een hoger niveau.

Tijdens de hele 19de eeuw blijft de arbeidsinzet in de schoennijverheid sterk stijgen. In het bijzonder gedurende het laatste kwart van de 19de eeuw kent deze sector een indrukwekkende expansie. Het is het moment waarop dergelijke 'sweating industries' tot volle wasdom komen. De handgemaakte (*cousu main*) schoenen worden volop geëxporteerd en veroveren de Europese modesteden. De Eerste Wereldoorlog breekt een voor de Izegemse schoennijverheid voorspoedige

periode bruusk af. De eerste naoorlogse jaren gaan als gevolg van de veranderde sociale en economische situatie moeizaam. Vanaf 1922 keert het tij. De 'jaren van euforie', die gekenmerkt worden door hoge exportcijfers (in het bijzonder naar Groot-Brittanië), blijven aanhouden tot 1929. De wereldcrisis die een aanvangt neemt in 1930, buigt deze stijgende exportcijfers in een mum van tijd om in een scherpe daling. Het aantal werkloze schoenmakers zwelt aan en neemt schikwekkende proporties aan. De Izegemse schoennijverheid verliest voeling met de Europese modehuizen en gaat kwalitatief snel achteruit. De Izegemse schoenmakerij gaat vertwijfelend de Tweede Wereldoorlog in.

Kwantitatief bereikt de schoenmakerij haar hoogtepunt na de Tweede Wereldoorlog. In de deelgemeente Emelgem en Izegem samen bieden de 73 ondernemingen in 1951 plaats aan 5100 arbeiders. Dat is meteen het absolute hoogtepunt. Eind 1954 registreert het stadsbestuur 72 schoenfabrieken die aan 4750 mensen een baan verschaffen. Dat betekent dat bijna 60 % van de industriële arbeidsplaatsen in de schoennijverheid te vinden is. Dit aantal blijft tot het begin van de jaren 1960 op hetzelfde peil. Daarna gaat het snel bergaf. In 1980 zijn er nog maar 800 werknemers voor 19 schoenfabrieken. Vandaag rest er behalve de herinnering aan een roemrijk verleden, nog slechts één schoenfabriek. De oorzaken van de teloorgang van de schoennijverheid liggen in de toenemende (goedkopere) buitenlandse concurrentie, de zwakke commerciële organisatie, de kleinschalige bedrijven met eenfamiliaal karakter, de houding van de vakbonden en die van de Belgische overheid en de ontoereikende productiespecialiteit.

Lijst met afkortingen

ARA	Algemeen Rijksarchief Brussel
ACW	Algemeen Christelijk Werkers verbond
GOH	Gevaarlijke, Ongezonde en Hinderlijke bedrijven
NSI	Nationaal Schoeiselmuseum Izegem
RAB	Rijksarchief Brugge
SAI	Stadsarchief Izegem
ATM	Archief 'Ten Mandere'
VTI	Vrij Technisch Instituut Izegem

Bibliografische lijst

BANNEUX L., *L'industrie de la cordonnerie dans l'aglomeration bruxelloise*, Plantijn, Gand, 1903, 55 p.

CLARYSSE E., *Enkele aspecten der Izegemse schoenarbeidsters*, Kortrijk, Katholieke School voor Maatschappelijk Dienstbetoon, 1953, 176 p.

COLARD J., *Les industries du Cuir en Belgique*, Leuven, Universiteit Leuven, 1939, 219 p.

DE BELDER J., JASPERS L., GYSSELS C., VANDENBROEKE C., *Arbeid en tewerkstelling op het einde van het Ancien Régime in West-Vlaanderen (telling jaar IV) – werkdocumenten*, vol. IV, p. 944-946.

DE BELDER J., JASPERS L., GYSSELS C., VANDENBROEKE C., *Arbeid en tewerkstelling in West-Vlaanderen 1814-1815. Een socioprofessionele en demografische analyse. Werkdocumenten*, vol. VI, pp. 1419-1427.

DEVOGELAERE, J., *De slechte jaren 1840-1850 in het arrondissement Roeselare-Tielt*, ACW Roeselare-Tielt, 1982.

DIERICK E., *Iseghem over 100 jaar*, s.l., s.d..

DOUXCHAMPS L., *L'Industrie de la cordonnerie à Herve* (les industries à domicile en Belgique), Lebègue, Bruxelles, 1905, s.p.

FELTES N.N., "Misery or the production of misery: defining sweated labour in 1890", *Social History*, 17 (1992), pp. 441-452.

GENART C., *L'industrie de la cordonnerie à Binche*, Bruxelles, Ministère de l'Industrie et du Travail, 1906.

DEGEZELLE, *Geschiedenis der Vrije Vakschool te Izegem*, Izegem, Drukkerij Strobbe, 1949.

GILLES DE PELICHY C., « Cordonnier d'Iseghem (Flandre Occidentale – Belgique). Tâcheron, dans le système des engagements volontaires permanents, d'après les renseignements recueillis sur les lieux en 1895 », *Les ouvriers des Deux Mondes*, 2de reeks, 39ste aflevering, pp. 137-188. Overdruk: Parijs, Société d'Economie sociale reconnue d'utilité publique, 1896, 56 p.

GILLES DE PELICHY C., *L'industrie de la cordonnerie en pays flamand* (Les industries à domicile en Belgique dl.2), Brussel, Ministère de l'Industrie et du Travail . Office du Travail, 1900, 156 p.

LERMYTE J.M., e.a., *Geschiedenis van Izegem*, Izegem, Ten Mandere, 1985, 650 p.

LERMYTE J.M., *Geworteld en vertakt. De christelijke arbeidersbeweging in Izegem tot 1940*, Izegem, ACW Izegem, 1988, 380 p.

MENDELS, F., "Proto-industrialization: the first phase of the industrialization process", *Journal of Economic* History, 1972.
MESTDAGH J., "Zweetlonen en zweetarbeid in de thuisarbeid: de Izegemse schoenmakerij, 1840-1940", *Belgsich Tijdschrift voor de Nieuwste Geschiedenis*, 2003, 1-2, pp. 49-90.
MESTDAGH J., *"Les chaussures de luxe d'Iseghem, cousu-main." Sociaal-economische studie van de Izegemse schoennijverheid (1840-1940)*, Gent, Universiteit Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling o.l.v. Prof. Dr. E. VANHAUTE), 2000-2001, 308 p. + bijlagen.
NAERT, J., *De historische ontwikkeling van de borstelnijverheid in Izegem vanaf het einde van de 18de eeuw tot ca. 1930*, Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1987, 285 p. + bijlagen.
ROOSE C., *Industriële inplantingen te Izegem 1830-1914*, Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1974-1975,
VANDENBERGHE, R., "De beroemde laarzen in ons schoeiselmuseum: tegenspraak", *Ten Mandere*, XXVII, 1987, (2) p. 173-183.
VANDENBERGHE R., "De Izegemse schoenmaker anno 1895", *Ten Mandere*, XXVIII, 1988, 1, pp. 43-60.
VANHAUTE E., *Economische en sociale geschiedenis van de Nieuwste Tijden*, Gent, Universiteit Gent (onuitgegeven syllabus), 1998, 115 p.
VANHAUTE E., "De meest moordende van alle industrieën. De huisnijverheid in België omstreeks 1900", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 20, 1994, 4, 461- 483.
VERAGHTERT, K. "Het economisch leven in België 1919-1940", *NAGN*, XI

Bronnen

1. Onuitgegeven bronnen

1.1. Stadsarchief Izegem (SAI)

Notulen van de gemeenteraad van Izegem, 1839-1943
Notulen van het College van Burgemeester en Schepenen van de Stad Izegem, 1839-1942
Jaarverslagen van de Stad Izegem, 1836-1875
Bevolkingsregisters van de Stad Izegem, 1847-1947
Bevolking (10-jaarlijkse volkstellingen), 1846-1930
Statistieken handel en nijverheid, 1812-1814
Gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke inrichtingen
Nijverheid: briefwisseling met provinciale overheid (1839-1849)
Briefwisseling met Duitse bezetter: aangiften machinepark, vragenlijst handelaars, aangiften koper,...
Bundel losse rekeningen: 1799

1.2. Rijksarchief Brugge (RAB).

Chambre de Commerce de Roulers, nr. 775, Registre de délibérations, 1849-1875
Chambre de Commerce de Roulers, nrs. 776-783, Correspondance, 1849-1875
Chambre de Commerce de Roulers, nr. 785-787, Rapport général dur l'industrie et le commerce pour l'année, 1849-1873

1.3. Algemeen Rijksarchief Brussel (ARA)

Handels- en nijverheidstelling 1930, 855-856: Izegem

1.4. AMSAB – Instituut voor Sociale Geschiedenis

Centrale der Leder en Vellen, Congresverslagen, 1912-1939, nr. 158/61-76

1.5. Nationaal Schoeiselmuseum Izegem (NSI)

Bond der Schoenfabrikanten, Stichting en statuten, 15:11/1912 en 7/7/1929
Bond der Schoenfabrikanten, Opgemaakte nota's, 1929-1936
Bond der Schoenfabrikanten, Overzichtslijst van de bestaande schoen- en pantoffelbedrijven, 24 juni 1940
Bond der Schoenfabrikanten, Loonovereenkomsten, 1924-1940
Pamfletten schoennijverheid, 1920-1930.

1.6. Archief van het Vrij Technisch Instituut Izegem

Correspondentie tussen de Vrije Vakschool voor schoenmakers en het Koninklijk Hof, heeft betrekking op de periode 1937-1974 en bevat 214 brieven.

1.7. Archief ACV/ACW (berust in het Archief Ten Mandere)

2. Uitgegeven bronnen
De Belder (J.), Jaspers (L.), Gyssels (C.) Vandenbroeke (C.), *Arbeid en tewerkstelling in West-Vlaanderen 1814-1815. Een socio-professionele en demografische analyse. Werkdocumenten*, Volume VI, pp. 1419-1427.
De Belder (J.), Jaspers (L.), Gyssels (C.) Vandenbroeke (C.), *Arbeid en tewerkstelling in West-Vlaanderen op het einde van het Ancien Regime. Een socio-professionele en demografische analyse. Werkdocumenten*, Volume IV, pp. 942-950.
Statistique de la Belgique. Recensement général (15/10/1846), Bruxelles, Ministère de l'Intérieure, 1851, 337 p.
Statistique de la Belgique. Recensement général des industries et des métiers (31/10/1896), Bruxelles, Ministère de l'Industrie et du Travail – Office du Travail – Section de la Statistique, 1900.
Statistique de la Belgique. Recensement de l'industrie et du commerce (31/12/1910), Bruxelles, Ministère de l'Industrie et du Travail – Office du Travail – Section de la Statistique, 1919.
De sociale en economische telling van 1937, Ministerie van Economisch Zaken – Centrale Dienst voor Statistiek, Brussel, 1937.
Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général (15 octobre 1846), Bruxelles, Ministère de l'Intérieure, 1850, Vol. II.
Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général (31 décembre 1895), Bruxelles, 1900, Vol. I en II.
Dagboek Jules Lafaut, *Ten Mandere*, XXVI, 1986, 3, pp. 145-242
Acx (B.), Hoe ik schoenmaker werd, *De Mandelbode*, XX, 1952, 2-37.
Briefwisseling Christen Syndikaat voor Schoenmakers.
Pamfletten schoennijverheid, 1906-1918.

3. Periodieken
Gazette van Iseghem, 1894-1914
Boos Iseghem, 1912-1914
Het Iseghemse Volk, 1912-1914
Ons Iseghem, 1919-1920
De Iseghemnaar, 1920-1923
De Mandelgalm, 1927-1928
De Mandelbode, 1923-1940
De Ontwaking, 1920-1934
Voor Allen, 1934-1938
De Schoen- en Ledernijverheid, 1919-1926
De Courant, 1937-1938
Het Nieuws van den dag, 1938
Leder en Kleeding, 1928-1930
De Schoen- en Lederbewerkers, 1920-1924

Noten

[1] R. VANDENBERGHE, *"De beroemde laarzen in ons schoeiselmuseum: tegenspraak"*, Ten Mandere, XXVII, 2, 1987, pp. 176-179

[2] L. BANNEUX, *L'industrie de la cordonnerie dans l'agglomeration bruxelloise*, Plantijn, Gand, 1903; L. DOUCHAMPS, *L'Industrie de la cordonnerie à Herve* (les industries à domicile en Belgique), Lebègue, Bruxelles, 1905; C. GENART, *L'industrie de la cordonnerie à Binche*, Bruxelles, Ministère de l'Industrie et du Travail, 1906.

[3] Hiervoor verwijs ik naar: J. MESTDAGH, *"Zweetlonen en zweetarbeid in de thuisarbeid: de Izegemse schoenmakerij, 1840-1940"*, Belgisch Tijdschrift voor de Nieuwste Geschiedenis, 2003, 1-2, pp. 49-90 en J. MESTDAGH, *"Les chaussures de luxe d'Iseghem, cousu-main." Sociaal-economische studie van de Izegemse schoennijverheid (1840-1940)*, Gent, Universiteit Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling o.l.v. Prof. Dr. E. VANHAUTE), 2000-2001, 308 p. + bijlagen.

[4] F. MENDELS, *"Proto-industrialization: the first phase of the industrialization process"*, Journal of Economic History, 1972

[5] J. DEVOGELAERE, *De slechte jaren 1840-1850 in het arrondissement Roeselare-Tielt*, ACW Roeselare-Tielt, p. 36.

[6] E. VANHAUTE, *Economische en sociale geschiedenis van de Nieuwste Tijden*, Gent, UGent (onuitgegeven syllabus), 1999-2000, p. 36.

[7] J. DEVOGELAERE, *op.cit*, p. 9

[8] SAI, *Notulen van de Gemeenteraad*: 16 oktober 1841.

[9] J.M. LERMYTE, *Geschiedenis van Izegem*, Izegem, Ten Mandere, 1985, pp. 207-210.

[10] *Ibid.*, p. 138.

[11] SAI, *Nijverheid:* Gemeentebestuur aan provinciale overheid, 4 november 1849.
[12] *Statistique de la Belgique. Agriculture. Récensement général (15 octobre 1846)*, vol. II, Bruxelles, 1850, pp. 178 en 197.
[13] E. VANHAUTE, *"De meest moordende van alle industrieën. De huisnijverheid in België omstreeks 1900"*, Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, XX, 4, november 1994, pp. 463-464.
[14] *Ibid.*, p. 481-483.
[15] E. DIERICK, *Iseghem over 100 jaar,* s.l., s.d., p. 13.
[16] *Ibid.*, p. 14.
[17] SAI, *losse bundel rekeningen 1799.*
[18] *Ibid.*
[19] J. DE BELDER, L. JASPERS, C. GYSSELS, C. VANDENBROEKE, *Arbeid en tewerkstelling op het einde van het Ancien Régime in West-Vlaanderen (telling jaar IV) – werkdocumenten*, vol. IV, p. 944-946.
[20] J. DE BELDER, L. JASPERS, C. GYSSELS, C. VANDENBROEKE, *Arbeid en tewerkstelling in West-Vlaanderen 1814-1815. Een socioprofessionele en demografische analyse. Werkdocumenten*, vol. VI, pp. 1419-1427.
[21] SAI, *Statistiek handel en nijverheid 1812-1844*: gemeenteopgave der fabryken en werkwinkels binnen Iseghem op 31 december 1819; *Bevolkingsregister van de Stad Izegem (31/12/1826).*
[22] S.n. "De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere', *Ten Mandere*, VI, 1966, 2, p. 20.
[23] NSI, *Octrooi aan Eduardus Dierick, 's Gravenhage den 4 Januari 1830* (kopie).
[24] S.n. *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere', Ten Mandere*, VI, 1966, 2, p. 23; R. VANDENBERGHE, "De beroemde laarzen in ons schoeiselmuseum: tegenspraak", Ten Mandere, XXVII, 1987, 2, pp. 176-179. *De Mandelbode*, 01/12/1956 en 08/12/1956.
[25] L. DOUCHAMPS, *op.cit.*, pp. 19-20.
[26] S.n. *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere'*, Ten Mandere, VI, 1966, 2, p. 23.
[27] Dit aantal lijkt me sterk overdreven. Tussen 1830 en 1840 doet Eduard Dierick volgens de patentlijsten een beroep op 5 à 8 schoenmakers. Tussen 1840 en 1850 loopt dit aantal op tot 13. Het beeld dat de zaken na 1835 beter lopen klopt wel, maar het opgegeven aantal (32) arbeiders waarop Eduard Dierick een beroep doet, stemt mijn inziens niet overeen met de realiteit.
[28] S.n. *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere'*, Ten Mandere, VI, 1966, 2, p.
[29] SAI, *Notulen van de Gemeenteraad:* 1833-1838.
[30] De actieve bevolking is gebaseerd op een raming van 55% van het totale bevolkingscijfer (Zie: SAI, *Volkstelling 1846.*) De percentages verschillen naargelang ik de industriële telling (eerste cijfer) of de bevolkingregisters (tweede cijfer) als uitgangspunt neem.
[31] SAI, *Bevolkingsregisters 1847.*
[32] S.n., *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere'*, Ten Mandere, VI, 1966, 2, p. 10.
[33] *Gazette van Iseghem*, XIII, 41, 20.10.1906/ 1, C.
[34] De wet Le Chapelier van 1791 schaft de ambachten en de gilden af.
[35] S.n., *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere'*, Ten Mandere, VI, 1966, 2, p. 10.
[36] C. GILLES DE PELICHY, *L'industrie de la cordonnerie en pays flamand* (Les industries à domicile en Belgique dl.2), Brussel, Ministère de l'Industrie et du Travail . Office du Travail, 1900, p. 56.
[37] J. COLARD, *Les industries du Cuir en Belgique*, Leuven, Universiteit Leuven, 1939, pp. 90-91.
[38] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1868-1873*, 1869.
[39] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers :rapport général de l'industrie et du commerce, 1849-1861*, 1861.
[40] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1862-1867*, 1862.
[41] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1862-1867 en 1868-1873*, 1865 en 1868.
[42] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1862-1867*, 1866.
[43] SAI, *Jaarverslagen van het College van Burgemeester en Schepenen 1852-1875.*
[44] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1862-1867 en 1868-1873*, 1866 en 1868.
[45] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1868-1873*, 1870.
[46] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1868-1873*, 1873.
[47] C. GENART, *op.cit.*, p. 229.
[48] C. GILLES DE PELICHY, *op.cit.*, p. 37 ; E. CLARYSSE, *Enkele aspecten der Izegemse schoenarbeidsters*, Kortrijk, Katholieke School voor Maatschappelijk Dienstbetoon, 1953, p. 48-49.

[49] J.M. LERMYTE, *Geschiedenis van Izegem...*, p. 213.
[50] De eerste stikmachine in Izegem duikt op in 1870 achtereenvolgens bij de kinderen Louis Decoene, Theresia Nollet en de zussen Leenknecht.
[51] Het stikken van een paar schachten vergt vóór de introductie van de stikmachine een halve werkdag, met de stikmachine slechts anderhalf uur
[52] SAI, *Bevolkingsregisters 1867.*
[53] C. GILLES DE PELICHY, *op.cit.*, p. 21.
[54] SAI, *Jaarverslagen van het College van Burgemeester en Schepenen 1852-1875*, 1860-61.
[55] SAI, *Jaarverslagen van het College van Burgemeester en Schepenen 1852-1875*, 1864.
[56] J. NAERT, *De historische ontwikkeling van de borstelnijverheid in Izegem vanaf het einde van de 18de eeuw tot ca. 1930.* Niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling (geschiedenis), RUG, 1987, p. 27.
[57] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1862-1867*, 1866.
[58] RAB, *Chambre de Commerce de Roulers: rapport général de l'industrie et du commerce, 1868-1873*, 1870.
[59] SAI, *Bevolkingsregisters van de Stad Izegem, 1881-1900.*
[60] *Recensement général des industries et des métiers. 31 octobre 1896.* Bruxelles, 1900, vol. I, pp. 154-156.
[61] *Ibid.*, Vol. I, pp. 154-156.
[62] *Ibid.*, Vol. XVIII, p. 146.
[63] *Ibid.*, Vol. VI, p. 131.
[64] SAI, *Bevolking: statistieken.*
[65] J.M. LERMYTE, *Geschiedenis van Izegem*, p. 213.
[66] S.n., *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere"*, Ten Mandere, VI, 1966, 2, p. 11.
[67] *Ibid.*, p. 11.
[68] *Ibid.*, p. 11.
[69] J.M. LERMYTE, *Geschiedenis van Izegem*, p. 214.
[70] SAI, *Notulen van de Gemeenteraad, 1879-1897.*, p. 100, recto.
[71] J.M. LERMYTE, *Geschiedenis van Izegem*, p. 246.
[72] Tussen 1894 en 1914 zijn er naast deze twee nog een aantal (café)gilden: er is de schoenmakersgilde Vrij en Vrank, de Vereenigde schoenmakers Eendracht Maakt Macht, De Rhijnzonen, St. Crispijn en Crispiaen, De Vereenigde Vrienden, , De Vrienden van St. Jan, De Abeelenaars en het Vlaamse Hoofd.
[73] ATM, *Dagboek Jules Lafaut.*, 6 augustus 1884.
[74] SAI, *Fonds G.O.H.*, dossier 38 en S.n. *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere"*, Ten Mandere, VI, 1966, 2, p. 10.
[75] S.n., *"De Izegemse schoennijverheid. Historisch overzicht samengesteld door de heemkundige kring 'Ten Mandere'* Ten Mandere, VI, 1966, 2, p. 12.
[76] SAI, Notulen van de Gemeenteraad 1879-1897, 26 januari 1889 en Notulen van het College van Burgemeester en Schepenen 1887-1898, 12 januari 1889.
[77] SAI, *Bevolkingsregisters van de Stad Izegem, 1881-1900,* boekdeel XIV, p. 2677. Polydor Decoene keert terug naar Izegem op 20/01/1891.
[78] C. GILLES DE PELICHY, *op.cit.*, p.60.
[79] *Ibid.*, p. 60.
[80] *Ibid.*, p. 60.
[81] *Ibid.*, p. 62.
[82] *Gazette van Iseghem*, 29.10.1898/ 1, D en 2, A. Dit artikel heeft de redactie van de *Gazette van Iseghem* overgenomen uit de *Thouroutenaar.*
[83] *Recensement général des industries et des métiers. 31 octobre 1896.* Bruxelles, 1900, vol. I, p. 101.
[84] *Ibid.*, vol. I, pp. 154-155.
[85] SAI, *Fonds G.O.H.*, dossier 28 ; SAI, *Notulen van het College van Burgemeester en Schepenen*, 8 oktober 1887, folio 24 (verso) – 26 (recto).
[86] *Gazette van Iseghem*, 29.10.1898/ 1, D. Dit artikel heeft de redactie van de *Gazette van Iseghem* overgenomen uit de *Thouroutenaar.*
[87] *Ibid.*, 29.10.1898/ 2, A.
[88] *Ibid.*, 29.10.1898/ 2, A.
[89] C.GILLES DE PELICHY, *op.cit.*, pp. 63-64.
[90] *Ibid.*, p. 63.
[91] "De schoeiselmarkt", *De Belgische Schoennijverheid. Vakblad met knippatronen voor de schoenmakerij*, II, 1905, 2 (juni-juli), p. 4.

[92] *Ibid.*, p. 4.
[93] *De Gazette van Iseghem*, 04.02.1911/ 3, A.
[94] *Ibid.*, 19.08.1911/ 3, A.
[95] *Ibid.*, 02.12.1911/ 2, C.
[96] *Ibid.*, 18.04.1914/ 2, B.
[97] *Boos Iseghem*, 24.08.1912/ 2, A.
[98] *Ibid.*, 08.03.1913/ 3, A.
[99] *Ibid.*, 16.11.1912/ 2, B.
[100] *Gazette van Iseghem*, 05.09.1908/ 2, A-B.
[101] *Boos Iseghem*, 18.10.1913/ 2, C.
[102] J. COLARD, *op.cit.*, p. 158.
[103] *Ibid.*, pp. 158-159.
[104] *Ibid.*, pp. 159-161.
[105] *Ibid.*, p. 161.
[106] *Ibid.*, p. 159.
[107] *Ibid.*, p. 161.
[108] *Ibid.*, p. 159.
[109] *Gazette van Iseghem*, 06.03.1909/ 1, B.
[110] C. ROOSE, *Industriële inplantingen te Izegem 1830-1914*, Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1974-1975, vol. II, p. 154-157.
[111] SAI, *Briefwisseling met Duitse bezetter*: opeisingen van de fabrieken. De *United Shoe Machinery Compagny*, is een trust van machinefabrikanten die over filialen beschikt in alle belangrijke schoenproducerende landen. Deze trust, ontstaan in 1899, koopt alle brevetten op en realiseert zo een monopolie op de beste machines voor de schoenindustrie. De schoenfabrikant die met dit systeem werkt, ondertekent een contract voor 6, 10 of 20 jaar en verbindt er zich toe een percentage van de productiewinst af te staan
[112] *Recensement de l'industrie et du commerce (31/12/1910)*, Bruxelles, 1919, vol. VIII, p. 509. Het aantal schoenfabrikanten dat in onderaanneming laat werken, bedraagt op dat moment 7548.
[113] *Ibid.*, vol. VI, pp. 372-374.
[114] *Ibid.*, vol. V., p. 507.
[115] *Ibid.*, vol. V., pp. 507-510.
[116] SAI, *Eerste Wereldoorlog: opeisingsbevelen, ontruiming huizen en fabieken door de Duitsers, 1917-1918.*
[117] *Gazette van Iseghem*, 04.01.1913/ 3, B.
[118] *Ibid.*, 25.07.1914/ 2, D.
[119] J.M. LERMYTE, *Geworteld en vertakt. De christelijke arbeidersbeweging in Izegem tot 1940*, Izegem, ACW Izegem, 1989, p.58.
[120] *Ibid.*, p. 62.
[121] *Ibid.*, p. 79.
[122] *Ibid.* pp. 82-111.
[123] L. DEGEZELLE, *De Geschiedenis van de Vrije Vakschool*, Izegem, Drukkerij Strobbe, 1949, pp. 18-21.
[124] *De Iseghemnaar*, 24.04.1920/ 2, B.
[125] Een eerste indicatie van het aantal schoenmakers vinden we in 1919, in een brief van Emiel Allewaert, secretaris van de Izegemse 'Christene Vakverenigingen' aan het ministerie van burgerlijke en militaire intendantie, waarin hij laat weten dat *"er te Iseghem en omliggende een 2000tal goede schoenmakers zonder werk zijn..."*
[126] Archief ACW Izegem, *Briefwisseling*: brief (14/11/1918) van Emiel Allewaert aan E.H. Pater Rutten.
[127] Archief ACW Izegem, *Briefwisseling*: brief (14/11/1918) van Adolf Samyn, voorzitter van Recht en Plicht, aan de Minister van Intendentie in Le Havre.
[128] Ibid.
[129] Archief ACW Izegem, *Briefwisseling*: brief (14/11/1918) van Adolf Samyn, voorzitter van Recht en Plicht, aan de Minister van Intendentie in Le Havre.
[130] Archief ACW Izegem, *Briefwisseling*: brief (09/01/1919) van Leopld D'Hondt, voorzitter van het Nationaal Verbond der Christene Schoen-en Lederbewerkers aan Emiel Allewaert.
[131] Archief ACW Izegem, *Briefwisseling*: brief (28/12/1918) van de Vereeniging van Schoenfabrikanten van Izegem aan het bestuur van de Christene Vakvereniging der Schoenmakers van Izegem.
[132] Archief ACW Izegem, *Briefwisseling*: brief (07/03/1919) van Emiel Allewaert aan Leopold D'Hondt, en brief (22/03/1919) van Emiel Allewaert aan Baron Charles Gilles de Pélichy.
[133] Archief ACW Izegem, *Pamfletten*: pamflet s.d., 'Den toestand, Bij de schoenmakers'.
[134] J.M. LERMYTE, *Geworteld en vertakt. De christelijke arbeidersbeweging in Izegem tot 1940.* Izegem, ACW Izegem,

1989, p. 248.
[135] *De Iseghemnaar,* 24.04.1920/ 2, D.
[136] *Ibid.,* 18.12.1920/ 2, C.
[137] *De Ontwaking*, 26.12.1926/ 2, B.
[138] *De Schoen –en Lederbewerker,* augustus 1920/ 1, A.
[139] *Ibid.,* augustus 1920/ 1, B.
[140] *De Iseghemnaar,* 20.08.1921/ 3, A.
[141] J.M. LERMYTE, *Geworteld en vertakt. De christelijke arbeidersbeweging in Izegem tot 1940.* Izegem, ACW Izegem, 1989, pp. 249-250.
[142] *De Iseghemnaar*, 07.04.1923/ 1, D.
[143] *Ibid.,* 03.03.1923/ 2, C.
[144] *Ibid.,* 19.05.1923/ 1, A. en *Ibid.*, 26.05.1923/ 1, A.
[145] J. COLARD, p. 165.
[146] *Ibid.*, p. 163.
[147] *Ibid.,* p. 112.
[148] *Ibid.,* p. 162.
[149] *Ons Iseghem*, 28.02.1925/ 2, B.
[150] *Ibid.*, 28.02.1925/ 2, B.
[151] J.M. LERMYTE, *Geworteld en vertakt. De christelijke arbeidersbeweging van Izegem tot 1940*, Izegem, ACV-Izegem, 1989, p. 250.
[152] *De Ontwaking*, 18.03.1928/ 1, A.
[153] ARA, *Handels-en nijverheidstelling 1930*, 855-56: Izegem.
[154] In 1896 werken 84% van de arbeiders thuis; 75% in 1910.
[155] ARA, *Handels -en nijverheidstelling 1930*, 855-56: Izegem.
[156] K.VERAGHTERT, *"Het economisch leven in België 1919-1940"*, NAGN, XIV, p. 80.
[157] *Ibid.* pp. 74-75.
[158] E. VANHAUTE, *Economische en sociale geschiedenis van de Nieuwste Tijden*, Gent, Universiteit Gent (onuitgegeven syllabus), 1998, pp. 94-95.
[159] *De Mandelbode*, 22.01.1938/ 1, A.
[160] *Ibid.,* 07.01.1939/ 1, B.
[161] J. COLARD, *op.cit.*, p. 163.
[162] NSI, *Nota opgemaakt door "den Bond der Schoenfabrikanten van Iseghem en Omliggende, 7 juli 1937.*
[163] *De Mandelbode*, 30.10.1937/ 1, A en B.
[164] NSI, *Nota opgemaakt door "den Bond der Schoenfabrikanten van Iseghem en Omliggende, 7 juli 1937.*
[165] J. COLARD, *op.cit.,* pp. 163-164.
[166] *Ibid.,* pp. 164-165.
[167] *Ibid.*, p. 166.
[168] *Ibid.,* p. 166.
[169] NSI, *Nota opgemaakt door de "Bond der Schoenfabrikanten van Iseghem en Omliggende", 7 juli 1937.*
[170] NSI, *Nota opgemaakt door de "Bond der Schoenfabrikanten van Iseghem en Omliggende", 27 oktober 1937.*
[171] E. VANHAUTE, *Economische en sociale geschiedenis van.... ,* p. 95.
[172] *Ibid.,* p. 98
[173] *Ibid.,* p. 99.
[174] *De Mandelbode,* 22.01.1938/ 1, B.
[175] De Conventie van Oslo werd in 1937 door zeven landen ondertekend: België, Denemarken, Finland, Luxemburg, Noorwegen, Nederland en Zweden. Drie landen: België, Luxemburg en Nederland verbonden zich er toe zonder enige beperking de invoer van schoenen toe te laten die afkomstig waren uit landen die het verdrag ondertekend hadden. Er werd een lijst van artikelen opgesteld die in aanmerking kwamen om vrank en vrij de Benelux binnen te komen. Het Scandinavische trio (Denemarken, Finland en Noorwegen) en Nederland sloten een akkoord om de douanetarieven, de taksen, enz. niet te verhogen op de goederen die op de lijst voorkwamen. De Conventie van Oslo probeerde dus de vrijhandel tussen enkele landen te herstellen. Maar dit handelsakkoord leverde voor België niet de verwachte resultaten op door de clausule van de meestbegunstigde natie. Verschillende landen, waaronder Duitsland, Engeland en Frankrijk profiteerden het meest van de akkoorden die in Oslo gesloten werden. Kortom, de Conventie van Oslo was een ramp voor de Belgische schoennijverheid, en eind juni 1938 werd dan ook een einde gemaakt aan het verdrag van Belgische zijde.
[176] NSI, *Nota opgemaakt door de "Bond der Schoenfabrikanten van Iseghem en Omliggende", 27 oktober 1937.*
[177] NSI, *Nota opgemaakt door de "Bond der Schoenfabrikanten van Iseghem en Omliggende", 27 oktober 1937,* en *De Mandelbode,* 15.01.1938/ 1, A en B.
[178] *De Mandelbode,* 15.01.1938/ 1, B.

[179] *Ibid.*, 24.12.1938/ 2, E.
[180] *De Ontwaking*, 28.06.1931/ 3, B.
[181] *Ibid.*, 12.07.1931/ 3, E.
[182] *Ibid.*, 25.10.1931/ 2, A.
[183] *Ibid.*, 13.12.1931/ 3, B.
[184] *Ibid.*, 20.12.1931/ 3, B.
[185] *Ibid.*, 20.03.1932/ 3, B
[186] *Ibid.*, 01.10.1933/ 2, A.
[187] *Voor Allen*, 22.07.1934/ 7, A.
[188] *Ibid.*, 12.05.1935/ 7, C.
[189] *Ibid.*, 05.05.1935/ 7, A.
[190] *Ibid.*, 03.11.1935/ 2, C.
[191] *Ibid.*, 31.10.1937/ 6, C.
[192] *Ibid.*, 31.10.1937/ 6, C.
[193] *De Mandelbode*, 22.01.1938/ 1, A.
[194] *De Mandelbode*, 07.01.1939/ 1, A.
[195] ARA, *Handels-en nijverheidstelling 1930*, 855-56: Izegem, en NSI, *Lijst der Fabrikanten-Mekaniekwerkers..., juni 1940.*
[196] *De Mandelbode*, 07.01.1939/ 1, B.
[197] J. COLARD, *op.cit.*, p. 120.
[198] *De Mandelbode*, 07.01.1939/ 1, B.
[199] J. COLARD, *op.cit.*, pp. 120-121.
[200] *De Mandelbode*, 07.01.1939/ 1, B; 29.07.1939 en 26.08.1939.
[201] *De Mandelbode*, 11.06.1938/ 2, C.
[202] *Ibid.*, 18.06.1938/ 1, C.
[203] *Ibid*, 09.07.1938.
[204] *Ibid.*, 07.01.1939/ 2, B.
[205] *Ibid.*, 29.07.1939.
[206] *Ibid.*,11.06.1939.
[207] *Ibid.*,
[208] *Ibid.*, 16.07.1938.
[209] *Ibid.*, 26.08.1939.
[210] L. DEGEZELLE, *Geschiedenis der Vrije Vakschool te Izegem*, Izegem, Drukkerij Strobbe, 1949, p. 38. Meer dan 50 leerlingen van 18 tot 35 jaar laten zich inschrijven. Meteen moet men overgaan tot het opsplitsen in twee afdelingen, die elk vier uur per week les krijgen.
[211] *De Mandelbode*, 30.03.1940/ 3, C.
[212] Archief VTI, *Briefwisseling tussen de Vrije Vakschool en het Koninklijk Hof*: brief (07/12/1939) van de directeur van de Vrije Vakschool, Vierstraete, aan Koning Lepold III.

PAROCHIAAL CENTRUM SINT-TILLOPAROCHIE: ZALEN TIJL EN NELE

Bart Blomme

In 1955 werd de noordelijke en oostelijke vleugel van de Congregatiegebouwen ingrijpend veranderd. De werken aan de zuidelijke vleugel (oude "klein patronaat"(beneden) en feestzaal(boven)) werden tot een later tijdstip uitgesteld.

Op 30 november 1956 werden de plannen *voor het oprichten van een toneel- en kinemazaal* goedgekeurd. (Verslagen Schepencollege 1955-1959, dd. 30/11/1955)

De werken, naar de plannen van Izegemse architect Pieter Derieuw, startten onmiddellijk en reeds op 12 september 1956 waren ze af.

Er moest wel met enkele voorwaarden rekening gehouden worden: men moest dezelfde ruwe baksteen gebruiken voor al de vrije gevels en alle betononderdelen moesten bekleed worden met baksteen.

In hetzelfde jaar werd er een bestuur opgericht dat zich met de programmatie zou bezighouden.

E.H. Joris Leuridan kon André Bourgeois, Fernand Sagon, André Vanden Berghe, Alberic Deprez en Firmin Vandommele daartoe warm maken.

Om de Izegemse bevolking naar de zaal te lokken werden er enkele bijdragen in de plaatselijke krant *De Mandelbode* neergepend. O.a. "Film een Kunst ?" (*De Mandelbode*, 06/10/1956 p. 7)

Wat de bedoeling van de filmuniversiteit was, werd duidelijk gemaakt in *De Mandelbode* van 13 oktober 1956.

zaal Tijl (ATM)

Luchtfoto van zaal Tijl (ATM)

Er stonden 2 doelen voorop:

De film als ontspanning en de film als kunst.

De ontspanning: *"niet een ontspanning van elk zedelijkheidsprinciep die er alleen maar zou naar streven om het "laagste in de mens ekonomisch uit te baten",*

niet een ontspanning die louter negatief de mens onledig houdt,

maar een ontspanning die juist weldoend ont-spant omdat de interesse van de mens die toekijkt en luister, afgetrokken wordt van de dringende dagelijkse beslommeringen..."

De Kunst: *"Niet elke film is kunst. Daarom veroordelen we het kinemalopen (...) Daarom is een selektie tussen de films die op de markt gegooid worden, geboden en daarom leren wij film-kijken."*

De eerste vertoningen vonden plaats op zaterdag 20 oktober en maandag 22 oktober 1956 telkens om 20 uur. Het werd de film "Kortstondige ontmoeting" met Celia Johnson en Trevor Howard in de hoofdrol. Een film die als eerste twee prijzen op het internationale filmfestival te Cannes in de wacht sleepte.

Men kon losse ingangskaartjes kopen, maar van meet af aan was het de bedoeling om een abonnement te kopen: 250 fr. voor 15 entrees.

Alleen volwassenen, ouder dan 18 jaar dus, konden er binnen.

Sommige films werden wel als familievertoning geprogrammeerd.

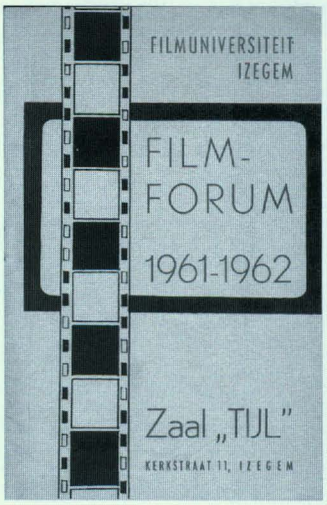

eerste programmaboekje (ATM)

Alle films die in de filmuniversiteit doorgingen, kregen in *De Mandelbode* voorrang in de wekelijkse filmrubriek. Dat was zeker niet vreemd omdat E.H. Joris Leuridan die krant voor een groot stuk meebepaalde.
In hetzelfde krantenartikel stond ook waarom de zaal "Tijl" heette.
Tijl komt van Tillo, de beschermer van onze stad.
"Onze feestzaal staat in dienst van heel het parochiaal en godsdienstig leven van de stad. Zij moet het centrum zijn voor culturele zintuigen. Tijl is ook de immer levende geest van ons volk in al zijn profane uitingen. Zo duidt die naam erop dat wij in volksdienst staan met open geest voor alles wat ons volk verheffen mag op het profane domein in zijn maatschappelijk streven. Film, muziek, voordracht."
Er werd ook aan de jeugd gedacht:
Op 11 november 1956 was er de eerste jeugdkino.
De film "Peter Pan" van Walt Disney was toegelaten voor kinderen vanaf 14 jaar... als ze vergezeld waren van hun ouders.
De beginjaren waren duidelijk de topjaren. Zo werden er in 1957 56 films geprojecteerd. Dit is meer dan 1 per week.
In mei 1961 werd er dan (eindelijk) eens werk gemaakt van de benedenzaal. Deze kreeg de naam Nele mee.
Een tweede face-lift zou die zaal in 1977 krijgen, net voor de viering van 125 jaar Congregatiemuziek.
In 1958 startte dan het filmforum.
Via een abonnement konden de Izegemnaars een 7 à 8-tal films per jaar bekijken in zaal Tijl. De eerste film werd "De verloren wereld". Dit systeem zou het volhouden tot 1977.

ABOTT EN COSTELLO OP HET KOLLEGE
Kluchtfilm
Toegangsprijs : 5 Fr.
Vertoning : zondag 24 nov. om 14.00 uur.

In De Mandelbode werden de films voor de jeugd apart aangekondigd (ATM)

K.F.A.-Izegem Tel. 1964

FILMUNIVERSITEIT

ZAAL TYL

KERKSTRAAT, 11 - IZEGEM

Een dokumentair nog mooier, en zeker meer aangrijpend dan Walt Disney's "Levende Woestijn„

Een nooit geziene schoonheid !

Vol poëzie, in kleur en beeld !

Een triomf van durf en vakmanschap !

Kommandant Cousteau, de kikvorsmannen met hun onderwaterscooters, de haaien, de zeeschildpad en de zeebaars zijn de fameuze akteurs in deze brok "werkelijk leven„.

Vertoningen (vanaf 14 jaar)

Zaterdag 7 december om 20.00;
Zondag 8 december om 17.00 en 19.30;
Maandag 9 december om 20.00.

N. B. TWEE vertoningen op zondag.
Je kunt kaarten vooraf bespreken : telef. 1964, of Kerkplein, 3

Naast positieve kritieken, kreeg iedere film ook een aparte advertentie in De Mandelbode (ATM)

Op 21 november 1977 projecteerde men als laatste prent, "All The President's man".
Er zou nog een jeugdfilm "De Kleine Indiaan" volgen.
Ondertussen was men in 1972 gestart bij de "Bond van Grote en Jonge Gezinnen" (nu Gezinsbond) met het draaien van jeugdfilms in de afdeling Jefi.
Zaal Tijl leek daarvoor een geschikte oplossing.
Fernand Sagon, lid van de Gezinsraad, zette het licht op groen.

Deze vorm van activiteit voor de jeugd zou het volhouden tot 1986.
Daarna viel het doek over de Izegemse cinema's, want alle andere filmzalen waren toen al gesloten.

Bronnen

Bart BLOMME in Jean-Marie LERMYTE, (red.), *Geschiedenis van Izegem*, Izegem, Ten Mandere, 1985, 652 p.
Meer bepaald het deel *De boog kan niet altijd gespannen zijn: 3. De cinema* p. 547-553.
Jaak DEROLEZ, *Kroniek van 80 jaar gezinsbond te Izegem* in *Ten Mandere*, nr. 123 (42/2) 2002, 48 p.
André MISTIAEN, *Gedenkboek Koninklijke Harmonie der Kongregatie Izegem, 1853-1978*, Ten Mandere nr. 52, 18/3, 1978, 151 p.
De Mandelbode jg. 1955-1961
Het Wekelijks Nieuws 1961-1977
Verslagen van het College van Burgemeester en Schepenen 1955-1959
Bundel Filmuniversiteit in Archief Ten Mandere

ZWEI ROTE KREUZE AUF WEISZEN GRUNDE...

Gaspard Devoldere

Oktober 1914: begin van de Duitse bezetting van onze stad, een stad gelegen in hun "Operationengebiet".

Reeds op 8 november werd hier een Ortskommandantur geïnstalleerd[1] en kwam ook het eerste personeel aan voor de Rode Kruisdiensten. Deze zouden gedurende vier lange oorlogsjaren instaan voor de opvang en verzorging van de talrijke gekwetsten in de plaatselijke Kriegslazarette, want reeds op 11 november werden de eerste slachtoffers, o.a. per trein, aangevoerd.[2]

Tot de logistieke uitrusting van deze krijgshospitalen was het noodzakelijk dat ze vanuit de lucht min of meer duidelijk herkenbaar zouden zijn en beschermd dienden te worden door middel van het internationaal herkenningsteken van het Rode Kruis.

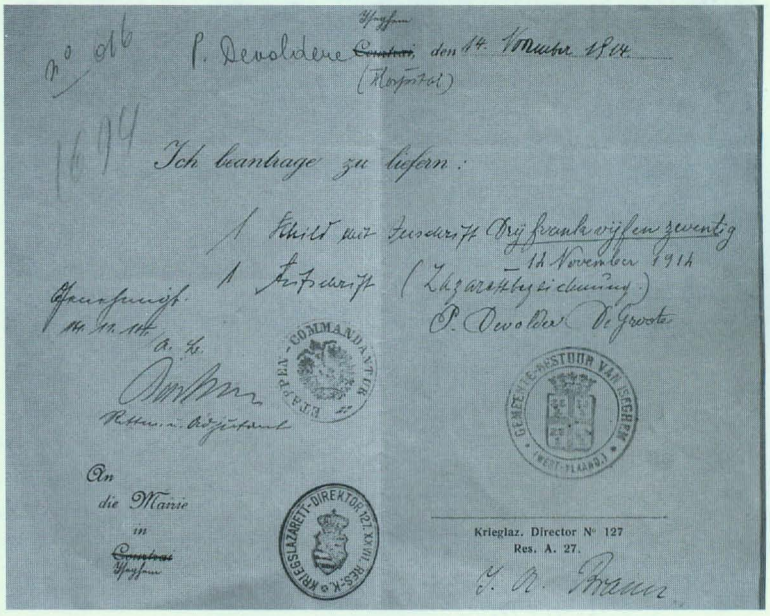

Op 14 en 25 november 1914 werden hiervoor dan ook door de Kriegslazarettedirektor (J.R. Braun) en deskundig bevestigd door de bevelvoerende militairen van de Etappen-Kommandantur de nodige bevelen uitgeschreven.

Deze bevelschriften zijn bewaard gebleven. "*Ich beantrage zu liefern...*" gericht "*an die Marie* (sic!) *in Iseghem...*" Het typische Duitsche handschrift, de handtekeningen van de Rittmeister en Hauptmänne, met de nodige stempels verplaatsen ons als het ware naar de tijd van toen.

Een Feldwebel zal deze bevelen wel bezorgd hebben "*an die Marie*" en een afgevaardigde (een "garde"?) zal deze onmiddellijk doorgegeven hebben aan een plaatselijke huisschilder, in dit geval, aan Petrus (Pieter) Devoldere-De Groote (en zoon Robert), Baron de Pélichystraat 18.

De orders werden uitgevoerd, getuige o.a. de kwijtingen daterende van 14.11.14. voor de som van 3,75 fr. en getekend door P. Devolder-De Groote, en voor het schilderen van een rood kruis op 25 november 1914 kreeg zoon Robert de som van 1 Mark.

Dit geeft ons meteen een beeld van de lonen in 1914!

Tussen de beide wereldoorlogen waren die "Rote Kreuze auf weiszen Grunde" nog duidelijk zichtbaar in het stadsbeeld. Zo kon men vanuit de

Patersklooster. Rechts van de toren bemerkt men het Rode Kruisteken (foto in privébezit)

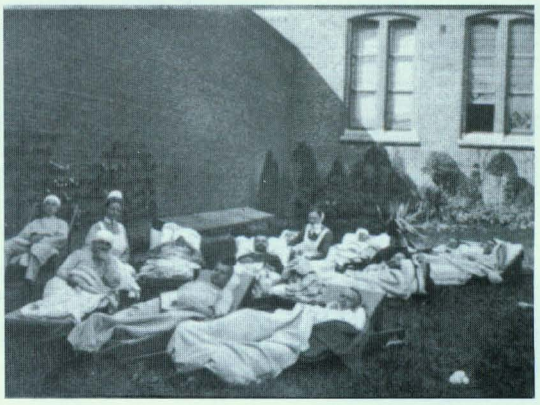

Gewonde Duitse militairen in de kloostertuin van de Paters Capucijnen (foto in privébezit)

Ziekenzaal in de Gilde (ATM)

Roeselaarsestraat, en dit dankzij de lage bebouwing aan de noordzijde ervan indertijd het Rode Kruisteken zien op het dak van de Gilde. Hetzelfde teken op het dak van het klooster van de Paters Capucijnen maakte lange tijd deel uit van het straatbeeld.
Andere "schilderwerken" uit die tijd die we ons nog herinneren zijn "Platz für 13 Pferde" op de bijgebouwen van het kasteel Wallemote. Dit opschrift verdween toen E.H. Louwaege in dit gebouw kwam wonen). Een ander opschrift was "Trinkwasser" op de openbare pomp in de Sint-Pietersstraat. Deze pomp verdween bij het verplaatsen van de muur van de dekenij.
Vandaag de dag blijft er nog één opschrift vaag bewaard: "Theatersaal Eingang" met eronder een pijl in de Papestraat op de Congregatiemuur.
Regen en wind, de tand des tijds heeft na bijna 90 jaar deze stille getuigen van een benarde tijd nog niet helemaal kunnen uitwissen!

Voorgevel van de Gilde, Kruisstraat (ATM)

Noten

[1]. Deze werd geïnstalleerd in de Nijverheidsschool, Baron de Pélichystraat, thans Nationaal Borstelmuseum. Zie ook J.M. LERMYTE, *Het oorlogsdagboek van dokter Jules Gits. Izegem 14-18, deel 1*, de Klaproos, Koksijde, 2000, p. 58

[2].zie J.M. LERMYTE (red.), *Geschiedenis van Izegem*, 1985, Ten Mandere, p. 352 e.v.

REGLEMENT VAN INWENDIGE ORDE VOOR HET RUSTOORD VAN IZEGEM
[ANNO 1963]

[Met het betrekken van het rustoord in de Meensesteenweg in 1964 diende er vooraf een nieuw reglement van inwendige orde opgemaakt te worden.]

Hoofdstuk 1: beheer

art.1.

Het rustoord voor bejaarden benaamd "Maria Rustoord" gelegen, Menensteenweg te Izegem, is eigendom van de Commissie van Openbare Onderstand van Izegem, en is gesteld onder haar hoog inzicht.

Art.2.

Het rustoord is bediend door twaalf zusters van het Klooster van Maria, in Ingelmunster, onder leiding van een Zuster Overste en waaronder ten minste één zuster het diploma bezit van verpleegster. Het statuut van de zusters is geregeld door een overeenkomst afgesloten op 14 maart 1956 tussen de C.O.O. en de kloostergemeenschap "Zusters van Maria" Ingelmunster.

Art.3.

Aan het rustoord wordt lekenpersoneel toegevoegd bestaande uit knechten en werkvrouwen, waarvan het aantal vastgesteld wordt in overeenkomst met de C.O.O. en de Zuster Overste van het rustoord. In noodgeval kunnen ook in verstandhouding met de Kloostergemeenschap gediplomeerde lekenverzorgsters aangeworven worden. Het lekenpersoneel wordt aangeworven door Zuster Overste, na goedkeuring van de C.O.O. Het lekenpersoneel staat onder leiding van Zuster Overste. De C.O.O. behoudt zich nochtans het recht voor tussenbeide te komen in geval van betwisting of nalatigheid in de dienst.

Zij neemt in overleg met de Zuster Overste de passende maatregelen.

De lonen, respectievelijk de wedden en de verplichtingen van het lekenpersoneel, zijn vastgesteld volgens de paritaire overeenkomsten voor deze diensten.

Art.4.

De Zuster Overste houdt de beweging van de bevolking bij in een daartoe bestemd register en zorgt ook voor de verklaringen van overlijden. Dit geschiedt onder toezicht van de secretaris der Commissie.

Hoofdstuk 2: Kostgangers

Art. 5.

Het rustoord neemt als kostgangers:

a. behoeftige alleenstaande personen van beide geslachten, hebbende de ouderdom bereikt voor mannen van 65 jaar en voor vrouwen van 60 jaar, die hun onderstandswoonst hebben te Izegem.
b. behoeftige echtparen waarvan de echtgenoot de ouderdom van 65 jaar bereikt heeft, die hun onderstandswoonst hebben te Izegem
c. niet behoeftige alleenstaande personen die in de voorwaarden verkeren onder a. en die de verbintenis nemen de door de Commissie vastgestelde onderhoudsprijs te betalen.
d. behoeftige alleenstaande personen uit andere gemeenten die in de voorwaarden verkeren onder a. voor wie de C.O.O. der betrokken gemeente de verbintenis neemt de door de C.O.O. vastgestelde onderhoudsprijs te betalen.

Art.6.

De aanvragen voor de aanvaarding worden behandeld door de Commissie en de voorrang wordt verleend in de volgorde der categorieën vermeld onder art.5. Uitzonderlijke gevallen worden ook door de Commissie beslecht.

Art.7.

De kostgangers van de categorieën a. en b. betalen voor hun onderhoud de wettelijke bijdrage van 2/3 van hun pensioen. Zij verbinden zich deze bijdrage te laten afhouden door de aangestelde zuster bij het betalen door de postbode van hun pensioen. De aangestelde zuster zal ook ter ontlasting der C.O.O. van de betrokken gemeenten, de 2/3 van het pensioen van de kostgangers van de categorie d. afhouden.

Art.8.

De onderhoudsprijs voor de categorieën c. en d. wordt vastgesteld volgens de beslissing van de C.O.O. op basis van de gegevens welke de werkelijke kostprijs aanduiden. In geval van wijzigingen wordt aan de belanghebbenden kennis gegeven van de beslissing, welke in kracht treedt twee maanden na deze kennisgeving.

De onderhoudsprijs voor categorie c. is te betalen door de belanghebbende in de handen van de Zuster Overste, op het einde van elke verlopen maand.
De onderhoudsprijs voor categorie d. is te betalen door de betreffende C.O.O. op het einde van ieder verlopen kwartaal tegen een kostenstaat van de C.O.O. Izegem.

Art.9.
De kostgangers van het rustoord beschikken over hun eigen kamer volledig uitgerust welke ook dient tot persoonlijke rustplaats; zij beschikken daarenboven op de daartoe aangeduide uren over de eetzaal, de ontspanningszalen, de knutselzaal, de hovingen, de kapel, de badinrichtingen, de zithoekjes op ieder verdieping en op ieder verdieping ook over een electrisch apparaat dat hun toelaat bij een kleine ontvangst op hun kamer zelf een kopje koffie te bereiden.
Zij beschikken over de meubelen in de ontspanningszaal o.m. over de boekenkast en ook over het automatisch telefoonapparaat, mits betaling van de prijs van het telefoongesprek.
De echtparen beschikken over twee kamers. Na het afsterven of na het overbrengen naar de afdeling chronische zieken van een der echtgenoten, moet de alleenstaande een éénpersoonskamer betrekken.

Art.10.
In geval van langdurige of chronische ziekte wordt de kostganger overgeplaatst op advies van de behandelende geneesheer, naar de afdeling van chronische zieken, hetzij in een gemeenzame kamer van vier personen, hetzij in een afzonderlijke kamer, volgens de gevallen.
Deze zieken beschikken over de diensten van deze afdeling, waar ook de eetmalen bediend worden.
Voor de zieken overgeplaatst uit categorieën c. en d. is de onderhoudsprijs 5 fr. hoger per dag dan deze voorzien in het art.8.

Art.11.
De eetmalen worden toebediend als volgt, in de eetzaal
- 's morgens van 8 tot 9 uur naar willekeur van de kostganger: ontbijt bestaande uit boterhammen, koffie en toespijs.
- 's middags om 12 uur stipt: noenmaal bestaande uit soep, een voedend gerecht van vlees of vis en groenten, een nagerecht.
- 's namiddags om 3.30 uur stipt: een kopje koffie en koekjes.
- 's avonds om 6.30 uur stipt: avondmaal bestaande uit een gerecht.

Geen andere tusseneetmalen worden bediend. Alleen aan bedlegerige zieken worden de eetmalen op de kamer bediend. De kostgangers hebben de gelegenheid zich aan het winket van de eetzaal in de voor- en in de namiddag op vastgestelde uren een limonade of soortgelijke drank tegen betaling aan te schaffen.

Art.12.
De kostgangers moeten binnen het rustoord zijn:
ten laatste om 10 uur 's avonds van 1 april tot 30 september en ten laatste om 9 uur 's avonds van 1 oktober tot 31 maart.
De kostganger die het rustoord voor één of meer dagen verlaat, moet daags vooraf daarvan voorkennis geven aan Zuster Overste, met aanduiding van de duur van zijn afwezigheid.

Art.13.
De familiebezoeken voor kostgangers zijn toegelaten elke dag, de vrijdag uitgezonderd, van 10 tot 11.30 uur en van 14.30 uur tot 18.30 uur.
De kostgangers mogen de bezoekers ontvangen naar keus, op hun kamer, in de zithoekjes van de hall of wandelgangen. Zij gelieven zich vooraf aan te melden bij de portierster.

Art.14.
In de slaapkamers is alleen toegelaten als eigen bemeubeling: kleine

familievoorwerpen zoals foto's enz... ook een radiotoestel. Het overige van de inboedel van ieder kostganger mag in een koffer ingepakt worden, welke opgestapeld is in een daartoe bestemd lokaal. De Zuster Overste regelt dag en uur van toegang tot het lokaal.

Art.15.
Er wordt van de vrouwen wier gezondheidstoestand zulks toelaat, verwacht dat ze meehelpen tot de optooi van hun kamer.

Art.16.
Aan de kostgangers zal de post besteld worden, 's voormiddags op hun plaats aan tafel. Zij hebben de gelegenheid hun eigen post gefrankeerd af te geven in een daartoe bestemde bus in het bureel van Zuster Overste voor doorzending door de Directie van het rustoord.

Art.17.
Het staat de kostganger vrij geld in bewaring te deponeren bij de Zuster Overste en op dit deposito sommen af te halen. In dit geval ontvangt de belanghebbende een rekeninguittreksel waar de verscheidene bewerkingen opgeschreven staan. Dit uittreksel moet bij iedere bewerking - storting of afhaling van geld - aan Zuster Overste aangeboden worden.

Art.18.
De Commissie en de zusters getroosten zich alle inspanning om van het rustoord een aantrekkelijk verblijf te maken, waar de bejaarden in eerbied voor eenieders overtuiging aangenaam en rustig hun oude dag kunnen slijten.
Er wordt wederkerig van de kostgangers verwacht dat zij in deze geest tot dit doel medehelpen en dus:

- hun kamer ordentelijk bewonen en niet bevuilen of beschadigen:
- aan tafel net en deftig plaats nemen en er zich deftig houden;
- in de ontspanningszaal zich zo gedragen dat zij andere kostgangers niet storen;
- elkander behulpzaam zijn en wederzijds verdraagzaam zijn in al de kontakten van het gemeenschappelijk leven:;
- overdaad in drank vermijden en geen aanleiding geven tot lawaai;
- de voorschriften van de hygiëne opgelegd door de zusters naleven;
- eerbied en voorkomendheid betonen jegens de geestelijke bestuurder en de zusters die ten hunne dienste staan.

Art.19.
Alle beschadiging aan de inrichting, meubelen, schilderwerk of om het even welke toestellen, moet vergoed worden door de kostganger die de schade heeft aangebracht. Het bedrag dezer vergoeding zal desnoods afgetrokken worden van het vrijblijvende derde van het pensioen.
Elke stoornis, lawaai, opstand, dronkenschap waaraan een kostganger zich plichtig maakt geeft aanleiding in volgorde het erge van het geval:

- tot berisping van Zuster Overste;
- tot tijdelijk ontzeg van toegang tot de ontspanningszalen;
- tot tijdelijk verbod het rustoord te verlaten;
- tot berisping door de Commissie;
- tot wegzending uit het rustoord, beslist in de zitting van de Commissie.

Hoofdstuk 3: Medische diensten

Art.20.
De medische en pharmaceutische zorgen worden kosteloos verstrekt aan de behoeftigen, onder toepassing der tussenkomst der mutualiteit.
De keuze van de dokter, gevestigd in Izegem of Emelgem, is vrij. De kostgangers mutualisten, zijn verplicht verder hun bijdrage aan de mutualiteit te betalen.

Art.21.
De algemene hygiëne in het rustoord wordt overwaakt

door een geneesheer daartoe aangesteld door de Commissie. Hij onderzoekt ieder kostganger bij zijn intrede in het Rustoord en maakt een medische fiche op welke naderhand aangevuld wordt door de behandelende geneesheer.
Ieder aankomende kostganger is verplicht, vóór zijn uiteindelijke aanvaarding, zich aan dit onderzoek te onderwerpen alsook naderhand aan de onderzoeken en de voorschriften welke minsten om het jaar geschieden door de medische staatsinrichting.
Aldus vastgesteld in de zitting van de Commissie van Openbare Onderstand van 14 februari 1963.

Namens de Commissie:

de secretaris	de voorzitter
Th. Ameye	R. Holvoet

[In zitting van 24 mei 1963 werd dit reglement door de Izegemse gemeenteraad goedgekeurd]

IN MEMORIAM ALBERIC DEPREZ

Bij het ter perse gaan vernemen we dat onze ere-penningmeester Alberic Deprez op 9 november 2004 is overleden. Hij verbleef een tweetal weken in de kliniek, maar had er zich blijkbaar toch goed doorgesparteld. De leeftijd viel natuurlijk niet weg te cijferen: Alberic was dichter van de 95 dan van de 94. Toch is hij plots overleden, in het Woon- en Zorgcentrum 'De Plataan' waar hij met zijn vrouw Paula Corteville, sedert enige jaren verbleef.

Voor een vollediger biografie verwijzen we naar ons artikel in Ten Mandere nr. 107, jaargang nr. 37 nr. 1 (1997). En hoeveel keer moesten we hem niet vernoemen in ons boek over de Izegemse middenstand.

Tot 1 april 1997 was Alberic gedurende 36 jaar de penningmeester van Ten Mandere. Een betere keuze kon het stichtend bestuur nooit hebben gemaakt. Van beroep was Alberic jarenlang directeur van de Bank van Roeselare. En nooit was hem iets te veel voor Ten Mandere. We overdrijven een beetje: voor Ten Mandere ontving hij liever dan hij moest betalen. 'Hij zorgt beter voor andermans geld dan voor het zijne', zei Paula wel eens. Aan Alberic bewaar ikzelf ook peroonlijk de beste herinneringen. De tientallen keren dat ik de penningmeester opzocht, moest Paula telkens voor mij wat uitschenken van Alberic. Het deed hem pijn dat het laatste jaar zijn zicht erop achteruitging. Hij kon zijn dagelijkse krant en vooral Ten Mandere niet meer lezen.

Bij een later bezoek bleef hij interesse betonen voor de heemkundige kring, die hij steeds in zijn hart bleef dragen.

Nogmaals bedankt, Alberic.
En voor de vrouw die steeds achter haar man stond: Paula, veel sterkte!

Jean-Marie Lermyte
voorzitter

DANK JE, HENDRIK WILLAERT, WELKOM KURT HIMPE

Jean-Marie Lermyte, voorzitter

Bij de rondvraag op het einde van de bestuursvergadering van 15 juni 2004 kreeg Hendrik Willaert het woord. Om zijn ontslag te geven. Sedert 1980 prijkte zijn naam op de binnenkaft, later de eerste bladzijde van *Ten Mandere*. Op 1 juli 1991 was hij directeur van de Stedelijke Leergangen in Izegem geworden. De bloei van zijn school bracht steeds meer werk met zich mee en de beloofde grote bijdragen van zijn hand voor ons tijdschrift bleven liggen en nog eens liggen. Hendrik voelde zich daar niet gelukkig mee en hakte uiteindelijk de knoop door. Voor de bestuursleden was Hendrik een joviale collega. Voor de lezers van *Ten Mandere* iemand die een vijftiental goedonderbouwde bijdragen schreef. We vernoemen als langere bijdragen: *Geschiedenis van de Izegemse rederijkerskamers* (1972)*; Vlaamse kunstenaars aktief te Izegem: Peter Benoit. Deel I en II* (1974 en 1976); *Figuren van bij ons: Herman Roelstraete* (1976); *Bij het verdwijnen van "Den Hert"* (1976); *Uit Izegem verdwenen nijverheden: de leerbereiding* (1980); Pet*er Benoit en Izegem*, speciaal nummer van *Ten Mandere* (1984) *en Historisch patrimonium gerestaureerd* (1996). Hendrik had altijd het beste voor met de heemkundige kring

Hij publiceerde nog heel wat in andere tijdschriften, o.a. in *Ons Erfdeel.*Met zijn schoonvader Antoon Vandromme verzorgde hij in 1974 de catalogus: *Tentoonstelling kerkbezit & -interieur St.-Tillokerk Izegem 7/8 en 14/15 september 1974* (40 p.). In het Peter Benoitjaar 1984 schreef hij de BRT-brochure *Peter Benoit, de levenswekker* (112 p.). Wat Raf Herman over De Kerels bijeengesprokkeld had en bestemd was voor deze koorleden, verwerkte hij in 1981 tot een boek voor het brede publiek: *Aspecten uit 100 jaar geschiedenis van het koninklijk mannenkoor De Kerels. 1881-1981* (139 p. + ill.). Ook aan het werk *"Het lied in ziel en mond". 150 jaar muziekleven en Vlaamse Beweging* (160 p.) dat hij in 1987 met J. Dewilde schreef, mag niet worden voorbijgegaan. Begin 1983 kreeg hij van Sabam de Fugaprijs voor zijn bijdrage aan het BRT.3-radioprogramma 'Autochtoon'. Hendrik was ook de man die tal van voordrachten gaf, meestal over kunstenaars, waarmee hij als licentiaat in de kunstgeschiedenis binnen zijn vak bleef. Hoeveel keren heeft hij sprekers of uitvoerders niet voorgesteld?

Bedankt, Hendrik! Gelukkig menen we te mogen schrijven dat je plaats wordt ingenomen door een valabele man.

Op 21 juni 2003 was er bestuursverkiezing. Behalve de uittredende bestuursleden waren er twee nieuwe kandidaten. Kurt Himpe haalde het toen niet, maar in de volgende vergadering besliste ons bestuur eensgezind van hem op te nemen in bestuur van zodra iemand wegviel. Ik ken Kurt als een oud-leerling die toen al een sterke interesse betoonde voor het vak geschiedenis. In zijn opleiding als regent koos hij o.a. voor dat vak. Hij publiceerde vier kortere artikels in *Ten Mandere*,waarvan twee als aanvulling van wat ik zelf in de *Geschiedenis van Izegem* schreef. We vernoemen *Izegemse Bormsbetoging in 1929*(1996), *Het geval Sarre. Monseigneur Waffelaert en het Vlaams- nationalisme* (1998), *Vlaamse Studie- en Vormingskring winnaar van de Izegemse cultuurtrofee* (1999) *en Hendrik Vandromme, directeur Vrij Technisch Instituut (1991-2003)* in 2003. Andere artikels, waarbij vooral Emelgem aan bod zal komen, zijn al toegezegd.

Beroepshalve is Kurt sinds 1995 leraar algemene vakken in het Izegemse VTI. In 2002 werd hij er secretaris van de werkgroep Industrie-VTI en in september 2002 werd hij aangesteld als administratief coördinator, zeg maar rechterhand – of is het linkerhand? – van de directeur. In 1995 zette hij zijn eerste stappen in de politiek als bestuurslid van de toenmalige Izegemse Volksunie. Enkele maanden later werd hij voorzitter van de Izegemse Volksuniejongeren, VU-partijraadslid en nationaal bestuurslid van de Volksuniejongeren. Intussen is hij ondervoorzitter van de Izegemse N-VA (de opvolger van een deel van de Volksunie) en lid van de nationale statutencommissie van de N-VA. In 1999 en 2003 was hij kandidaat op de senaatslijst van de Volksunie / N-VA. In 2000 werd hij voor dezelfde partij gemeenteraadslid.

Welkom, Kurt! We weten dat je druk bezet bent, maar begin toch alvast maar te schrijven voor *Ten Mandere!*

Ereleden in Izegem (vervolg)

Vandeputte, Genoveva, Gentsestraat 84
Vanderheeren, Lucien, Zevekotestraat 15
Vandevoorde, Wilfried, Wilgenstraat 1
Vande Walle, Jos, Rozenlaan 70
Vandommele, Koenraad, Voetbalstraat 8
Vandommele, Kris, Mgr.Bouckaertstraat 1
Vandommele,Roger, Roeselaarsestraat 93
Vandommele, Roger, Sint-Rafaëlstraat 17
Vandommele, Roel, Prinsessestraat 39
Vandorpe, Gerard, Ter Wallenstraat 34
Vandromme, Willy, Baronstraat 112
Vanfleteren, Jean-Paul, Kachtemsestraat 45
Vanhaverbeke Houthandel, Ambachtenstraat 22
Vanlerberghe, José, Hogestraat 41
Vanlerberghe, Myriam, Blekerijstraat 3
Vanneste, André, E.H., Emelgemseplein 3
Vanwalleghem, Dirk, Slagmeersenstraat 41
Velghe, Joris, Kortrijksestraat 42-44
Verbanck, Frans, Roeselaarsestraat 82
Verbeke, Jan, Abelestraat 36
Vercruysse-Colpaert, Hilde, Middenweg 11
Verduyn, Gaby, Wallemotestraat 65
Verhaeghe, Frits, Wijngaardstraat 11/1
Verhaeghe, Luc, Oekensestraat 29
Verhelst, Gez., Hogestraat 14
Verledens, Willy, Peter Benoitstraat 41
Vermeulen, Marie-José, Brugstraat 30
Wylein, Freddy, 11-julistraat 11
Zusters van Liefde, Roeselaarsestraat 47
Zusters van Maria, Gentsestraat 31

Buiten Izegem :

Deblauwe, Jules, St.-Amandstraat 107, 8800 Roeselare
Declercq, Drugo, Heulsestraat 24, 8860 Lendelede
Decock, Albert, Koebroekstraat 11, 8020 Oostkamp
Defauw-Verhoestraete, Leon, Zwinleen 7 app 1/13, 8300 Knokke-Heist
De Pélichy, Asbl.F.RMG., Loveldstraat 104, 9210 Heusden
Depoorter, Frans, Weggevoerdenlaan 2/21 8500 Kortrijk
Derieuw, Guido, Res. Vidoshi- Kursaallaan 3 8670 Koksijde
Descheemaeker, Annemie, Schardauwstraat 17, 8880 Ledegem
Durant, Gerard, Arsenaalstraat 37, 8000 Brugge
Haspeslagh, Stefaan, Brandstraat 104, 9830 Sint-Martens-Latem
Maes, Willy, Dwarsstraat 33, 8531 Bavikhove
Matton, Eric, Resedastraat 2, 9920 Lovendegem
Meyfroidt, Armand, Vlasschaardstraat 12, 8770 Ingelmunster
Strynckx - Van Hassel, Jan, Rotsstraat 60, 9240 Zele
Vanantwerpen, Lucien, Korenstraat 19, 9800 Deinze
Vandewalle, Roger, Ingelmunstersestraat 13, 8860 Lendelede
Vanneste, Guido, Tarwestraat 10, 8770 Ingelmunster
Veranneman, André, Grote Markt 28/4 8800 Roeselare
Vermandere-Deputter, Geert, Beemd 6, 1654 Huzingen-Beersel

15 december 2004 - 15 januari 2005

Het gebeurde in Izegem in 1954

Een overzicht van het actuele nieuws van 1954

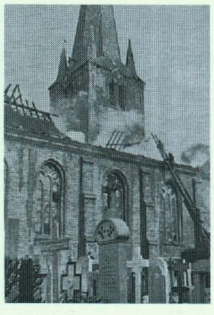

Plaatselijke Openbare Bibliotheek
Grote Markt Izegem
open tijdens de bibliotheekuren
een Ten Mandere-organisatie

DRUKKERIJ JAN BOGAERT
8870 IZEGEM - (051) 30.26.59

drukkerij jan bogaert

extra verzorgd drukwerk
in één of meerdere kleuren
voor bedrijf / vereniging / familie

onze-lieve-vrouwestraat 20 • b-8870 izegem
tel. 051 30 26 59
fax 051 31 44 20
e-mail: bogaert.jan@skynet.be

KBC

Bank & Verzekering

vanhaverbeke houthandel

Alles voor de woningbouw

- Tuinhout, carports, speeltuigen
- Ruim assortiment aan laminaat, parket, plafond- en wandbekleding

HOUTHANDEL VANHAVERBEKE NV
Ambachtenstraat 22, 8870 Izegem
Tel. 051 30 02 27 - Fax 051 31 50 45
e-mail: offerte@hout-vanhaverbeke.be

Vooraan is de globale kaart van de 'Prochie ende Prinsdomme van Iseghem afgedrukt. Ze werd in 1746 opgemaakt door landmeter François De Bal uit Harelbeke en hangt in de gemeenteraadszaal van Izegem. Het is de oudste, meest volledige kaart van onze stad.

Aangesloten bij Heemkunde West-Vlaanderen

STROBBEE 2007 Fotografie: Kari Decock - Izegem